

**FAKULTA
HUMANITNÍCH STUDIÍ**
Univerzita Karlova

Pracoviště Orální historie – Soudobých dějin

Bc. Ivana Cunninghamová

**Obraz učiliště v období tzv. normalizace a
transformace**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Lenka Krátká, PhD.

Praha 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Ivana Cunninghamová

Poděkování

Děkuji Mgr. et Mgr. Lence Krátké, PhD., za odborné vedení práce, cenné rady a věnovaný čas. Děkuji také všem kolegům a dalším pamětníkům, kteří se se mnou o své vzpomínky podělili a bez nichž by tato práce nevznikla. V neposlední řadě děkuji své dceři za její trpělivost a kolegovi z IT za technickou podporu.

Anotace:

Práce představuje učňovské školství v historickém kontextu s důrazem na období tzv. normalizace a transformace. Při tvorbě obrazu odborného učiliště je použito odborné historické a sociologické literatury, dobového tisku, archivních materiálů – kroniky Středního učiliště stavebního v Praze 4, filmových a televizních materiálů a svědectví pedagogických i nepedagogických pracovníků odborných učilišť v rámci orálně-historického výzkumu. Práce se zaměřuje na postavení odborných učilišť v systému vzdělávací soustavy, na otázky organizace pedagogického působení v teoretické a praktické oblasti vzdělávání, dále na nábor žáků, vzdělávací proces, spolupráci s podniky v rámci duálního systému vzdělávání i péči o volný čas žáků v rámci internátního ubytování.

Klíčová slova:

Střední odborné učiliště, vzdělávací systém, podnik, tzv. normalizace, transformace

Annotation:

This thesis is trying to present vocational schooling in historical context aimed to the period of so-called normalisation and transformation. The depiction of vocational school is based on specialized historical and sociological literature, historical daily press, archival material – The Chronical of Vocational school in Prague 4, film and TV material and autobiographical recountings of pedagogical and other staff via oral-historical research. The thesis is focused on position of vocational schools in the educational system, on the questions of organisation pedagogical work in theoretical and practical sphere, also on recruitment, on the process of education, on cooperation with firms within the dual educational system and on the organising students' free time in case of boarding school.

Key words:

Vocational school, educational system, firm, so-called normalization, transformation.

Abstrakt:

Tématem práce je učňovské školství a obraz učiliště v období tzv. normalizace a transformace. V práci je nejdříve představeno učňovské školství v historickém kontextu a jeho specifika. Při následné tvorbě obrazu učiliště v období tzv. normalizace a transformace je představen život na učilišti pomocí historické literatury, životopisných vyprávění, dobového tisku a archivních materiálů – Kroniky středního odborného učiliště Ohradní v Praze 4. Práce ukazuje postavení učilišť v systému vzdělávání, specifika a problémy vzdělávání v duálním systému, součinnost vzdělávací, praktické a výchovné složky, proces náboru a péče o žáka v průběhu vzdělávání a provázanost s podnikem, který učiliště zřizoval, což byly charakteristické rysy učňovského školství v období tzv. normalizace. V druhé části je popsán rozpad těchto vazeb, problematika dopadů získání právní a ekonomické nezávislosti a suverenity, postavení učiliště v konkurenčním prostředí demokratického školského systému a navazující změny, které s sebou období transformace přineslo.

Abstract:

The topic of the thesis is apprenticeship education and the image of the vocational school in the period so-called normalisation and transformation. The thesis at first introduces the apprenticeship education in historic context with its specifics. During the subsequent creation of the image of the vocational school in the period of so-called normalisation and transformation, life in the vocational school is presented with the help of the historical literature, biographical narratives, historical daily press and archive material – The Chronical of the Vocational school in Prague 4. The thesis performs the position of vocational schools in the educational system, the specific and problems of education via dual system, the cooperation of the educational, practical and upbringing parts, the process of recruitment and raising up students during their education and the connection with the company, which was the school established by. Those were the typical characteristics of the period of so-called normalisation. The second part describe the disintegration of these links, the issue of the impacts of obtaining legal and economic independence and sovereignty, the position of the vocational school in the competitive environment and of democratic educational system and next coming changes which were brought up with the period of transformation.

Obsah

Obsah.....	6
Úvod.....	9
1 Orální historie – výzkum, metodologie, etika.....	11
1.1 Orální historie jako výzkumná metoda.....	12
1.1.1 Rozhovor jako metoda orálně historického výzkumu.....	13
1.2 Výběr narátorů.....	14
1.2.1 Průběh rozhovorů.....	17
1.2.2 Analýza a interpretace rozhovorů.....	18
1.3 Etika.....	19
2 Shrnutí a reflexe použitých pramenů.....	21
2.1 Historická literatura věnující se školství.....	21
2.2 Úřední dokumenty, vyhlášky, věstníky a statistiky.....	23
2.3 Knihy vzniklé po roce 1989.....	24
2.4 Archivní prameny.....	25
2.5 Dobová periodika.....	26
2.6 Internetové prameny.....	27
2.7 Reflexe učiliště v televizní a filmové tvorbě.....	27
2.8 Školní kronika.....	28
2.9 Doplnkové prameny.....	29
3 Historický kontext učňovského školství.....	30
3.1 Počátky učňovského školství do 20. století.....	30
3.2 Počátek 20. století a první světová válka.....	31
3.3 Učňovské školství v letech 1918-1938.....	32
3.4 Období nacistické okupace.....	33
3.5 Vývoj po osvobození 1945-48.....	34

3.6	Učňovské školství v letech 1948-51 a zákon o jednotné škole	35
3.7	Období státních pracovních záloh 1952-57	38
3.8	Učňovský zákon a jednotné řízení v letech 1958-70	39
3.9	Období tzv. normalizace	41
3.10	Střední odborná učiliště státní a jejich specifika	43
3.11	Střední odborná učiliště podniková a jejich specifika	44
3.12	Období transformace – 90. léta.....	46
4	Historie národního a státního podniku Stavby silnic a železnic	49
5	Historie učiliště aneb Ze školní kroniky a vzpomínek pamětníků.....	52
5.1	Počátky organizované učňovské výchovy a vznik učňovského střediska	52
5.1.1	Plány a koncepce	54
5.2	Období tzv. normalizace – Učňovské středisko	56
5.2.1	Obsahová a organizační přestavba učňovského školství.....	56
5.2.2	Odborný výcvik a výchovná činnost.....	58
5.2.3	Mimoškolní činnost – soutěže, výlety pobyty.....	59
5.3	Otevření Středního odborného učiliště stavebního v Praze 4.....	61
5.3.1	Nové radosti, ale také nové starosti.....	63
5.3.2	Pedagogická trojka? Učitel versus mistr odborného výcviku	64
5.3.3	Motivace učitelů a mistrů k nástupu na učiliště a reflexe jejich působení	67
5.3.4	Členství v KSČ a dalších organizacích	70
5.3.5	Komplexní zázemí – vítězem je učeň	72
5.4	Nová školní budova a období přestavby.....	76
5.4.1	Otevření nové školní budovy a historie v letech 1986-89.....	76
5.4.2	Osobnosti tzv. normalizace	77
5.5	Období transformace – 90. léta.....	81
5.5.1	Tušení změn	81
5.5.2	Atmosféra roku 1989 a let následujících.....	82

5.5.3	Osobnost nového ředitele Karla Dvořáka a výsledky jeho působení na učilišti	84
5.5.4	Konkrétní dopady transformace	86
6	Závěr	89
	Seznam použitých zkratek:.....	91
	Seznam použitých zdrojů	93

Úvod

V posledních letech je učňovské školství, jeho stav a směřování v budoucnosti často probíráno v médiích v souvislosti se směřováním ekonomiky a průmyslové výroby, která je její podstatnou součástí. Česká republika patří historicky k průmyslově rozvinutým zemím a tradice vzdělávacích zařízení pro učně spadá do prvopočátků především textilního průmyslu. Nicméně v souvislosti s pohnutou historií Evropy, jejíž součástí ve 20. století byly také dvě světové války, přeneslo se hlavní těžiště průmyslu především do hutnické a strojní oblasti (zbrojní výroba) v 1. polovině 20. století, posléze přibyl především stavební a energetický průmysl v rámci obnovy zpusťosené země a od 70. letech se dral do popředí automobilový průmysl, který je v současné době nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím v České republice. Důvodem, proč je učňovské školství dnes diskutováno, je otázka jeho sepjetí s praxí a otázka praktické připravenosti i teoretické kvalifikace absolventů učňovských oborů především v souvislosti s přechodem k tzv. průmyslu 4.0, který má být z valné části postaven na digitalizaci a robotizaci výroby. Existuje tedy názorový proud, který předpovídá zánik odborných učilišť a přenáší důraz z manuálních schopností k počítačovým dovednostem. Na druhou stranu nelze zapomínat, že absolventy učňovského školství jsou i řemeslníci a pracovníci v dalších službách, jichž se robotizace a digitalizace nedotkne v tak významné míře.

Jak jsem již naznačila, zásadní otázkou zůstává sepjetí teoretické a praktické přípravy s praxí, což je také důvod, proč je učňovské školství často terčem kritiky. Při řešení aktuálních problémů se často vyplácí podívat se do minulosti. Napadlo mne, že by bylo zajímavé podívat se též na fungování učilišť v minulosti a s využitím metody orální historie zpracovat historický vývoj tohoto typu středního odborného vzdělávání. Nakonec bych chtěla tyto všeobecné poznatky představit prostřednictvím konkrétního středního učiliště. Jedná se o Střední odborné učiliště stavební v Praze 4 – Michle, jehož kořeny sahají hluboko do 20. století. V současné době učiliště připravuje žáky ve tříletých a čtyřletých oborech mechanik opravář motorových vozidel, truhlář, elektrikář – silnoproud, strojní mechanik a mechanik elektronik. Při výuce na středním odborném učilišti se dostávám do kontaktu nejen s kolegy učiteli všeobecně vzdělávacích předmětů, ale také s mistry odborného výcviku, kteří učí naše žáky praktickým dovednostem. Při diskusi se čím dál tím více dostává do popředí problematika zhoršující se úrovně žáků, kteří do odborného vzdělávání nastupují. Nejsou to jen zhoršené vstupní znalosti,

se kterými žáci přicházejí ze základní školy, ale též celkový přístup ke studiu, nízká ochota manuálně pracovat, malá zručnost či obecně povědomí o tom, co práce v daném oboru obnáší.

Střední odborné učiliště stavební, které vzniklo při jednom z největších podniků – Stavby silnic a železnic, ve svých počátcích vychovávalo kvalifikované dělníky právě pro stavební průmysl. Na jeho historii jsou vidět nejen změny v důsledku různých priorit rozvíjející se ekonomiky, a tudíž i požadavcích na jednotlivé obory, ale též různé problémy, které s sebou jednotlivé etapy rozvoje společnosti nesly a jejich konkrétní dopady v oblasti učňovského školství.

1 Orální historie – výzkum, metodologie, etika

Vzhledem k tomu, že tato diplomová práce vznikla jako výstup mého dvouletého studia orální historie, ráda bych nejdříve definovala pojem *orální historie*. Dle Alexandra Freunda: „Z původní metody zapisování se stala standardní výzkumná metoda, kterou lze aplikovat v širokém spektru oborů... Nyní jsme si uvědomili, že OH zahrnuje obě složky, jak obor, tak metodu. A že jedno obsahuje druhé, metoda oborové aspekty a obor zase metodologické.“¹ Důvodem, proč uvádím tento citát je, že se často setkávám s kritikou OH lidmi, kteří nechápou její roli v rámci historického výzkumu. Vzhledem k tomu, že je v současné době možné najít tuto práci prostřednictvím internetu, ráda bych objasnila, proč jsem tuto metodu zvolila. Orální historie v sobě nese tři aspekty, prvotně byla a je metodou využívanou interdisciplinárně, zároveň je také hnutím šířícím nový přístup ke zkoumání historie, čímž vznikl i tento historický podobor. Orální historie jakožto samostatná disciplína je: „řada propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“² Je mnoho témat či období, o kterých bychom bez OH nemohli získat informace či zpracovat o nich studii, neboť písemné doklady jsou často skartované či dle archivního zákona nedostupné nebo ještě nezpracované.

Téma mé práce se týká historie odborného učiliště Ohradní s důrazem na období tzv. normalizace a transformace, tedy obdobím zhruba před 20 až 50 lety, kdy lze stále nalézt pamětníky této éry, proto se v mé práci orální historie odráží nejen jako obor, který studuji, ale též jako výzkumná metoda. Zároveň k období, které zpracovávám, je řada dokumentů v Archivu hlavního města Prahy nedostupná (přístupu nebrání jen archivní zákon, ale i pomalý postup archivace a digitalizace). Víím, že budu schopná zachytit jen část života na tomto učilišti, nicméně zde se otevírá prostor pro další badatele v budoucnosti, kteří k těmto dokladům budou

¹ Vaněk Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: ÚSSD, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

² Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

mít snazší přístup, ale pamětnické zdroje, ze kterých čerpám ve své práci, již by mohly být nedosažitelné.

1.1 Orální historie jako výzkumná metoda

Téma mé práce „Obraz učiliště v období tzv. normalizace a transformace“ se vrací zhruba 50 let do minulosti, tedy do období, ze kterého stále ještě lze oslovit žijící pamětníky, a proto jsem se rozhodla pro výzkum metodou orální historie.

Orální historie jakožto výzkumná metoda pracuje na principu syntézy poznatků získaných z různých zdrojů, především tedy dobových i současných literárních pramenů, oficiálního tisku, dostupných úředních dokumentů, almanachů a kronik, dobových televizních a filmových ztvárnění, odrazů v beletrii, ke kterým přidává osobní ústní svědectví pamětníků. Orálně historická metoda výzkumu patří mezi metody kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum je obecně charakterizován jako induktivní, tzn. že na základě pozorování zjišťujeme pravidelnosti, ze kterých posléze vyvozujeme závěry. Kvalitativní výzkum je tedy založen na nenumerném šetření a interpretaci sociální reality a jeho cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím, tedy vytvořit teorii.³ Metoda orálně historického výzkumu se zaměřuje na tzv. zážitkové dějiny, rozhovory se vyznačují zejména subjektivitou narátora, konkrétností a bezprostředností, protože jsou výsledky rozhovorů nekvantifikovatelné. Důležitou roli hraje fyziologická a sociální funkce paměti.⁴ V neposlední řadě je třeba zmínit individuální a kolektivní paměť, o čemž píše Maurice Halbwachs, které se navzájem ovlivňují a utvářejí zpětné vnímání reality člověkem.⁵ Z tohoto hlediska je důležité nejen to, co si člověk pamatuje, ale také to, co z paměti vytěsnil, a proč tomu tak je. Vzpomínání se děje v novém historickém kontextu, proto je třeba počítat s určitým zkreslováním či opatrnými formulacemi ze strany narátorů ve vztahu k okolnostem, které jsou v současné době vnímány negativně. Takovým případem je např. členství ve straně, kdy profesorka říká: „Musela jsem být ve straně, vedení školy bylo vybíráno z tzv. kádrových rezerv...“⁶

³ Disman Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 978-80-246-0139-7

⁴ Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

⁵ Halbwachs Maurice. *Kolektivní paměť*. PhDr. Alena Mitová, 2010. 290 s. ISBN 978-80-7419-016-2

⁶ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

1.1.1 Rozhovor jako metoda orálně historického výzkumu

Výzkumnou metodou v OH je rozhovor, proto bylo nejdůležitější na počátku výzkumu zformulovat sadu otázek:

Jaké obory byly žádoucí a jak probíhal jejich výcvik? Kdo se stával žáky těchto profesí, jak byli tito získáváni? Kdo a proč se o ně staral a podílel se na jejich výuce? Jaké podmínky podnik poskytoval škole? Jak se toto vše měnilo v průběhu času v souvislosti s politickým vývojem státu od 50. let? Jakou roli hrála otázka členství v KSČ a SSM? Jaký byl vztah jednotlivých úseků na učilišti: teoretické výuky, odborného výcviku a vychovatelů? Jaká změna nastala po listopadu 1989? A jak toto vše vidí pamětníci z řad zaměstnanců tohoto učiliště dnes? To jsou klíčové otázky, na které bych se chtěla ve své práci pokusit najít odpověď.

Rozhovor v orální historii se skládá ze tří fází: *životopisného vyprávění*, *interview*, které je více či méně strukturované dle tematických a časových omezení, a *fáze sporu*, jak tuto část nazývá Alexander von Plato.

V první části rozhovorů jsem kvůli uvolnění atmosféry požádala o životopisné vyprávění, ve druhé části se jednalo o strukturované interview, pro které jsem měla připravené otázky. Otázky k rozhovoru jsem si připravila jednak na základě předem prostudovaných historických zdrojů (současné i dobové literární prameny včetně statistických dat), dále s ohledem na osobnost narátora a jeho postavení ve struktuře učiliště a konečně též na základě mé osobní zkušenosti coby učitelky v dané škole a v kontextu kontinuálně přetrvávajících diskrepancí.

Kombinace obou částí rozhovoru mi především pomohla nahlédnout do osobního nastavení jednotlivých narátorů a zpřesnit interpretace jejich výpovědí v kontextu individuálního vnímání. Domnívám se, že díky životopisnému vyprávění jsem mohla alespoň částečně rozlišit dříve zmíněnou Halbwachsovu kolektivní paměť ovlivňující individualitu. Díky strukturovanému rozhovoru v druhé části jsem měla možnost analyzovat postoje narátora k tématům, která se objevovala ve všech či téměř všech rozhovorech.

Vzhledem k nepředvídanosti dalšího vývoje ve společnosti a nově nastavovaných pravidel, jsem *fázi sporu* více či méně zařadila do druhé části rozhovoru. Otázky se týkaly především vedení učiliště a mohu říci, že tato část neprobíhala konfrontačně. Každý z narátorů jen vysvětlil či zdůvodnil svůj postoj. Před každým rozhovorem proběhla příprava, při které byl

narátor seznámen s průběhem rozhovoru i účelem, za jakým je rozhovor veden. Každý narátor také před rozhovorem podepsal informovaný souhlas. Po každém rozhovoru následovala jeho analýza, interpretace a vyhotovení protokolu.

Z metodologického hlediska jsem pro přípravu rozhovorů využila především knihu *Třetí strana trojúhelníku*⁷, ve které je jednak uveden postup přípravy projektu orálního výzkumu a také podrobně popsána příprava, náležitosti a zásady vedení rozhovorů. Pro teoretické zakotvení do problematiky jsem využila jednak odborné historické i soudobé publikace týkající se školství a v Národní pedagogické knihovně se mi podařilo najít soubory právních předpisů platných pro odborná učiliště, statistická data o počtech studentů v odborném školství a středním školství vůbec a přehled předmětů vyučovaných na odborných školách a učilištích. Z hlediska vedení rozhovoru byly také poučné rozhovory s učitelkami a učiteli, se kterými jsem se seznámila v rámci studia OH – SD v knize Miroslava Vaňka: *Obyčejní lidé*⁸ a v knize *Socialistická základní škola pohledem pamětníků autorů Zounek, Šimáně, Knotová*.⁹

1.2 Výběr narátorů

Původní myšlenkou bylo, že stěžejním narátorem bude současný ředitel učiliště, pan Karel Dvořák, který působí ve funkci ředitele již 30 let a celý jeho život počínaje vyučením je spjatý se středním odborným učilištěm n. p. SSŽ. Bohužel po původním příslibu interview se k tomuto začal stavět čím dál tím negativněji, až nakonec rozhovor odmítnul s poukazem na nedostatek času. Pan Karel Dvořák je ve funkci již 30 a jeho působení nejprve jako mistra odborného výcviku oboru zedník se datuje od roku 1969, přičemž v roce 1989 byl vrchním mistrem, a vzhledem k rozporuplným ohlasům na jeho zvolení do funkce ředitele, domnívám se, že odmítnutí rozhovoru nebylo jen otázkou nedostatku času, ale chtěl se hlavně vyhnout otázkám týkajícím se transformačního období. Pan ředitel bude ještě později zmíněn.

⁷ Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

⁸ Vaněk Miroslav. *Obyčejní lidé...?! pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 3.sv. Historie. ISBN 978-80-2001791-8

⁹ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelův Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

. Oslovila jsem tedy kolegy a kolegyně, o kterých jsem věděla, že v učilišti působí či působili v požadovaném období, tzn. mezi lety 1970–2000. Kolegy a bývalé kolegy jsem oslovila osobně či telefonicky a tímto způsobem se mi podařilo získat šest narátorů z řad učitelů a mistrů či vedoucích mistrů odborného výcviku, z nichž jeden v současnosti působí také jako bezpečnostní technik. Byla mezi nimi pouze jedna žena, která je učitelkou odborných předmětů na SOU Ohradní i v současnosti. K jednomu narátorovi jsem se dostala proto, že jsem ho znala osobně z doby jeho působení na vedlejším gymnáziu Elišky Krásnohorské, kdy přicházel s žáky gymnázia na hodiny tělocviku do tělocvičny SOU Ohradní. Když jsem z vyprávění kolegyně zjistila, že předtím učil na našem učilišti, kontaktovala jsem ho telefonicky a on mé prosbě vyhověl. K další pamětnici mě přivedla náhoda, neboť manželka kamaráda mého otce z dob jejich společného působení na SOU U Vinohradských hřbitovů byla shodou okolností učitelkou a později zástupkyní ředitele v SOU Ohradní. Když se dozvěděla o mém projektu, ochotně souhlasila s účastí. Ona sama mi pak dala kontakt na další učitelku, která v období normalizace společně s ní na učilišti učila, a předjedнала mi možnost rozhovoru. Posledního narátora, který býval vychovatelem, učitelem, a nakonec zástupcem pro teoretickou výuku, jsem kontaktovala pomocí mailu poté, co mi tento způsob domluvila kolegyně. Obecně tedy lze říci, že jsem využila nejen osobních známostí, ale také metodu sněhové koule a funkci tzv. „gatekeepera“.¹⁰

Během období, kdy jsem uskutečňovala nahrávání rozhovorů s narátory pro můj projekt, došlo k vyhlášení pandemie koronaviru, takže možnost uskutečnění rozhovorů byla na 2 měsíce přerušena. Během června se mi naštěstí povedlo uskutečnit rozhovory se zbývajících 4 narátory dříve, než odjeli na prázdniny. Vývoj situace v novém školním roce, ovzduší strachu a rozhodnutí o izolaci pak znemožnily uskutečnit druhé rozhovory.

Zároveň jsem bohužel přišla o další dva stěžejní narátory, jimiž byl ředitel SOU Ohradní z 80. let, PhDr. Václav Andrlé a Ing. Josef Řepa, jeho náměstek pro kádrovou práci. S panem Václavem Andrlím jsem měla domluvený rozhovor na počátku února 2020, bohužel byl několik dnů před rozhovorem odvezen s těžkým zápallem plic do nemocnice, kde po čtrnácti dnech zemřel. Rozhovor s Ing. Josefem Řepou se kvůli náhlému zhoršení zdravotního stavu a následné hospitalizaci také nemohl uskutečnit.

¹⁰ Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

Celkově jsem tedy z původních třinácti narátorů mohla rozhovory uskutečnit s deseti z nich, přičemž jsem se před uskutečněním rozhovorů s pěti neznala osobně. Vzhledem k tomu, že jsem se snažila zachovat genderovou vyváženost, jsou mezi narátory tři ženy – učitelky, profesní vyváženost, jsou zde tedy dva narátoři, kteří působili ve funkci učitel i vychovatel, jeden mistr OV i učitel a jeden nepedagogický pracovník a posléze i mistr OV. Celkově shrnuto se jedná o šest učitelů a čtyři mistry OV. Vše je přehledně shrnuto v následující tabulce, do které jsem přidala i profesní historii jednotlivých narátorů, neboť se domnívám, že i tento pohled ovlivňuje pohled na působení na učilišti¹¹:

PhDr. J. K.	SOU U Vin. Hřbitovů, učitelka do r. 1985	SOU Ohradní – učitelka/ZŘ 1985-93
Mgr. A. O.	SOU Ohradní, učitelka 1983-90	SOU Hostivař do současnosti
Mgr. J. S.	US SSŽ, vychovatel od 1971	SOU Ohradní – učitel/ ZŘ 1983-2009
PaeDr. J. V.	SOU Ohradní, učitel 1986-94	Gymn. E. Krásnohorské, SOU Hostivař do s.
Mgr. M. K.	SOU Ohradní, učitel a VP 1988-2015	Mimo školství
p. J. P.	SOU ČKD Tatra Smíchov, mistr OV od 1979	SOU Ohradní učitel OP 2009 do současnosti
Ing. H. B.	SOU Vršovická, učitelka OP 1991-2000	SOU Ohradní – učitelka od 2001
p. L. P.	SOU Ohradní, mistr OV 1987-2015	Důchodce
p. V. P.	SOU Ohradní, mistr OV 1990-96	SOU Ohradní, hl. mistr od 2018
p. V. K.	SOU Ohradní, technik PO a BOZP od 1986	SOU Ohradní, technik + mistr OV do souč.

Tab. 1 – Přehled narátorů a jejich působení na učilišti

¹¹ Použité odborné zkratky: ZŘ – zástupce ředitele, US – učňovské středisko (předchůdce učiliště), VP – výchovný poradce, OV – odborný výcvik, PO – požární ochrana, BOZP – bezpečnost a ochrana zdraví při práci

1.2.1 Průběh rozhovorů

Před každým rozhovorem jsem s každým narátorem probrala jednak účel rozhovoru, tj. diplomovou práci na téma učiliště v době tzv. normalizace a transformace, průběh rozhovoru a okruhy otázek, které mě zajímají, a nakonec jsem narátory seznámila s informovaným souhlasem, který jsem je nechala podepsat. Protože jsem měla k dispozici kroniku učiliště, zeptala jsem se jich, zda mají zájem do ní nahlédnout pro osvěžení paměti, což někteří z nich přivítali.

K nahrávání rozhovorů jsem použila diktafon na svém mobilním telefonu a zároveň jsem nahrávala na záložní zařízení. Všichni dotazovaní byli upozorněni na zapnutí nahrávacího zařízení a věděli, že mohou kdykoli požádat o přerušení záznamu. Případy, kdy bylo třeba záznam přerušit, a důvody, proč se tak stalo, jsou zmíněny níže. Technické problémy se nevyskytly.

Rozhovory se odehrávaly ve čtyřech případech v mém kabinetě a ve dvou případech v kabinetě narátora v budově SOU po vyučování. V dalších dvou případech jsem narátory navštívila u nich doma, jednou se narátor dostavil do mého bydliště, neboť má poblíž chatu, a jednou jsem navštívila narátorku v novém působišti a rozhovor se odehrál v kabinetě v jiné škole. Ve dvou případech došlo k přerušení rozhovoru z důvodů, které se netýkaly bezprostředně rozhovoru (oprava nečekaných závad v kabinetě, pokyny k následujícímu uzavření škol apod.), což se stalo při rozhovoru ve škole.¹² Dvakrát mě pamětníci požádali o přerušení záznamu, aby si mohli „uspořádat myšlenky“¹³. Jednou mě narátorka, u které jsem byla na návštěvě, požádala o přerušení rozhovoru kvůli konzumaci občerstvení, které připravila.

Rozhovory trvaly průměrně okolo 90 minut, přičemž jejich délka nikdy nebyla ovlivněna spěchem k ukončení ze strany tazatele ani dotazovaného. Všichni účastníci si vyhradili na realizaci rozhovoru dostatek volného času a v závěru každého rozhovoru jsem ponechala prostor všem narátorům pro shrnutí a případné doplnění toho, o čem jsme v rozhovoru mluvili. Rozhovory byly ukončeny po vzájemné dohodě ve chvíli, kdy jsem já i dotazovaný měli pocit, že jsme téma vyčerpali. U žádného narátora jsem se nesečkala s tím, že by chtěl své vyjádření upravit, popř. že by žádal o vymazání části rozhovoru. Nikdo také neprojevil obavy z publikace

¹² Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020 a s H. B. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹³ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020 a s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

rozhovoru. Domnívám se, že rozhovory proběhly v ovzduší důvěry, ke kterému přispělo i to, že ve všech případech jsme já i dotazovaný měli osobní vztah k předmětu rozhovoru, tedy SOU Ohradní, a navíc jsme všichni působili jako pedagogové, tudíž jsme měli sdílenou profesní zkušenost.

1.2.2 Analýza a interpretace rozhovorů

Účelem analýzy rozhovorů je porozumět sdělení, které je obsaženo v jednotlivých výpovědích. V úvodní části rozhovorů, tedy v životopisném vyprávění, se dozvídáme o způsobu myšlení a životních zkušenostech, kterými daný člověk nahlíží na svět.¹⁴ Zde mě především zajímalo, v jakém prostředí narátoři vyrůstali, jak je toto prostředí ovlivnilo při výběru povolání a jak se později do jeho výkonu promítlo. Ve fázi strukturovaného interview pak zkoumáme postoj narátora k okruhům a tématům, která jsme si pro tuto fázi stanovili¹⁵, porovnáváme navzájem názory a postoje dalších narátorů, zkoumáme, v čem tkví podstata shod či rozdílů ve vnímání těchto témat jednotlivými narátory.¹⁶ Zde bylo důležité zpřesnit výzkumné otázky vyplývající z jednotlivých okruhů a přizpůsobit je konkrétnímu pracovnímu zařazení narátora (učitel všeobecně vzdělávacích předmětů, učitel odborných předmětů, mistr odborného výcviku). Při analýze rozhovorů bylo také třeba odlišit různé jazykové prostředky, tempo rozhovoru, delší pauzy, intonaci a další odlišnosti¹⁷, které se projevovaly především v rovinách: starší x novější vzpomínky a učitel x mistr OV.

V závěrečné fázi jsem se snažila popsat shody a rozdíly ve vyprávění pamětníků a postihnout jejich příčiny. Pro téma *Obraz učiliště* jsem si vytyčila tyto okruhy: péče o učně na učilišti, motivace učitele, mistra a vychovatele k rozhodnutí jít působit na střední odborné učiliště, organizace učiliště – role podniku a vliv vedení podniku na chod učiliště, vzájemný vztah jednotlivých úseků na učilišti, proměny učiliště v kontextu politického a společenského

¹⁴ Portelli Alessandro: *What makes oral history different?* In Perks, Thomson (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

¹⁵ Anderson Kathryn, Jack Dana C.: *Learning to listen.* In Perks, Thomson (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

¹⁶ Yow Valerie Releigh: *Do I like them too much?* In: Oral history review (Summer 1997): 55-7

¹⁷ Portelli Alessandro: *What makes oral history different?* In Perks, Thomson (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

vývoje státu, role organizací, atmosféra listopadu 1989, transformace a změny s ní související, porovnání období normalizace a transformace.

Pochopitelně ne všichni narátoři byli schopni se stejně podrobně a obsírně vyjádřit k jednotlivým podotázkám daných tematických okruhů. Liší se zejména vnímání určitých témat učiteli a mistry. Dělicí linií je také postoj členů a nečlenů KSČ. Další rozdíly lze sledovat také v názorech lidí ve vedoucích funkcích a řadových učitelů a mistrů. Všechny tyto aspekty jsem se pak snažila promítnout do interpretace v závěrečné fázi práce, kde se vyjadřuji k jednotlivým tematickým okruhům. Pro ilustraci jsem v nich použila citace z rozhovorů, které jsem s narátory v průběhu rozhovorů nahrála.

1.3 Etika

Etické zásady OH se dají shrnout do tří hlavních okruhů, jednak odpovědnost tazatele vůči narátorovi, dále odpovědnost tazatele vůči veřejnosti a profesi a konečně odpovědnosti archivů, které jsou vázány legislativou.¹⁸ Vztah tazatele a dotazovaného je asymetrický a je proto třeba vždy důkladně vysvětlit účel rozhovoru, další nakládání s nahrávkou a možnosti, které narátor má v rámci ochrany svých osobních údajů. Při kontaktování jednotlivých narátorů jsem vždy vysvětlila, proč o rozhovor žádám, která témata mě zajímají a jak bude s rozhovory naloženo. Narátoři projevili o toto téma zájem a kladně ohodnotili mou snahu ozvučit téma středního odborného učiliště právě vzhledem k současné situaci ve školství. Domnívám se, že i osobní souznění s tématem ze strany narátorů a pocit určitého „poslání“ se podílel na kladné atmosféře, která panovala v průběhu rozhovorů.¹⁹

Ze strany narátorů jsem se setkala s otázkami, zda bude rozhovor někde publikován pod jejich jménem a zda bude v plném znění. Nejednalo se o obavy ohledně obsahu, spíše z neobratnosti při ústním projevu, žádný z narátorů však nevyjádřil obavy z dezinterpretace či špatného pochopení. I v průběhu vedení rozhovorů jsem se snažila tomuto pocitu předcházet kladením doplňujících otázek.²⁰ Vysvětlila jsem, že cílem diplomové práce je z jednotlivých

¹⁸ Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

¹⁹ Yow Valerie Releigh: *Do I like them too much?* In: *Oral history review* (Summer 1997): 55-7

²⁰ Yow Valerie Releigh: *Analysis and interpretation*. In Yow, Valerie R. (ed.). 2005 *Recording oral history. A guide for the Humanities and Social Sciences*. Lanham: Altamira Press, 398

rozhovorů vytvořit obraz každodenního fungování učiliště, proto budou použity pouze jejich části ve formě odkazů a citací a že rozhovory budou uchovány jako nahrávky v příloze diplomové práce a případně použity pro účely dalšího výzkumu. Po ukončení nahrávání jsem se vždy ještě jednou dotazem přesvědčila, že narátor je stále v souladu s informovaným souhlasem, který mi na začátku udělil. Nikdy však nenastaly v tomto ohledu žádné komplikace.

Nikdo z narátorů nevyžadoval přepsaný text ke kontrole ani kopii diplomové práce. Všem narátorům jsem se zmínila o možnosti anonymizace a uvádění jejich identifikace pouze iniciálami. Všichni narátoři této možnosti využili a domnívám se, že přispěla k jejich uvolněnosti. Ačkoli nikdo z nich výslovně nezakázal použít jeho celé jméno, většina narátorů vyjádřila přání zůstat uveden pouze pod iniciálami. Přesto si byli vědomi, že v protokolu a v příložených nahrávkách zazní jejich plná jména, proto se nedomnívám, že by fakt anonymizace měl výrazný vliv na obsah rozhovorů. U ostatních osob, které prošly historií SOU Ohradní, jsem zachovala plná jména.

Dalším etickým aspektem byla otázka, nakolik lze narátora kvůli zpřesnění či osvětlení informaci tlačít k výpovědi o nějakém tématu, ke kterému se nechce vyjadřovat, jak bylo zmíněno ve studijním textu K. Blee v kurzu *Analýza a interpretace narativních pramenů*.²¹ Naštěstí jsem se tomuto problému mohla vyhnout, neboť i o citlivé otázce organizovanosti a angažovanosti v KSČ se většina narátorů vyjadřovala sama, bez vyzvání, ať už jejich motivem bylo rázné odmítnutí členství coby kompromitace, či přiznání členství, protože „tenkrát to tak bylo“.²²

Domnívám se, že značnou roli při nastolování důvěry mezi mnou a narátory hrála jednak skutečnost, že jsem také učitelka, a dále můj věk. Jsem o generaci mladší než většina narátorů, část mého života se odehrávala před rokem 1989 – mám tudíž zkušenost s životem v období normalizace. Sem spadá především období mé docházky na základní školu a na gymnázium. Navíc můj bratr navštěvoval střední odborné učiliště, takže mám i zprostředkovanou zkušenost s odborným školstvím. Toto vše, ale zejména „pocit sounáležitosti“, ovlivnilo atmosféru rozhovorů natolik, že se dle mého názoru neprojeví žádné konflikty v rovině tazatel – učitel x dotazovaný – mistr OV.

²¹ Blee Kathleen. *Evidence, empathy and ethics* (in Perks, Thompson)

²² Rozhovor s J. P. vedla I. Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

2 Shrnutí a reflexe použitých pramenů

2.1 Historická literatura věnující se školství

V rámci přípravy diplomové práce na téma *Obraz učiliště v období tzv. normalizace a transformace* jsem se nejprve zaměřila na dobovou literaturu týkající se školství obecně pro získání dobového kontextu. Konceptuální rámec v tomto období byl tvořen ideologickou linií a snahou o znovu upevnění pozice KSČ. Učitel jako takový byl stavěn v tomto období do popředí, neboť byl „hlavním činitelem výchovně vzdělávacího procesu“ a zároveň bylo učitelské povolání vnímáno tak, že „je čímsi více než profesí – je posláním, které naplňuje smysl života“.²³ Tyto myšlenky rozvíjel především Miroslav Cipro, náměstek ministra školství v letech 1971-75. V knize se odráží tehdejší oficiální odborný styl, který se vyznačuje častým užíváním frází. Tematicky se zabývá funkcí školy v období socialismu a soustředí se zejména na Prahu.

Nejpodstatnějšími dobovými literárními prameny, které se věnují přímo vývoji učňovského školství jsou: *Vývoj učňovského školství v Československu* (Z. Černohorský, 1973), *Žaluji* (A. Kratochvíl, 1977), *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR* (V. Jelínková, R. Smolka, 1989) a *Učňovská mládež včera, dnes a zítra* (J. Kohout, 1988).

Publikace Zdeňka Černohorského je v podstatě přehledem vývoje učňovského školství na našem území, ve kterém autor tento vývoj zasazuje do historického kontextu situace v Evropě a zároveň hodnotí jeho stadia z pohledu své současnosti. Nezůstává tedy jen u výčtu rozborů a faktů, ale připojuje i analýzu s perspektivou dalšího rozvoje do budoucna. V roce 1973, kdy kniha vyšla, se jednalo o první komplexní práci tohoto druhu. V příloze lze najít tzv. tvrdá data v podobě tabulek týkajících se přehledu učebních plánů do roku 1967 pro obory vyučované v daných etapách a vývoj a proměny početního zastoupení oborů podle délky od jednoletých po tříleté. Ačkoli je kniha poznamenána dobovým ideologickým jazykem, kdy se autor Zdeněk Černohorský např. již v úvodu publikace odvolává na závěry 14. sjezdu Komunistické strany Československa²⁴, v textu jsou všechna jednotlivá období podrobena

²³Cipro Miroslav. *Výchova k socialismu*. Praha, 1976, 195 s. ISBN nebylo přiděleno

²⁴Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973, 181 s. 34-0-203

analýze a kritice a domnívám se, že kniha je z odborného hlediska přehledným rozbohem vývoje učňovského školství do roku 1972.

Publikace *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR* autorů Vladimíry Jelínkové a Radovana Smolky vyšla pod hlavičkou Ústavu školských informací. V přehledové části vychází z dat uvedených v knize Zdeňka Černožského, zaměřuje se však podrobněji na situaci v období normalizace. Nicméně přehledu vývoje je věnována pouze první polovina knihy a v druhé části je učňovské školství představeno formou grafů a tabulek v tzv. tvrdých datech přinášejících přehled počtu škol, učeben, tříd a žáků v časovém i regionálním statistickém členění, stejně jako jsou uvedena data týkající se délky oborů, provázanosti s nástavbovými a dále i vysokoškolskými studii. V neposlední řadě jsou zde uvedena i data týkající se vzdělání pedagogů a dalších pedagogických pracovníků.²⁵ V knize se neobjevují odkazy na politickou situaci a lze ji hodnotit jako relevantní zdroj tvrdých dat z oblasti v učňovského školství.

Kniha Jana Kohouta *Učňovská mládež včera, dnes a zítra* z roku 1988 už datem vydání spadá do období perestrojky, je však psána normalizačním jazykem a názvy jednotlivých kapitol dávají samy o sobě tušit, jak na tuto knihu nahlížet, jsou to např.: Dělnická třída – hlavní garant mírového a pokrokového vývoje světa²⁶, Ideologický boj a mládež²⁷, Učňovská mládež – budoucnost dělnické třídy socialistického Československa²⁸ a další. Valná část materiálů, ze kterých autor čerpal, jsou závěry 12.-14. sjezdu KSČ, Vybrané stati J. Andropova, Dokumenty a materiály z 22. sjezdu KSSS a další. V knize se často vyskytují fráze: „Myšlenka o rostoucí úloze lidského činitele ve společenském vývoji, kterou zformulovali zakladatelé marxismu, je aktuální zvláště dnes.“²⁹ Knihu jsem použila především jako vodítko pro identifikaci oblastí a pro formulaci dotazů na realizaci ideologické práce na učilišti. Organizovanost v KSČ, ROH, SČSP pro zaměstnance či SSM pro učně byla přímo zmíněna všemi narátory v rámci pracovních podmínek, volnočasových aktivit či odměňování.

²⁵ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

²⁶ Kohout, Jan. *Učňovská mládež včera, dnes a zítra*. Praha: Práce, 1988, s. 13, s.200. 24-054-88

²⁷ Tamtéž, s. 25

²⁸ Tamtéž, s. 57

²⁹ Kohout, Jan. *Učňovská mládež včera, dnes a zítra*. Praha: Práce, 1988, s. 25, s.200. 24-054-88

2.2 Úřední dokumenty, vyhlášky, věstníky a statistiky

Nejdůležitějším dokumentem udávajícím koncepční rámec vzdělávání všeobecně bylo Poučení z krizového vývoje.³⁰ Další informace pak vycházely ve věstnících ministerstev školství a kultury.³¹

K získání přehledu o stavu školství v období normalizace ze statistického hlediska jsem dále využila publikaci vydanou Ústavem školských informací *Odborná učiliště a učňovské školy v ČSSR, ČSR a SSR od roku 1960*³², což je retrospektivní studie z roku 1976, která se skládá z úvodní komentované části a tabulkového zpracování statistických dat ohledně počtů učňů, genderového rozvrstvení, učilišť, tříd, domovů mládeže, lůžek apod. a navazující statistické přehledy z let 1977/78 a 1980.

Důležité informace o dobových zdrojích k tématu učňovské školství obsahuje brožura vydaná Státní vědeckou knihovnou Plzeň pod hlavičkou Bibliografie společenských věd s názvem *Učňovské školství*³³ z roku 1977, která je bibliografickou rešerší na téma výchova mládeže pro dělnická povolání odkazující na veškeré písemné počiny vydané k tomuto tématu do roku 1977. Shrnutí literatury zabývající se novou koncepcí přípravy mládeže pro dělnická povolání doporučenou učitelům včetně novinových článků spolu se soupisem učebnic doporučených pro výuku pak bylo zveřejněno v brožuře *Učňovské školství*³⁴.

Posledním dokumentem, který bych v rámci studia tématu učňovské školství chtěla uvést, je *Sborník základních platných právních předpisů o výchově učňů*, který sestavila Miluše Novotná pro učební závod Stavebních závodů Praha. Je to obsáhlá sbírka veškerých zákonů upravujících vztahy v učňovském školství od legislativních poměrů mezi různými typy žáků nastupujících do učebního poměru (např. absolvent gymnázia) a podnikem, přes odměňování, zdravotní péči, ubytování po učební pomůcky a učebnice.

30 Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ“ rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971.

31 Věstník Ministerstva školství a Ministerstva kultury České socialistické republiky. Praha: SPN, 1969-1988. ISSN 0322-7936.

32 Krumphanzlová, Hana. *Odborná učiliště a učňovské školy v ČSSR, ČSR a SSR od roku 1960 (retrospektivní studie)*, Praha: ÚŠI při MŠ ČSR, 1976

33 Hübnerová, Věra. *Učňovské školství*. Plzeň: Státní vědecká knihovna Plzeň, 1977.

34 Valešová, Marie: *Učňovské školství*. Brno: Státní vědecká knihovna Brno, 1985

2.3 Knihy vzniklé po roce 1989

Knihy vzniklé po roce 1989, které jsem využila pro teoretické zakotvení mého výzkumu, bych rozdělila na studie zabývající se rozborem stavu společnosti a školství v letech 1945 resp. 1948 až 1989, kam patří například kniha *Sociální stát v Československu – Právně institucionální vývoj v letech 1918-1992*³⁵ (Rákosník, Tomeš a kol., 2012) a kniha *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*³⁶ (Devátá, Olšáková, Sommer, Dinuš, 2010), které jsem společně s dobovými prameny využila při popisu obrazu učiliště v období tzv. normalizace.

Pro charakteristiku období transformace jsem využila sociologické studie *Inventura hodnot*³⁷ (L. Prudký a kol., 2009) a *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*³⁸ (J. Keller, L. Tvrđý, 2008), které popisují proměnu hodnot ve společnosti a vztahu ke vzdělání v 90. letech minulého století. Dále považuji za důležité zdroje informací knihy Dany Moree zabývající se srovnáním stavu školství a konkrétně pedagogické činnosti před a po roce 1989, postavením učitelů a jejich pohledem na problematiku transformace. První z nich je *Učitelé na vlnách transformace Kultura školy před rokem 1989*³⁹ (Moree, 2013) a *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation Struggling with Multicultural Education in the Czech Classroom*⁴⁰ (Moree, 2008).

Další okruh literatury se tematicky vztahuje k základnímu i střednímu školství a zahrnuje metody OH či sociologických rozhovorů, osobní vhledy a zkušenosti účastníků vzdělávacího procesu jednak z pohledu žáků a studentů: *Odsouzení k manuální práci*⁴¹ (Katrňák, 2004), *Nerovné šance na vzdělání*⁴² (Matějíř, Straková, 2006), a také z pohledu učitelů: *Normální život v nenormální době, základní školy a jejich učitelé (nejen) v období*

³⁵ Rákosník J., Tomeš I. a kol. *Sociální stát v Československu, Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8

³⁶ Devátá M., Olšáková D., Sommer V., Dinuš P. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: ÚSD AV ČR, 2010. 279 s. ISBN 978-80-7285-123-2

³⁷ Prudký L. a kol. *Inventura hodnot – výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009. 341 s. ISBN 978-80-200-1751-2

³⁸ Keller J., Tvrđý L. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: SLON, 2008. 184 s. ISBN 978-0-86429-78-6

³⁹ Moree, Dana: *Učitelé na vlnách transformace Kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Praha: Karolinum, 2013, 185 s. ISBN 978-80-246-2298-9

⁴⁰ Moree, Dana: *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation Struggling with Multicultural Education in the Czech Classroom*, Elman: 2008, 270 s. ISBN 978-80-86211-62-6

⁴¹ Katrňák Tomáš. *Odsouzení k manuální práci Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6

⁴² Matějíř P., Straková J. a kol. *Nerovné šance na vzdělání*. Praha: Academia 2006. 411 s. ISBN 80-200-1400-4

normalizace⁴³ (Zounek, Šimáně, Knotová 2017), *Socialistická základní škola pohledem pamětníků*⁴⁴ (Zounek, Šimáně, Knotová 2017) a *Obyčejní lidé...?!*⁴⁵ (Vaněk 2009). Poznatky z těchto publikací byly použity k rekonstrukci obrazu středního odborného učiliště v časových proměnách jeho vývoje.⁴⁶

2.4 Archivní prameny

Při snaze o pátrání v archivních pramenech jsem narazila na komplikace způsobené archivním zákonem, technickými problémy i současnou legislativou ohledně GDPR. Při snaze proniknout k jakýmkoli archivním pramenům jsem narazila na několik problémů.

Archivní materiály z archivu učiliště se každoročně odvázejí do Archivu hlavního města Prahy, kde se archivují, nebo skartují. Snažila jsem se tedy proniknout do AHMP. Vzhledem k obtížné situaci kvůli vyhlášenému nouzovému stavu bylo možné dostat se pouze k digitalizovaným materiálům. Bohužel jsem v digitalizovaném archivu žádné materiály vztahující se k historii SOU nenašla. Prošla jsem fondy a sbírky, které by se mohly k tomuto tématu vztahovat, ani tam jsem nic nenalezla. Kontaktovala jsem tedy pana T. H., který je vedoucím správy NAD a informačního systému AMP a vysvětlila jsem mu, o jaký problém se

⁴³ Zounek J. a kol. *Normální život v nenormální době, základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Wolters Kluwer, 2017. 192 s. ISBN 978-80-7552-709-7

⁴⁴ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelův Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

⁴⁵ Vaněk Miroslav. *Obyčejní lidé...?! pohled do života tzv. mléčí většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 3.sv. Historie. ISBN 978-80-2001791-8

⁴⁶ Dále ke školství: Devátá, Markéta, Olšáková, Doubravka, Sommer, Vítězslav, Dinuš, Peter: *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha, 2010, s. 22-23; přehledově k dějinám jednotlivých škol viz např. Havránek, Jan - Pousta, Zdeněk - Bečvář, Jindřich - Fajkus, Břetislav - Jiráček, Jan - Köpplová, Barbara - Kunštát, Miroslav - Míšková, Alena - Pešek, Jiří - Petráň, Josef - Pousta, Zdeněk - Rusek, Václav - Svobodný, Petr - Urfus, Valentin - Waic, Marek - Zilynská, Blanka: *Dějiny Univerzity Karlovy.. Díl 4., 1918-1990 /* redaktoři svazku Jan Havránek, Zdeněk Pousta; autoři Jindřich Bečvář, Břetislav Fajkus, Jan Jiráček, Barbara Köpplová, Miroslav Kunštát, Alena Míšková, Jiří Pešek, Josef Petráň, Zdeněk Pousta, Václav Rusek, Petr Svobodný, Valentin Urfus, Marek Waic, Blanka Zilynská. Praha: Karolinum, 1997; viz též Urbášek, Pavel-Pulec, Jiří-Konečný, Karel-Kalendovská, Jiřina: *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945-1990*. [Aut.]: Urbášek, Pavel-Pulec, Jiří-Konečný, Karel-Kalendovská, Jiřina. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003; Závodský, Prokop - *Přehled vývoje vysokého ekonomického školství na našem území*. Prokop Závodský. Acta oeconomica Pragensia : *Vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze* Roč. 7, č. 5 (1999), s. 22-86; nebo viz Franc, Martin - *Dějiny Akademie múzických umění v Praze*. Martin Franc a kol. Praha: Akademie múzických umění v Praze v Nakladatelství AMU, 2017.

O studentech ve sledovaném období viz např. Urbášek, Pavel-Pulec, Jiří *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Urbášek, Pavel-Pulec, Jiří. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 329-349.

jedná. Odpověděl mi, že v tomto případě jde o materiály, které ještě nejsou inventarizované, fond tedy není zpracovaný a ze zákona není přístupný. Upozornil mě, že na zpracování čekají materiály, které jsou starší 80 let.

Obdobný problém jsem měla ohledně archivu učiliště s ředitelem učiliště, v jehož gesci je přístup ke školnímu archivu a spisovně. Posléze jsem vše řešila dotazem na MV ČR, archivní oddělení, kde mi poradili podat písemnou žádost o přístup k archivu. Teprve v situaci, kdy jsem chtěla písemné vyjádření s odůvodněním, jsem byla s dozorem vpuštěna do archivu, kde jsem si mohla udělat písemný seznam listin a poznámky, ze kterých mohu vyjít.

2.5 Dobová periodika

V rámci dobového tisku byly relevantním zdrojem hlavně *Učitelské noviny*⁴⁷, které jakožto týdeník vycházejí v tištěné i internetové formě dodnes. Učitelské noviny navazovaly na stejnojmenné periodikum, které vycházelo v období let 1883-1939. Z dalších odborných časopisů, které jsem využila a kterými jsem se inspirovala v oblasti zkoumání pedagogické činnosti, se jednalo především o časopis *Pedagogika*, jehož čísla lze v současné době dohledat v internetové podobě. Obě tato periodika jsem využila proto, že již ve své bakalářské práci jsem se zabývala učilištěm a věděla jsem tudíž, kde se zmínky o něm vyskytují.

Dalším významným zdrojem informací byly novinové články a časopisy, na které jsem získala odkazy ve školní kronice. Novinové články, které se týkají konkrétního učiliště, tedy SOU Ohradní, a dokumentují nejen jeho rozvoj (stavbu nové budovy, výstavbu dílenské části), ale také mimoškolní aktivity žáků a jejich úspěchy, jsem čerpala nejen z běžně dostupných dobových deníků, jakými byly např. *Večerní Praha*, *Mladá fronta*, *Práce a Rudé právo* a z časopisů pak *Svět práce*, ale zdrojem informací byl též *Zpravodaj SSŽ*, což byl interní podnikový časopis pro pracovníky Staveb silnic a železnic, který byl vydáván vedením závodu ve spolupráci s celozávodním výborem KSČ, podnikovým výborem ROH a celozávodním výborem SSM. V tomto časopise byly zmiňovány nejen úspěchy národního a později státního podniku SSŽ, ale také úspěchy učňů SSŽ účastnících se různých soutěží a akce učiliště konané pod záštitou podniku. Časté zmínky o SOU SSŽ v Ohradní ulici najdeme též v časopise ROH

⁴⁷ Učitelské noviny. In Knapík J., Franc M. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-67*. Praha: Academia, 2011. 645 s. ISBN 978-802-0020

Odborář, v profesním periodiku *Silniční obzor* a v časopise *Odborná výchova*, což byl měsíčník věnovaný „přípravě mládeže na dělnická povolání“. Vzhledem k tomu, že tyto články odkazují k jednotlivým událostem (branný kurz, vítězství v soutěžích, hrdinské činy učňů či otevření nové budovy), odkazy na ně se objeví v následujícím textu.

2.6 Internetové prameny

Významným internetovým zdrojem je *Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*, což je „dokument, který formuje vládní strategii v oblasti vzdělávání v podobě myšlenkových východisek, obecných záměrů a rozvojových programů směrodatných pro vývoj vzdělávací soustavy. Strategie odráží celospolečenské zájmy a dává konkrétní podněty k práci škol.“⁴⁸ Dokument obsahuje tyto kapitoly: Východiska a předpoklady rozvoje vzdělávací soustavy, Předškolní, základní a střední vzdělávání, Terciální vzdělávání, Vzdělávání dospělých a Závěr, ve kterém byly obsaženy hlavní strategické linie vzdělávací politiky v České republice. Také jsem čerpala z textu *Historie minulých vlád*, který je uveřejněný na stránkách Úřadu vlády.⁴⁹

Internetové zdroje byly důležité též z hlediska čerpání informací pro kapitolu *Historie podniku n. p. SSŽ*, kde se jednalo především o stránky následnické firmy Eurovia, stránky Českého svazu stavebních inženýrů či propagační stránky Libereckého regionu, kde se především závod 7 v Hradci Králové n. p. SSŽ podílel na mostních stavbách v tomto regionu⁵⁰.

2.7 Reflexe učiliště v televizní a filmové tvorbě

Ve filmové tvorbě se jednalo především o film *Housata*⁵¹ (Smyczek, 1979), v němž se příběh hlavní hrdinky tohoto psychologického filmu odehrává v kulisách učiliště a internátu.

⁴⁸*Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelani-v-cr>

⁴⁹ *Historie minulých vlád*, Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolocnosti---oddil-4-2133/>, cit. [29.12. 2020]

⁵⁰ Viz kapitola *Historie podniku Stavby silnic a železnic*.

⁵¹ *Housata*, film, 1979, režie Karel Smyczek

K televizní tvorbě na téma školství a vzdělávání určitě patří seriály *My všichni školou povinni*⁵² (ČST, 1984) a *Třetí patro*⁵³ (ČST, 1985), které zobrazují nejen fungování základní školy v prvním případě a učiliště v druhém případě, jejich cíle, ale i rozmanité charaktery pedagogů a žáků působících v těchto institucích, stejně jako vztahy na pracovišti a fungování rodinných vztahů. Nedílnou součástí profesního a studentského života byla také organizovanost v KSČ a SSM. Především seriál *Třetí patro* představuje velmi plasticky situaci v učňovském školství právě ve stavebních, resp. elektrikářských oborech. V postavě mladého mistra Brázdy je ukázán prototyp v podstatě naivního mladého člověka plného ideálů, který se po vojně vrací do učiliště, které sám absolvoval, aby zde nastoupil jako mistr odborného výcviku. Ač na začátku absolvuje doplňkové pedagogické studium, záhy se dostává do střetu s realitou, která se od příruček značně liší. V seriálu jsou poměrně explicitně ukázány problémy uvnitř učiliště, ať už je to ředitel učiliště, který musí manévrovat a dělat kompromisy, sehnout se před vůlí ředitele podniku, alibistický předseda místní organizace SSM, byrokratická nařízení, nedodržování pracovní doby či praktické uplatňování hesla „rozčiluj se do výše svého platu“ až po konfrontaci BOZP, která sice chrání učně, ale zároveň jim neumožňuje plnit zadané úkoly a skutečně se zdokonalit v praktických úkolech. I tato témata často rezonovala v rozhovorech s narátory napříč spektrem.

Při porovnání obrazu učiliště, který poskytuje tento seriál, a výpovědí narátorů a dalších pramenů zjistíme, že seriál poměrně věrně zobrazuje problémy tehdejšího odborného školství.

2.8 Školní kronika

Vzhledem k dříve zmíněným problémům s přístupností archivních zdrojů, je významným zdrojem vykreslujícím podrobně dění na učilišti *Školní kronika SOU Ohradní*⁵⁴, kterou jsem našla v archivu učiliště, resp. v ředitelně. Tato kronika postihuje období formování učňovského střediska a později učiliště od vzniku podniku SSŽ až po rok 1988. Ačkoli svou faktickou písemnou podobu získala až v roce 1982, je v ní zmapována historie předchůdce učiliště, jímž bylo učňovské středisko, již od roku 1954, což je zdokumentováno dobovými

⁵² *My všichni školou povinni*, tv seriál, 1984, režie Ludvík Ráza, 13 dílů

⁵³ *Třetí patro*, tv seriál, 1985, režie Karel Smyczek, 6 dílů

⁵⁴ Kronika Středního odborného učiliště Ohradní, archiv SOU, Ohradní 57, Praha 4

články z novin, oficiálními dokumenty, pozvánkami, plakáty, náborovými letáky a fotografiemi z akcí pořádaných školou.

Co se týká Kroniky samotné, z jazyka, kterým je zaznamenána, je jasné, že její vedení bylo svěřeno členu KSČ, neboť tomu odpovídají slovní obraty v té době používané, např. „v duchu zásad nové soustavy byly přepracovány...“ či „toto dílo bude navždy spojeno s cílevědomým a neutuchajícím elánem s. Václava Andrlého, který svojí iniciativou a obětavostí denně strhával ostatní k tomuto dílu“⁵⁵. Přesto se domnívám, že odhlédneme-li od dobové angažované rétoriky, jsou údaje uvedené v Kronice zásadní pro zmapování období, ve kterém valná řada dokumentů byla skartována či dosud leží nezpracovaná, a tudíž nepřístupná, v archivu.

2.9 Doplnkové prameny

Poslední knihou, kterou zmiňuji, je třetí část sborníku Antonína Kratochvíla *Žaluji*⁵⁶. Antonín Kratochvíl (nar. 1924 v Brně) byl předsedou exilového PEN klubu, který v roce 1952 emigroval do Německa. Třísvazkové dílo *Žaluji* vydal v letech 1973-77 a zabývá se v něm nezákonnostmi páchanými minulým režimem. Ve svém díle se věnuje tématům jako sovětizace školství, vývojem politizace VŠ, polytechnizaci škol, důsledku přestavby školského systému po 11. sjezdu KSČ v roce 1958, militarizaci školství až po zrušení zákona v roce 1966. Kniha je zpětným pohledem exulanta a zhodnocením negativ na vývoj školství po roce 1948.

⁵⁵ Kronika Středního odborného učiliště Ohradní, archiv SOU, Ohradní 57, Praha 4

⁵⁶ Kratochvíl Antonín *Žaluji*. Praha: Česká expedice a Dolmen, 1977. 276 s. ISBN 80-85281-05-8

3 Historický kontext učňovského školství

3.1 Počátky učňovského školství do 20. století

Historie učňovského školství v Českých zemích počíná rokem 1774, kdy bylo vzdělávání učňů zavedeno jako povinné. U ročníků narozených v 80. a 90. letech klesla negramotnost pod jedno procento, na čemž měla především zásluhu tzv. Hasnerova reforma školství z konce 60. let 19. století.⁵⁷ Opakování a upevňování znalostí probíhalo v rámci tzv. pokračovacích škol, ve kterých výuka, která byla doplněna o řemeslně-technické dovednosti, probíhala ve večerních hodinách a o nedělích (proto někdy také byly nazývány „nedělními školami“). Na počátku 20. století v období mezi válkami se z těchto škol stávají odborné učňovské školy, které jsou později přiřazeny k podnikům.⁵⁸ V roce 1859 byla Živnostenským zákonem pevně stanovena povinnost uzavírat s učni učební smlouvy na maximálně čtyřletou učební dobu. Dále učňové museli docházet do tzv. „škol pro průmyslové vzdělání“, což již nebyly školy opakovací, neboť připravovaly žáky teoreticky na budoucí profesi, proto se jim říkalo „školy pokračovací“.

Zvyšující se technické nároky od 70. let 19. století způsobily to, že nastala nová etapa nejnižšího odborného školství. Ministerstvo vyučování, které se doposud pouze podílelo na tomto segmentu spolu s ministerstvem obchodu, získalo od roku 1881 celou agendu odborného vzdělávání do své kompetence. Byla vytvořena Ústřední komise pro průmyslové vyučování, která vypracovala základní organizační zásady pro odborné školství. Od 90. let docházelo k další specializaci škol a začaly vznikat první specializované kurzy pro dělníky a mistry. Koncem 80. let bylo v českých zemích 186 pokračovacích škol, což bylo 54 % z celého Rakouska-Uherska.⁵⁹

⁵⁷ Rákosník, Jakub, Tomeš, Igor, a kol.: *Sociální stát v Československu mezi lety 1918-1992*, Praha 2012, s.320

⁵⁸ Tamtéž, str. 321.

⁵⁹ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

3.2 Počátek 20. století a první světová válka

Počátkem 20. století díky výraznější změně struktury průmyslu rostly nároky na teoretickou i praktickou výuku. Snaha o stanovení rámce cíle vzdělávání se projevila v novele živnostenského řádu z roku 1907, bylo stanoveno 9 souhrnných otázek, které měly usnadnit zkoušky z odborných vědomostí. Tyto otázky se týkaly surovin, polotovarů a přísad, nástrojů, strojů a jejich obsluhy.

Vzhledem k tomu, že odborníci si byli vědomi nedostatků v pokračovacím vzdělávání, vytyčovali požadavky, jak tyto nedostatky odstranit či alespoň zlepšit. První snahou bylo posílit povinnou školní docházku do pokračovacích škol pro všechny učně, což bylo prosazeno až po vydání novely živnostenského řádu v roce 1897 a jejím zpřísnění 1907. Druhým požadavkem bylo zpřístupnění všeobecné školní docházky do pokračovacích škol pro všechny včetně mladistvých, kteří nebyli dle živnostenského řádu za učně považováni (např. prodavačky uzenářských výrobků). Třetím požadavkem byla specializace pokračovacích škol dle oborů a skupin. Mezi další požadavky patřily především vlastní budovy, moderní vybavení dílen, učební pomůcky, odborné vzdělání učitelů, organizační ukotvení a řízení. Velkým pokrokem však bylo rozhodnutí, aby byly přednostně zakládány odborné pokračovací školy buď jedné živnosti nebo několika živností příbuzných. Do popředí se také stále více dostává strojírenský průmysl, totiž zbrojařství, na něž se přesměruje řada velkých podniků (např. plzeňská Škodovka), a průmysl chemický. Zřizují se také kurzy pro povolání v tzv. koncesovaných živnostech (instalatér pro vodovody a plynovody, dělník pro železobetonové stavby atd.)

V období první světové války došlo k úpadku odborného školství. Počet pokračovacích škol poklesl z 930 na 650 a počet žáků z 91 tisíc na 57 tisíc. Ve školách se vyučovalo nepravidelně, většina učitelů byla povolána do armády a ke konci války narukovali i žáci pokračovacích škol. Roku 1915 dochází k realizaci přechodného opatření, jímž bylo otevření tzv. škol pro válečné poškozence, které byly zrušeny roku 1922.⁶⁰

⁶⁰ Černožorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

3.3 Učňovské školství v letech 1918-1938

Československá republika po 1. světové válce přejala rakouskou školskou soustavu. Ministerstvo školství se však muselo potýkat s problémy velkých vzdělanostních rozdílů mezi jednotlivými částmi státu, které byly způsobeny odlišným historickým vývojem v daných oblastech (české země, Slovensko, Podkarpatská Rus). V českých zemích tak existoval přípravný ročník do roku 1920, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi přetrvával i po vydání malého školského zákona (1922). V pokračovacím školství přesto došlo od roku 1918 ke kvantitativnímu rozvoji, takže ve školním roce 1926/27 vzrostl počet škol na 1 889 a navštěvovalo 172 018 žáků.⁶¹

Mezi pokračovacími školami měly nejvyšší úroveň odborné pokračovací školy, které byly ustaveny jako součást vyšších průmyslových a odborných škol, neboť byly jednak financovány státem a odborní učitelé a žáci mohli využívat zázemí školy, ke které byla pokračovací škola přičleněna. Dvouleté až čtyřleté odborné školy přijímaly absolventy měšťanských nebo obecných škol, aby se tam vyučili řemeslu, nebo přijímaly žáky s praxí, aby se v ní zdokonalili a získali odborné vzdělání. Nadále byly zřizovány speciální kurzy, veřejné kreslírny a cvičné dílny, které sloužily především pro vyučené řemeslníky – tovaryše a mistry.

Zájem o školství šel ruku v ruce s průmyslovým rozvojem, čehož příkladem je živnostenské školství Tomáše Bati. Bylo tvořeno všeobecnou pokračovací školou a odbornými pokračovacími školami kovodělnou, stavební, malířskou, oděvní, obuvnickou, kupeckou a holičskou. Bylo tam celkem 22 tříd a 24 dílenských skupin, v nichž se učilo 450 žáků, kteří museli projít všemi dílnami.

V roce 1928 zřídilo Ministerstvo školství a národní osvěty Komisi pro úpravu učebních osnov živnostenských škol pokračovacích (od roku 1930 Komise pro didaktickou reformu živnostenských škol pokračovacích), která měla vypracovat nové osnovy a stanovit požadované vzdělání učitelů. Učňovské školství mělo navazovat jako třetí stupeň na obecnou a měšťanskou školu, které poskytovaly zákonem předepsané všeobecné vzdělání. Cílem reformy bylo, aby učňovská škola přestala být školou pokračovací a změnila se na odbornou školu. Tato část však nebyla realizována kvůli nedořešené návaznosti na vyšší stupeň školské soustavy a

⁶¹Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

vzdělání učitelů, které nepřevyšovalo o mnoho vzdělání učitelů škol obecných a měšťanských. Dalším pokusem, který však také narazil na malou vzdělanost odborných učitelů, byl Ústřední psychotechnický ústav, který na základě výzkumů vydal vzorový soubor cvičných prací, které měly být prováděny v cvičných dílnách.⁶²

Při zavádění nových rámcových učebních osnov byly tyto rozděleny do šesti skupin podle zaměření živností: 1. kovo zpracující, 2. stavební a dřevodělné, 3. umělecké, 4. oděvní, 5. potravinářské, 6. obchodní. Zároveň byl pro učňovské školství stanoven normální desetiměsíční školní rok a normální počet učebních hodin v týdnu s tím, že ministerstvo mohlo schválit výjimky pro učně sezónních živností. Zároveň bylo ustaveno zvýšení úrovně vzdělání pro učitele živnostenských pokračovacích (učňovských) škol. Jádrem učitelského sboru měli být absolventi jednoletého studia na ústavech pro vzdělávání učitelů živnostenských pokračovacích (učňovských) škol⁶³, oddělení pro stavební a dřevozpracující bylo zřízeno při průmyslové škole v Plzni a oddělení pro živnosti kovo zpracující české bylo při průmyslové škole v Praze a německé v Liberci. Pro učitele obecných a měšťanských škol a živnostníků, kteří učili na živnostenských pokračovacích školách, byly zorganizovány učební běhy na státních průmyslových školách v délce nejprve 5 měsíců a od roku 1933 v délce 6 měsíců. Byla také ustanovena zkouška způsobilosti učitelů živnostenských pokračovacích (učňovských) škol a odpovídající zkušební řád.⁶⁴

3.4 Období nacistické okupace

Již druhá polovina 30. let se odvíjela ve znamení zvýšeného zbrojení, a tudíž posílení významu strojírenského, báňského a hutnického průmyslu. V tomto ohledu na významu v rámci ČSR nabyly především severní regiony Čech, Moravy a Slezska. Po roce 1938 bylo tedy učňovské školství oslabeno o ústavy nacházející se v okupovaných oblastech. V roce 1939, tedy po odtržení Slovenska a vytvoření protektorátu, kdy bylo vysoké a střední školství pod

⁶²Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

⁶³Tyto ústavy měly připravit absolventy vyšších průmyslových škol stavebních a strojírenských k praktickému vyučování, seznámit je s vedením administrativy a zároveň zde probíhala i dílenská cvičení. Pozn. autorky

⁶⁴Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

silným útlakem, však nacismus potřeboval levné pracovní síly, které by mohl využít ve prospěch války⁶⁵. Proto se podařilo prosadit rozvoj učňovského školství dle směrnic z 30. let.

Významnou úlohu při vzdělávání učňů měl Ústav lidské práce, který vznikl z Českého psychotechnického ústavu. Nejvíce pozornosti zde bylo věnováno výcviku učňů z hlediska požadavků praxe. Došlo k přejmenování živnostenských pokračovacích škol na školy učňovské (Berufsschule) a soukromé živnostenské školy byly později přejmenovány na tzv. závodní učňovské školy (Werkberusschule). Usilovalo se o vytvoření odborných oddělení nebo odborných tříd v těchto specializacích: kovodělné, stavební (pozemní), dřevodělné, potravinářské a poživatinářské, oděvní, grafické, pro obchod, peněžnictví, správu, dopravu a jiná kupecká povolání, pro něž bylo vypracováno 24 rozvrhů hodin, které odpovídaly pozdějším učebním plánům. Týdenní počet vyučovacích hodin v průběhu tříleté docházky byl 9 hodin.⁶⁶

Pro další obory (z oblasti svobodných živností a řemesel), z nichž nejdůležitější bylo hornictví a některé obory textilní, sklářské a keramické výroby, bylo třeba absolvování učebního poměru. Zároveň se však stanovilo, že výcvik může probíhat jen v tom oboru, pro něž byl Ústavem lidské práce vypracován popis učebního oboru a osnova výcviku. Například v hornictví byly zavedeny tříleté učňovské školy se 6 hodinami výuky týdně. Vzhledem k tomu, že byl kladen důraz na odborné zaměření, došlo postupně ke hromadnému zrušení všeobecných učňovských škol.

V období let 1944-45, tedy v období ústupu německých vojsk, byla mládež odváděna na nucené práce a odklizení trosk do německé Říše, docházelo tudíž k útlumu učňovského školství.

3.5 Vývoj po osvobození 1945-48

Období po roce 1945 je charakterizováno několika zvláštnostmi, kterými se liší od předchozího vývoje. Tyto zvláštnosti vyplývaly z hospodářských, politických, sociálních i kulturních změn, které začaly po konci války probíhat. Byl zde hlavně markantní rozdíl mezi

⁶⁵ Rákosník Jakub, Tomeš, Igor, a kol.: *Sociální stát v Československu mezi lety 1918-1992*, Praha 2012, s. 338

⁶⁶ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

situaci v českých zemích, kde byly vyspělé průmyslové podniky zapojené během války do celoříšské hospodářské soustavy (ač ke konci války zdevastované nálety), a Slovenskem, které zůstalo převážně zemědělské a přes které několikrát přešla fronta.

Při obnově státu byl uplatňován Košický vládní program, který převzal systém učňovského školství v podobě, do jaké se vyvinul do roku 1943. V osnovách byl zrušen německý jazyk a v srpnu 1945 byla zavedena výuka nových předmětů, občanské a politické výchovy. V prosinci 1946 byl změněn název „učňovská škola“ na „základní odborná škola“. Učební obory byly rozděleny podle složitosti a náročnosti na dvouleté a tříleté. Ve znárodněném průmyslu vznikly nové učební obory jako tavič a valcír v hutnictví, točír, vylevač, palič, brusič, malír a modelář v keramickém oboru. Velké pozornosti se dostávalo skupinovému výcviku v nově budovaných oddělených učňovských dílnách ve velkých podnicích.

Vládním nařízením č. 25/1945 Sb. bylo učňovské školství svěřeno do kompetence MŠANO (Ministerstva školství a národní osvěty). Dne 1. 10. 1948 MŠANO rozšířilo počet hodin výuky z 9 na 16 a výuku samotnou o prohloubení odborných předmětů a výuku všeobecně vzdělávacích předmětů a tělesné výchovy.⁶⁷

Vládním nařízením č. 25/1945 Sb. bylo učňovské školství svěřeno do kompetence MŠANO (Ministerstva školství a národní osvěty). Dne 1. 10. 1948 MŠANO rozšířilo počet hodin výuky z 9 na 16 a výuku samotnou o prohloubení odborných předmětů a výuku všeobecně vzdělávacích předmětů a tělesné výchovy.⁶⁸

3.6 Učňovské školství v letech 1948-51 a zákon o jednotné škole

Zákon o jednotné škole (zákon č. 95/1948 Sb.) byl připraven již v roce 1947, vydán byl 21. 4. 1948 a vstoupil v platnost 1. 9. 1948.⁶⁹ Podle tohoto zákona byly národní škola jako škola

⁶⁷ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

⁶⁸ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

⁶⁹ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelův Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

1. stupně a střední škola jako škola 2. stupně povinné pro všechny ve věku do 15 let a navazovaly na ně školy 3. stupně včetně základních odborných škol, které byly rovnocenné školám výběrovým (gymnázia, reálná gymnázia a výběrové odborné školy). Základní odborné školy měly poskytovat základy odborného a prohlubovat všeobecné vzdělání, důležité však bylo ustanovení o bezplatné docházce pro všechny, kteří nechodili na jiný typ školy 3. stupně. V § 49 zákona č 95/1948 Sb. je toto zpřesněno: „Zaměstnavatel, popřípadě ten, kdo přijal žáka do učení, přihlásí žáka do základní odborné školy do 15 dnů po jeho vstupu do zaměstnání (učební poměru). Není-li žák v zaměstnání (učebním poměru), přihlásí jej rodiče (zákonní zástupci) do dne, kdy počíná jeho povinnost chodit do školy (§ 48, odst. 1). Tyto osoby dbají též o to, aby dle ustanovení školního řádu žák chodil do školy pravidelně a včas.“ V zásadě tedy tento zákon řeší také povinné vzdělávání osob do 18 let.⁷⁰

Zatím se však nepodařilo vytvořit jednotnou soustavu výchovy učňů, neboť základní odborné školy byly řízeny ministerstvem školství a kultury, zatímco výcvik učňů spadal pod řízení jednotlivých oborových ministerstev. Tato problematika se táhne celou historií učňovského školství a vychází z jeho duální povahy. Nejzásadnějším problémem je, do čí kompetence učňovské školy spadají, neboť vyučují jak teoretické všeobecné a odborné znalosti, což by logicky odpovídalo gesci MŠK, tak praktické dovednosti, což zajišťovaly podniky, tudíž gesce oborových ministerstev. K této problematice se ještě vrátím v dalších kapitolách. Vládní nařízení č. 186/1949 Sb. o zatímní úpravě výcviku učňů uvedlo novou soustavu učebních oborů. Tato soustava odrážela potřebu zvýšit počty pracovníků tak, aby byl splněn pětiletý plán. Učební obory byly buď samostatné nebo některé na sebe navazovaly. Délka učební doby byla stanovena na 1 až 3 roky a z toho se pak rekrutovaly tři kategorie pracovníků. V 1. kategorii byly zapracované síly, které absolvovaly jednoletou přípravu, v 2. kategorii odborné síly – absolventi dvouletých oborů a ve 3. kategorii speciální síly po absolutoriu tříletých oborů. Každá kategorie učňů skládala závěrečnou učňovskou zkoušku.

Konečnou podobu dostala základní odborná škola v červenci 1949, kdy byly na základě vládního nařízení č. 186/49 Sb. o zatímní úpravě výcviku učňů, vydány nové učební plány pro obory kovodělné, dřevodělné, stavební, obory bytové úpravy, obor hornický a hutnický, textilní, oděvní, kožedělný, potravinářský, holičsko-vlásenkářský a obory grafické.⁷¹ Protože

⁷⁰ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 181 s. 34-0-203

⁷¹ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

šlo o „zatímní úpravu“, byla její platnost omezena datem 31. prosince 1953. Učební plány byly vydány pro dva základní typy základních odborných škol: typ A byla normální základní odborná škola s desetiměsíčním vyučováním ročně, typ B pro učně „řídce zastoupených učebních oborů, pro něž nejsou vybudována výcviková střediska a vyučování je cyklické“.⁷² Zde šlo především o obory hornické a hutnické.

V souvislosti s nábořem byl vydán zákon č. 96/1950 Sb. o pracujícím dorostu, který jednak zaváděl jednotné řízení výchovy učňů a nábor mládeže prostřednictvím Ústředí pracujícího dorostu, a také ustanovil zřizování středisek pracujícího dorostu většinou při závodech. Zde je třeba zmínit tzv. preferované obory, do kterých měl stát zájem získat větší počet zájemců (opět typicky hornictví, hutnictví a stavebnictví), neboť pro rozvoj ekonomiky byly tyto obory stěžejní, a proto se je snažil ztraktivnit pomocí různých výhod (ubytování, kapesné – opět bude rozpracováno v dalších kapitolách). Velkou pravomoc vládním nařízením 186 získaly krajské národní výbory, které vykonávaly dozor nad výcvikem učňů, spravovaly agendu závěrečných učňovských zkoušek (pravomoc na ně byla delegována po zrušení obchodních a živnostenských komor) a vydávaly výuční listy osobám, jež úspěšně vykonaly závěrečné učňovské zkoušky.

Jednou z nejviditelnějších změn v tomto období byl fakt, že se výchova dělnické mládeže přesunula z individuálního poměru do sféry kolektivní, důraz tedy přešel z řemeslných oborů do stavebnictví, strojírenství a energetiky, jejichž úkolem bylo vytvořit podmínky pro obnovení infrastruktury a průmyslu válkou zdevastovaného státu. Základní odborná škola, která byla zařízením státní školské správy a měla svůj organizační řád, se stala spolu s pracovištěm (učňovskou dílnou) a internátem součástí učňovských středisek pracujícího dorostu, která byla zřizována při závodech národních, státních a komunálních podniků. Tato střediska vychovávala učňovskou mládež přímo v pracovních podmínkách těchto podniků a přímo pro jejich potřeby. Závody také nesly kromě osobních nákladů na základní odborné školy a na učební pomůcky veškeré náklady na výchovu učňů.⁷³ Některé velké podniky tudíž měly učňovských středisek několik, jako např. ČKD. Protože byl zájem na sjednocení osnov a metodických postupů a pro soustavné školení odborných pracovníků do těchto středisek, začal být např. vydáván časopis Pracující dorost.

⁷² Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. 91. 181 s. 34-0-203

⁷³ Tamtéž s. 95

3.7 Období státních pracovních záloh 1952-57

Vzhledem k extenzivnímu způsobu rozvoje průmyslu, který vyžadoval neustále nový přísun pracovních sil, přešlo se od roku 1952 podle sovětského vzoru k budování tzv. soustavy učilišť státních pracovních záloh. Učňovská mládež tedy byla z právního hlediska vychovávána ve 3 typech právních vztahů: 1. v žákovském poměru, což spadalo pod učiliště státních pracovních záloh, 2. v učebním poměru, což byla střediska pracujícího dorostu, a 3. v pracovním poměru.⁷⁴

V učilišti státních pracovních záloh zřízeném podle zákona č. 110/1951 Sb. se historicky poprvé zakládala celá výchova na žákovském poměru. Organizační jednotka byla složena ze tří částí: školy, dílny a internátu. Učiliště byla zřizována pod ministerstvem pracovních sil a jejich cílem bylo vychovat dělníky pro preferovaná odvětví určená státem. Ze státního rozpočtu byly také vyčleněny prostředky pro materiální podmínky, které měly zároveň být stimulem pro výběr těchto profesí. Jednalo se především o kvalifikované pracovníky pro uhelné a rudné doly, hutnictví, naftový průmysl, strojírenství, kovozpracující průmysl, stavebnictví a dřevozpracující průmysl, lodní a železniční dopravu, energetiku, telekomunikační spoje a polygrafii. Tato odvětví byla rozšířena v roce 1954 o silniční dopravu a elektrotechniku a v roce 1955 o mechanizaci pro zemědělství, jejíž význam začal vzrůstat. Zároveň se v tomto období začala měnit průměrná délka učební doby ve prospěch tříletých učebních oborů, kdy v roce 1952 bylo ve tříletých oborech 6,97 % (77 % ve dvouletých a zbytek v ročních a půlročních oborech) a v roce 1956-7 bylo ve tříletých oborech 75,9 % (ve dvouletých 24,10 %).⁷⁵

V roce 1954 bylo nutno v důsledku školní reformy z roku 1953 a zkrácení školní docházky z devíti na osm let provést revizi učebních oborů. Došlo k velké rozrůzněnosti, kdy učební obory měly délku přípravy snižující se po 6 měsících, tj. 3 roky, 2,5 roku, 2 roky atd. Obory s délkou 1.5 roku navazovaly na jedenáctiletku. Od roku 1953 také ministerstvo pracovních sil přistoupilo k soustavné přípravě mistrů odborného výcviku. Vládním nařízením a pokynem ministerstva pracovních sil byly zřízeny odborné školy pro vzdělání mistrů odborného výcviku, které ovšem neměly dlouhého trvání. V roce 1955 byla vypracována

⁷⁴ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

⁷⁵ Černožorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.107, 181 s. 34-0-20

rámcová systematizace učilišť státních pracovních záloh, v níž byly shrnuty požadavky na vzdělání a praxi pracovníků učilišť s přihlédnutím k vývoji do roku 1960 a po něm.⁷⁶

Zřejmě nejpodstatnějším rysem tohoto období je decentralizace přípravy k povolání a rozdělení pravomocí mezi ministerstvo pracovních sil a resortní ministerstva. Navíc bylo učňovské školství vyděleno z jednotné školské soustavy a jednotlivé typy škol byly zcela osamostatněny. Ke kodifikaci došlo až v roce 1954, kdy byly vytvořeny jednak učňovské školy a ve druhém případě pracoviště s teoretickým vyučováním v závodních školách práce, které dostaly nový obsah. Situace ve školním roce 1957/58 byla taková, že se v 671 závodních školách připravovalo 88 170 učňů, zatímco učilišť státních pracovních rezerv bylo 246, ale připravovalo se v nich 79 850 žáků.⁷⁷

3.8 Učňovský zákon a jednotné řízení v letech 1958-70

V důsledku závěrů 20. sjezdu KSSS, kde došlo k přehodnocení principu jednotné školské soustavy pro všechny země socialistického bloku, došlo i u nás ke změně v přístupu k oblasti hospodářství, která se projevila zrušením ministerstva státních pracovních sil, a tudíž převedení učňovského školství pod řízení ministerstva školství a kultury. Vládním zákonem č. 89/1958 byla zrušena soustava státních pracovních záloh, dále byly zrušeny nevhodné učňovské školy a internáty a došlo k revizi učebních oborů pro nově vytvořenou soustavu učňovského školství. Zároveň byly přeneseny finanční náklady na výchovu učňů v některých učňovských zařízeních na podniky.

Na základě instrukce z roku 1958 se sjednocuje u učebních oborů se shodnou náročností poměr počtu hodin jednotlivých skupin teoretických a praktických předmětů, druh a obsah všeobecně vzdělávacích předmětů, počet hodin odborných předmětů a jejich rozvržení do jednotlivých ročníků s tím, že odborné předměty mají být vyučovány po celou dobu vzdělávacího procesu, což má rozhodující význam při návaznosti odborných předmětů technologie a materiály na odborný výcvik. Zároveň se mění celý cyklus odborného výcviku,

⁷⁶ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.111, 181 s. 34-0-20

⁷⁷ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 118

který doposud převážně fungoval jako skupinový a který se mění na dvě periody, a to přípravnou fází a odborný rozvoj.⁷⁸

Zákon o výchově dorostu k povolání v učebním poměru č. 89/1958 Sb., zkráceně také učňovský zákon, vyšel 12. 12. 1958 a byl významným mezníkem v oblasti učňovského školství, protože po sedmi letech opět sjednotil výchovu pracujícího dorostu a včlenil učňovské školství znovu do jednotné školské soustavy. Zhruba dvě třetiny všech žáků se po absolvování základní školy dále připravovaly na získání dělnické kvalifikace v učebním poměru, část mohla nastoupit do pracovního poměru na nekvalifikované práce.

Výchova k povolání se realizovala především v odborných učilištích, která spravovaly podniky a ve kterých se odehrávala teoretická i praktická část výuky, často pak i mimoškolní a mimopracovní výchova. Pokud podnik neměl podmínky pro zřízení odborného učiliště, vytvořil pro odborný výcvik učňovské středisko a teoretické vzdělání získávali učni na učňovských školách, které spadaly pod národní výbory. Ředitelé, učitelé a ostatní zaměstnanci učňovských škol stejně jako učitelé teoretických předmětů a vychovatelé odborných učilišť byly státními zaměstnanci a podléhali národním výborům, zatímco pracovníci učňovských středisek, vedoucí odborných učilišť a ostatní zaměstnanci kromě učitelů byli zaměstnanci podniku. Podniky se musely řídit obecnými zásadami ministerstva školství a kultury, které metodicky upravovaly všechny složky výchovy učňů. Podniky také hradily náklady na výchovu, organizovaly závěrečné zkoušky a vydávaly výuční listy.⁷⁹

Nově byly stanoveny zásady pro tvorbu učebních oborů, které měly klást větší důraz na všeobecné vzdělání, mělo být dosaženo větší provázanosti a prostupnosti směrem k dalšímu vzdělání. Celkový počet oborů 330 v roce 1957 byl snížen na 276 v roce 1959 a poté rozšířen na 296 v roce 1960. Vyhláškou MŠK č. 131/1960 Sb. byly obory uspořádány do 15 skupin: 01- hornictví, 02- hutnictví, 03- chemie, 04- strojírenství a ostatní kovodělná výroba, 05- elektrotechnika, 06- stavebnictví, 07- stavební hmoty, keramika, sklářství, 08- zpracování dřeva a výroba hudebních nástrojů, 09- polygrafie, zpracování papíru, fotografie, film, 10- textil, oděvnictví, 11- zpracování kůže, výroba obuvi, 12- potravinářství, 13- zemědělství a lesní

⁷⁸ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.107, 181 s. 34-0-203

⁷⁹ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.26, s. 118

hospodářství, 14- doprava, spoje, 15- obchod, pohostinství, nevýrobní služby. V roce 1965 přibyla 16. skupina – umělecká řemesla.⁸⁰

Na základě 11. sjezdu KSČ v roce 1958, kde bylo konstatováno, že kvůli postupující vědeckotechnické revoluci, která s sebou nese zavádění složitějších strojů do výroby, je třeba zvýšit kvalifikovanost dělníků, byl v prosinci 1960 vydán školský zákon č. 86/1960 Sb., který mimo jiné stanovil možnost každého člověka k vyšším formám vzdělání. Tento zákon byl účinný až do roku 1984, prošel však mnoha změnami.⁸¹ V jeho důsledku došlo ke změně pojetí učňovského školství, které mělo nejen poskytnout odbornou dělnickou kvalifikaci, ale také prohloubit všeobecné a polytechnické vzdělání, a proto se i nadále zvyšoval počet tříletých oborů, naopak klesal počet dvouletých oborů, byly zrušeny jednoleté učební obory a vzrostl podíl nástavbových učebních oborů. Ministerstvo zavedlo jednotný učební plán pro odborné učiliště i učňovskou školu a navazující střední školu pro pracující, čímž se pozvedlo všeobecné vzdělání na úroveň úplného středního vzdělání a zároveň se zvýšila úroveň odborné teorie.

Takto vzniklo v roce 1962 tzv. kombinované (nástavbové) studium, které se v roce 1964 vyvinulo ve způsob studia známý pod názvem „souvěsílé pětileté studium“.⁸² V roce 1965 byla opět uskutečněna revize učebních oborů a vydána vyhláška o tzv. finančním a hmotném zabezpečení učňů, která stanovila délku přípravného období u každého oboru a počet učňů na jednoho mistra odborného výcviku. Přestavba plánů učebních oborů a osnov byla dokončena až v 1. polovině roku 1967.⁸³

3.9 Období tzv. normalizace

Na základě usnesení vlády z roku 1972 o zkvalitnění přípravy mládeže pro dělnické povolání se od školního roku 1973/74 začaly otevírat učební obory s maturitou, které poskytovaly úplné střední vzdělání zároveň s dělnickou kvalifikací. Zároveň byla v některých tříletých učebních oborech testována náročnější varianta všeobecně vzdělávacích předmětů.

⁸⁰ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.27, s. 118

⁸¹ Rákosník, Jakub, Tomeš, Igor, a kol.: *Sociální stát v Československu mezi lety 1918-1992*, Praha 2012, s. 339

⁸² Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.143, 181 s. 34-0-203

⁸³ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.28, s. 118

V oblasti školství byl vytyčen cíl poskytnout většině mládeže možnost získat střední a úplné střední vzdělání, což bylo 15. sjezdem KSČ v roce 1976 schváleno a byl přijat dokument „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“. V dokumentu byl stanoven postupný přechod na desetiletou povinnou školní docházku, která měla být plněna 8 lety na základní a 2 lety na střední škole.⁸⁴ Zároveň byl zaveden nový druh školy – střední odborné učiliště, které bylo zařazeno mezi gymnázia a střední odborné školy na první místo jako nejširší proud vzdělání.

Čtyřleté učební obory s maturitou získaly statut studijních oborů, některé tříleté učební obory byly rozšířeny o 4 měsíce (tzv. období praktického rozvoje) a jejich absolventi si mohli doplnit úplné střední vzdělání ve večerním, dálkovém, směnovém nebo denním studiu.⁸⁵ V učňovských oborech to znamenalo zásadní změnu, neboť jediným druhem přípravy pro dělnická povolání se stala střední odborná učiliště s tím, že dosavadní instituce (odborná učiliště, učňovská střediska a učňovské školy) zaniknou do školního roku 1982/83.⁸⁶

Koncem školního roku 1983/84 v souvislosti s přechodem k nové školské soustavě dané zákonem č. 29/1984 Sb. byla docházka na základní školu zkrácena na 8 let a zároveň byla stanovena *desetiletá povinná školní docházka*, což v praxi znamenalo, že žák s neuspokojivými studijními výsledky mohl tuto splnit už na základní škole, pokud dvakrát propadl, či absolvováním dvou let studia na libovolném typu střední školy bez závěrečné zkoušky. Tímto také právně zanikl rozdíl mezi učněm a žákem a všichni se stali žáky. V roce 1984 byl novelizován zákon o školských zařízeních a zákon o státní správě ve školství. Byly také zpřesněny předpisy k přijímacímu řízení na střední škole a vyhláška MŠ č. 5/1981 Sb. řešila závěrečné učňovské zkoušky v učebních a studijních oborech.⁸⁷

V druhé polovině 80. let, kdy se v Československu začala řešit politika přestavby a gласnosti, vypracovalo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy analýzu československého vzdělávacího systému, čemuž se zároveň věnovalo i 13. zasedání ÚV KSČ v březnu 1989. V září 1989 se také konala celostátní konference učitelů, jejíž jedna sekce se věnovala pouze

⁸⁴Rákosník, Jakub, Tomeš, Igor, a kol.: *Sociální stát v Československu mezi lety 1918-1992*, Praha 2012, s. 339

⁸⁵Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelův Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluver, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

⁸⁶Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

⁸⁷Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

přípravě dělnické mládeže, pracovní výchově a výchově k povolání. Na této konferenci byly ozvučeny zejména problémy v řízení, plánování a financování učilišť v nových podmínkách státních podniků a družstevních organizací. Dalšími body diskuse byly: technické vybavení učilišť, rozdílné sociální podmínky pracovníků učilišť, odměňování pedagogických pracovníků, zejména mistrů odborné výchovy a vychovatelů a nadměrné zatěžování žáků učilišť vysokým počtem vyučovacích hodin.⁸⁸ Tato témata zůstávají nadčasová, neboť rezonují na půdě učilišť do dnes, a proto budou podrobněji rozebrána v následujících kapitolách.

3.10 Střední odborná učiliště státní a jejich specifika

Státní střední odborná učiliště fungovala od počátku na principu školy. Učiliště zajišťovala žákům výuku veškerých všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů. Fungování učiliště bylo postaveno na učitelském sboru. Žáci byli připravováni pro mnoho různých podniků, kde si mistři odborného výcviku, kteří museli splnit podmínky Ministerstva školství ohledně vzdělání, což byla maturita a tzv. minimum pedagogického pracovníka.⁸⁹ Učni byli připravováni na pracovištích jednotlivých podniků, opět za podmínek stanovených v Souboru předpisů.⁹⁰ Bylo striktně dáno, jaké didaktické pomůcky a vybavení a jaké podmínky musí jednotlivá vzdělávací pracoviště splňovat.

Z rozhovorů s J. K. a H. B.⁹¹ vyplynulo, že úroveň žáků těchto učilišť byla jednoznačně vyšší, neboť se na nich mísily různé obory od fotografů, zlatníků, uměleckých kovářů (tudíž obory s uměleckým zaměřením, na které se skládaly talentové zkoušky a které byly zakončené maturitou) přes běžné tříleté řemeslné obory jakými byli elektrikář, truhlář či automechanik a další, které byly zakončeny učňovskou zkouškou. Je ovšem třeba podotknout, že např. automechanik byl elitní obor na který se dostávali žáci s průměrem do 1.5.⁹²

88 Celostátní konference učitelů. Praha 8. – 9. září 1989. Závěry z jednání sekcí. Prohlášení účastníků. Praha, MŠMT, 42 s.

89 Zákon č. 63/1978, o opatřeních v soustavě základních a středních škol, Zákon ČNR č. 76/1978, o školských zařízeních, Zákon NR č. 77/1978, o státní správě ve školství, Vyhláška MŠ ČSR, kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 87/1970 Sb. o učebních oborech a organizaci výchovy učňů ve znění vyhlášek č. 68/1971 Sb. a č. 54/1972 Sb.

90 Novotná, Miluše: *Soubor základních platných právních předpisů o výchově učňů*, Stavební závody Praha, 1979. Generální ředitelství, učební závod.

91 Rozhovory s J. K. a H. B. vedla Ivana Cunninghamová, soukromá sbírka autorky.

92 Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Specifikem v těchto typech učilišť bylo, že nefungovala tak těsná spolupráce tzv. *pedagogické trojky*, tedy učitel – mistr odborného výcviku – vychovatel. Učitel měl na starosti teoretickou přípravu a s mistry odborného výcviku přišel do styku jen málo. Osobní kontakt nastával převážně při třídních schůzkách, pracovních poradách a pedagogických radách. Pokud bylo třeba řešit kázeňské či prospěchové problémy učňů, většinou se jednalo o telefonickou formu. Tuto spolupráci však hodnotí většina učitelů se zkušeností z tohoto typu učiliště jako plně funkční.⁹³ Mistři měli zájem na kvalitní teoretické přípravě žáků, navíc měli na žáky páku ve formě kapesného, které se odvíjelo nejen od vykonaných dílčích úkolů (žáci 1. a 2. ročníků mohli být zainteresováni až 30 % na plnění zakázek či práci pro podnik⁹⁴), ale též studijních výsledků. Dohled nad volným časem žáka pak fungoval přes propojení mistr odborného výcviku, protože mimopražští žáci byli ubytováni v internátním zařízení podniku, pro který se učili.

Výhodou toho, že učitelé a mistři odborného výcviku nebyli zaměstnanci téhož subjektu pak bylo také to, že nevznikaly třetí plochy ohledně finančního ohodnocení práce jedněch či druhých ani kompetenční spory o to, zda je důležitější teoretická či praktická příprava.

Nevýhodou pro učitele odborných předmětů bylo, že žáci byli rozseti na praktickou přípravu po celé Praze, někdy i po celé republice, tudíž se nemohli seznámit s konkrétními pracovními podmínkami a zapracovat tyto poznatky do teoretické výuky. Nicméně vzhledem k tomu, že teoretická i praktická část vzdělávání se řídila jednotnými osnovami, neměla tato nevýhoda zásadní dopady. V podstatě tato otázka vyplynula až ze zkušenosti s výukou v učilišti s integrovanými dílnami, jak vyplynulo z rozhovoru s H. B.⁹⁵

3.11 Střední odborná učiliště podniková a jejich specifika

Podniková učiliště většinou vznikala z důvodu potřeby výchovy vlastních pracovníků v důsledku rozvoje a expanze podniku. Jednalo se tedy především o odbornou praktickou přípravu kvalifikovaných dělnických profesí. Podnik tedy zajišťoval praktickou část přípravy a teorie byla zajištěna v učňovských školách. Samotné podnikové učiliště vzniklo většinou ve

⁹³ Rozhovory s J. K., H. B. a J. V. Soukromá sbírka autorky.

⁹⁴ Rozhovor s L. P. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

⁹⁵ Rozhovor s H. B. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

chvíli, kdy rozptýlenost velkého množství učňů v různých školách, provozech a ubytovných komplikovala jejich ucelenou přípravu z logistického hlediska. Bylo proto nutné zjednodušit strukturu profesní přípravy transformací učňovských středisek a středisek praktické výuky ve střední odborné učiliště, které zahrnovalo teoretickou i praktickou část výuky dle platné legislativy⁹⁶. Podniková učiliště tedy v podstatě vznikla doplněním stávajícího sboru mistrů a výchovných pracovníků o učitele všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů.

Nespornou výhodou zřízení podnikového učiliště bylo vzdělávání učňů v teoretických předmětech na jednom místě a stejnými učiteli. Podnik tak získal lepší kontrolu nejen nad studijními výsledky žáků, ale také možnost působit na učně komplexně. De facto „pod jednou střechou“ byl přehled o studijních výsledcích, praktických schopnostech a dovednostech i „osobním nastavení“ žáka, tedy jeho zájmech a sklonech. Právě zde se mohla rozvinout spolupráce již zmiňované *pedagogické trojky*: učitel – mistr – vychovatel, jak zmiňoval jeden z narátorů.⁹⁷

Vztahy na pracovišti však byly komplikovanější než ve státních učilištích. Jednak se jednalo o problematiku zaběhnutého kolektivu, do kterého byl implantován nový prvek ve formě učitelského sboru, dále zde vytanula otázka vzdělání a finančního ohodnocení. Učitelé spadali pod ministerstvo školství, potažmo školskou správu, a mistři odborného výcviku a vychovatelé byli zaměstnanci podniku, takže systém odměňování byl rozdílný. Dále tu byly podnikové prémie, které se týkaly i učitelů. Nesoulad mezi pedagogickým sborem a mistry panoval i v otázce přínosnosti jednotlivých složek pro cíl vzdělávání na odborném učilišti, tedy jednak v rovině teorie versus praxe, ale také všeobecné vzdělání versus odbornost.⁹⁸ Záleželo potom především na vedoucích pracovnících, nakolik jsou schopni tyto spory utlumit. Přesto tento komplikovaný vztah zůstává doposud citlivým bodem na většině učilišť, což mohou potvrdit z vlastní zkušenosti z rozhovorů, které vedu s kolegy z dalších učilišť.

Spornou otázkou, zda se jedná o výhodu či nevýhodu, je období transformace a odpojování od podniku dle zákona ČNR 474/1992 Sb. o převodu majetku státu na jinou osobu, kdy učňovské školství přecházelo pod působnost Ministerstva hospodářství. Státní učiliště

⁹⁶ Zákon č. 63/1978, o opatřeních v soustavě základních a středních škol, Zákon ČNR č. 76/1978, o školských zařízeních, Zákon ČNR č. 77/1978, o státní správě ve školství, Vyhláška MŠ ČSR, kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 87/1970 Sb. o učebních oborech a organizaci výchovy učňů ve znění vyhlášek č. 68/1971 Sb. a č. 54/1972 Sb.

⁹⁷ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

⁹⁸ Toto citlivé téma je více či méně ozvučeno ve všech rozhovorech, které jsem vedla.

poměrně dlouho nepocítovala změnu v oblasti využívání prostor pro odborný výcvik, neboť nebyla vázána na jeden podnik. U podnikových učilišť záviselo na ochotě podniku k vyrovnání a také na jeho atraktivitě. Některá podniková učiliště transformaci přežila zdárně (příkladem právě SOU Ohradní⁹⁹, jiným byla možnost využívání dílen sebrána téměř „pod rukama“ a následovala jejich likvidace¹⁰⁰.

3.12 Období transformace – 90. léta

Charakteristickým směřováním v období transformace byla především dekoncentrace školství, tedy poskytnutí administrativní, ekonomické a pedagogické autonomie školám.¹⁰¹ Toto opatření se projevovalo diferenciovane v závislosti na typu školy. Prvním projevem změn na všech typech škol bylo uvolnění v rámci osnov, kdy byla školám poskytnuta možnost vypustit až 30% látky obsažené v osnovách, což bylo v prvopočátcích regulováno metodickými pokyny MŠMT. Dalším krokem na většině škol byla volba nového vedení. Tyto tendence se projevovaly již před listopadem 1989.

Procesem, který probíhal současně s dekoncentrací, je decentralizace, tedy přenos pravomocí z ústředního orgánu státní správy na regionální a místní samosprávy. Významnou změnou byla také diverzifikace vzdělávacích možností, tedy umožnění vzniku soukromých a církevních škol.¹⁰² Zároveň byla novelou č. 171/1990 Sb. opět zkrácena povinná školní docházka na 9 let.¹⁰³ Česká národní rada přijala v prosinci 1990 zákon č. 564/1990 Sb. o státní správě a samosprávě ve školství, jímž bylo zavedeno odvětvové řízení školství a řízení školství přešlo na obce a nově zřízené školské úřady.

Vzdělávání na 3. stupni se i nadále odehrávalo ve třech proudech, a to na gymnáziích, středních odborných školách a středních odborných učilištích. Vznikly však také nové typy škol, především víceletá gymnázia, od roku 1995 integrované školy, které sdružovaly střední odborné školy a učiliště, a dále soukromé a církevní školy. Tyto změny spolu s demografickým

⁹⁹ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁰⁰ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁰¹ Zákon č. 171/1990 Sb. Školský zákon

¹⁰² Keller, Jan, Tvrdý, Libor: *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. 1. vyd. Praha: SLON, 2008, s. 14, ISBN 978-80-86429-78-6

¹⁰³ Rákosník, Jakub, Tomeš, Igor, a kol.: *Sociální stát v Československu mezi lety 1918-1992*, Praha 2012, s. 339

vývojem (pokles porodnosti o téměř 30 % začátkem 90. let) se projevil zejména propadem na středních učilištích, kdy se snížil počet studentů z 340 tisíc v roce 1989/90 na 114 tisíc v roce 2006/07.¹⁰⁴

Zásadní otázkou pro střední odborná učiliště byl přechod zřizovatelské povinnosti vůči učilištím ze státních podniků na ústřední orgány státní správy. Na základě zákona České národní rady 474/1992 Sb. přecházela působnost v profesní přípravě učňů z ministerstva školství na nově zřízené ministerstvo hospodářství a současně vznikala právní subjektivita škol, což znamenalo faktickou samostatnost se všemi právy a povinnostmi, včetně povinností v oblasti marketingu a ekonomiky. Podnikům byla určena povinnost převést dispoziční právo k majetku sloužícímu k přípravě na povolání a odborné přípravě na ministerstvo hospodářství a jeho prostřednictvím na samotná střední odborná učiliště. Nejvýrazněji se škol dotkla ztráta bezprostřední vazby na zaměstnavatele. Přesun značné části odborné přípravy, včetně jejího financování, do kompetence státu, způsobil odtrženost velké části učilišť od reálných nároků ekonomické sféry na obsah a strukturu kvalifikací dosahovaných v tomto typu vzdělávacích zařízení.¹⁰⁵

Dalším problémem byl začátek velké privatizace¹⁰⁶. Téměř dvě třetiny žáků středních škol bylo v té době žáky středních odborných učilišť, která byla zřízena a všestranně zajištěna státními podniky. V jejich případě hrozilo vážné nebezpečí ztráty zájmu o vzdělávání žáků učebních oborů, neboť díky rozšíření počtu gymnázií, soukromých a církevních škol počet zájemců o učební obory klesal, a zároveň bylo nutné zajistit pro účely vzdělávání odpovídající majetek a financování výuky. Bylo rozhodnuto jednak vyjmout z vlastnictví státních podniků majetek sloužící vzdělávání a zároveň byla stanovena povinnost státu financovat přípravu žáků učebních oborů, kteří se nepřipravují pro žádnou konkrétní firmu. K zániku vazeb mezi žákem/školou a trhem práce tedy došlo mimo jiné též uplatněním principu „peníze jdou za žákem“.

Posledním počinem transformace, který na školách proběhl v letech 2005-6, bylo rozvolnění, tedy tzv. kurikulární reforma¹⁰⁷. Rozvolňování obsahu vzdělávání probíhalo již od 90. let a odstranilo princip jednotné školy nejprve z vyučování (tedy osnov) a posléze i z

¹⁰⁴ Veselý, A., Muralová, M.: *Vzdělávání v České republice: současný stav a vývojové trendy*. Praha. FSV UK, 2008. s. 12. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-035. ISSN 1801-5999

¹⁰⁵ Historie minulých vlád. Úřad vlády ČR <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolecnosti---oddil-4-2133/>, cit. [29.12. 2020]

¹⁰⁶ Zákon č. 92/1991 Sb., Zákon o převodu majetku státu na jinou osobu, 1. vlna 1992. 2. vlna 1994

¹⁰⁷ Průcha J., Walterová E., Mareš J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4

učebnic. Vzápětí následovalo vypracování nových standardů vzdělávání, tedy vytvoření tzv. *rámčově vzdělávacích programů*, podle kterých si školy tvořily své *školní vzdělávací programy*. Nejdříve byly ukončeny práce na nových standardech vzdělávání pro gymnázia, poměrně brzy byl vytvořen i standard základního vzdělávání, dosud nebyly ukončeny práce na standardech odborného vzdělávání. Oblast odborného školství totiž zahrnuje množství oborů a typů vzdělávání.

Jedním z negativních důsledků transformace je dosud trvajících systémová disproporce na trhu práce, neboť školy nejsou schopny dostatečně pružně reagovat na nedostatek či nadbytek pracovníků na trhu práce a přizpůsobit počet absolventů určitých oborů nebo zavést obor jiný. Dalším problémem pak je provázanost teoretických a praktických znalostí a dovedností s potřebami výrobní praxe, která byla oddělením učilišť od mateřských podniků narušena.¹⁰⁸ Učiliště nemají dostatek finančních zdrojů na soustavnou modernizaci vybavení cvičných dílen, proto praktická výuka ve směru nových technologií a navazujících strojů a přístrojů zůstává pozadu za skutečným stavem v reálné praxi. Všechna tato témata dosud rezonují s přídechem hořkosti v rozhovorech, které jsem v rámci orálního výzkumu pro tuto diplomovou práci vedla.

¹⁰⁸ Veselý, A.: *Konceptuální rámec pro analýzu vzdělávací politiky*. Praha: FSV UK, 2007. s. 15. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-030. ISSN 1801-5999

4 Historie národního a státního podniku Stavby silnic a železnic

Počátky podniku Stavby silnic a železnic spadají do 1. poloviny 50. let, tedy do období poměrně záhy po skončení 2. světové války. Po 2. světové válce vzniklo v Československu mnoho soukromých stavebních firem, které se později staly základem pro podnik Stavby silnic a železnic (SSŽ). V únoru 1948 byl ze znárodněných firem vytvořen národní podnik Československé stavební závody (ČsSZ), který tvořily čtyři závody: ČsSZ Stavena, ČsSZ Baraba, ČsSZ Vodotechna a ČsSZ Stavobet. Ze závodu ČsSZ Baraba byl v roce 1951 vytvořen podnik Dopravní stavby Havlíčkův Brod, ze kterého vznikl 1.3.1952 národní podnik Stavby silnic a železnic¹⁰⁹ se sídlem v Praze, k němuž byl posléze přidán závod Mosty. Koncem roku 1952 se SSŽ skládal z pěti závodů, z nichž byly dva v Praze (mostní a strojní), jeden v Plzni (silniční), jeden v Brně (inženýrský) a jeden ve Žďáru nad Sázavou (železniční). V lednu 1953 vzniká v Praze závod pro konstrukce z předpjatého betonu, koncem září je však zrušen závod v Plzni. V roce 1954 jsou zrušeny závody ve Žďáru a pražský závod pro konstrukce, v lednu 1955 končí i brněnský závod.

V roce 1956 je s podnikem Stavby silnic a železnic sloučena velká část národního podniku Dopravní stavby Praha a při reorganizaci v dubnu 1958 je podnik SSŽ rozšířen o národní podnik Baraba a n. p. Živičné vozovky. Vzniká tzv. „velké SSŽ“, které zaměstnává osm tisíc lidí. Sídlem podniku se v listopadu stává Palác Dunaj na Národní třídě, kde i jeho nástupce (společnost Eurovia) sídlí dodnes¹¹⁰. Od poloviny 50. let se podnik SSŽ zaměřuje na stavby dopravní infrastruktury. Mezi významné stavby patří například Letenský tunel, železniční Jižní spojka, železniční tunel v pražské Chuchli a mosty přes Slapskou a Orlickou přehradu.

Počátkem roku 1962 je podnik tvořen sedmi stavebními správami, z nichž se tři nacházejí v Praze, další pak v Hradci Králové¹¹¹, v Ostrově u Karlových Varů, v Ústí nad Labem a Českém Brodě. Od dubna roku 1965 spadá SSŽ pod správu výrobní hospodářské

¹⁰⁹ HÁJEK, Jiří: ČSSI: Referenční list o stavební firmě, Paměť firem, Český svaz stavebních inženýrů, [online] dostupné z: <http://www.cssi-cr.cz/images/stories/SS.pdf> [cit. 20.2.2020]

¹¹⁰ REDAKCE EURO.CZ: Století infrastruktury, [online] dostupné z: <https://www.euro.cz/archive/stoleti-infrastruktury-1416145>, Euro.cz, 6.8.2018, [cit. 20.2.2020]

¹¹¹ KELLER, Petr: Strípky vzpomínek ze staveb a údržby železnic Libereckého kraje, [online], dostupné z <https://www.yumpu.com/cs/document/read/59555355/> stripky-vzpominek-ze-staveb-a-udrzby-zeleznic-libereckeho-kraje, [cit. 20.2.2020]

jednotky Československé inženýrské stavby v Bratislavě (pozdější Inženýrské stavitel'stvo) a účastní se přípravy a realizace Nuselského mostu. Dochází také k zahájení prací na dálnici D1 a v roce 1967 SSŽ začíná stavět třináctikilometrový úsek Čestlice – Mirošovice, v roce 1969 pak další část Mirošovice – Šternov v délce 20,3 km.¹¹²

V 70. letech se SSŽ stává významným realizátorem staveb v zahraničí, účastní se výstavby rafinérie v Homsu v Sýrii, dvou mostů v Egyptě a vodojemů v Kuvajtu.¹¹³ Zároveň v Československu v roce 1971 odevzdávají první dokončený úsek dálnice D1, následuje Nuselský most¹¹⁴, také je dokončena druhá část pražské severojižní magistrály. V roce 1972 je u Úřadu pro patenty a vynálezy zaregistrována ochranná známka SSŽ. V lednu 1974 je otevřen další závod v Praze se specializací na výstavbu montovaných mostů a segmentů.

V roce 1976 SSŽ staví mimo jiné tramvajovou trať a most přes Vltavu „Partyzánská – Trojská“ pro Dopravní podnik Praha. V následujícím roce začínají s výstavbou úseku Praha - Vráž dálnice D5 a vnějšího okruhu Slivenec – Třebonice, zároveň je uveden do provozu úsek Mirošovice – Šternov na D1. O rok později je otevřen nový závod ZÁKOS specializovaný na stavby základního a doplňkového infrastrukturního systému v Praze. V roce 1978 je zahájena stavba mostu přes Berounku pro D5 a také největší mostní stavba: Barrandovský most.¹¹⁵

V roce 1980 je definitivně dokončen koridor Most, jehož výstavba stála mezi 2-3 miliardami tehdejších československých korun¹¹⁶. Ve stejném období realizují SSŽ např. výstavbu lanovky mezi Janskými lázněmi a Černou horou, dokončují železniční most pod pražskou Bulovkou či přesunují kostel v rakouském Pillu. Nejvýznamnějším projektem je v tomto období přeložka železniční tratě Třebušice – Chomutov se stavbou Ervěnického koridoru. Zároveň v roce 1981 se královehradecký závod stává odštěpným závodem se zaměřením na realizaci staveb v zahraničí. V roce 1984 národní podnik SSŽ tvoří 8 závodů: závod 1 - Praha 2, Tyršova, závod 2 - Praha 1, Na Florenci, závod 3 - Praha 1, Revoluční, závod

¹¹² HÁJEK, Jiří: *ČSSI: Referenční list o stavební firmě, Paměť firem, Český svaz stavebních inženýrů*, [online] dostupné z: <http://www.cssi-cr.cz/images/stories/SS.pdf> [cit. 20.2.2020]

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ KUŽNÍK, Jan: *Retro: Dnes se otevře Most Klementa Gottwalda a přijede Brežněv*, [online], dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/technika/v-praze-se-otevira-most-klementa-gottwalda.A110221_150848_tec_tech_nika_kuz, 22.2.2011, idnes, [cit. 20.2.2020]

¹¹⁵ REDAKCE EURO.CZ: *Století infrastruktury*, [online] dostupné z: <https://www.euro.cz/archive/stoleti-infrastruktury-1416145>, Euro.cz, 6.8.2018, [cit. 20.2.2020]

¹¹⁶ MENDLOVÁ, Zuzana: *Silnice, koleje, sítě i řeka. Unikátní koridor v Mostě slouží čtyřicet let*, [online], dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/unikatni-koridor-v-moste-silnice-koleje-site-reka-bilina-slouzi-uz-40-let-dopravni-logisticka-tepna.A190523_477582_usti-zpravy_pakr, idnes, 28.5.2019, [cit. 20.2.2020]

4 – Praha 2, Římská, závod 5 – Ústí nad Labem, závod 6 – Karlovy Vary, závod 7 – Hradec Králové a závod 8 – Praha 4, U Michelského lesa.¹¹⁷

V červnu 1988 byl národní podnik Stavby silnic a železnic vyjmut z VĤJ Inžinierske stavby Bratislava, které byly zrušeny, a dne 1.7. 1988 byl jeho statut změněn na státní podnik. S tímto se pojila i změna organizační struktury podniku a vznikly nové orgány: shromáždění delegátů pracovního kolektivu a rada pracovního kolektivu, čímž měla být zabezpečena větší účast pracujících na řízení podniku. Úkolem těchto orgánů bylo např. schvalování pětiletých plánů, roční účetní uzávěrky, projednávání koncepce rozvoje podniku atd. Delegáti do shromáždění byli voleni v tajných volbách počátkem září a během jejich prvního zasedání bylo zvoleno 21 členů rady¹¹⁸.

V dubnu 1990 se vyčlenil závod 2 a vznikla společnost Stavby mostů Praha, o rok později se oddělil závod 1 a přeměnil se ve státní podnik Dálniční stavby Praha. Během roku 1991 se SSŽ připravuje na privatizaci, v květnu 1992 se ze Staveb silnic a železnic stává akciová společnost, která je privatizována (15 % akcií přímým prodejem francouzské společnosti Entreprise Jean Lefebvre).¹¹⁹ V červenci 1992 se pak tato společnost stává majoritním vlastníkem. V roce 1994 vzniká tzv. „Skupina SSŽ“ a pokračuje restrukturalizace podniku. V nadcházejícím období dochází ke slučování, vzniku nových podniků, štěpení a vstupu nových společností. V roce 1998 do Skupiny SSŽ přistupují Dopravní stavby Ostrava, a.s., v září 2000 vzniká SSŽ Polska, počátkem roku 2001 Východočeská obalovna v červnu 2001 SSŽ vstupují do zlínské firmy Silnice a vlečky. Od konce roku 2001 je majoritním vlastníkem společnost EUROVIA (skupina VINCI), což je největší stavební koncern světa. Tato je pak od roku 2006 vlastníkem 100 % akcií.¹²⁰

¹¹⁷ Propagační materiály SOU Ohradní 10. In Kronika učiliště. Archiv školy.

¹¹⁸ ZPRAVODAJ SSŽ, 6-7/1988, Praha. Zpravodaj pro vnitřní potřebu vydávaný vedením podniku ve spolupráci s CZV KSČ, PV ROH a CZV SSM. Tisk n. p. SSŽ. Archiv školy.

¹¹⁹ HÁJEK, Jiří: *ČSSI: Referenční list o stavební firmě*, Paměť firem, Český svaz stavebních inženýrů, [online] dostupné z: <http://www.cssi-cr.cz/images/stories/SS.pdf> [cit. 20.2.2020]

¹²⁰ REDAKCE EURO.CZ: *Století infrastruktury*, [online] dostupné z: <https://www.euro.cz/archive/stoleti-infrastruktury-1416145>, Euro.cz, 6.8.2018, [cit. 20.2.202]

5 Historie učiliště aneb Ze školní kroniky a vzpomínek pamětníků

5.1 Počátky organizované učňovské výchovy a vznik učňovského střediska

Národní podnik Stavby silnic a železnic vznikl (jak bylo podrobně popsáno v kapitole o historii n. p. SSŽ) v březnu 1952, ale již koncem tohoto roku se skládal z celkem pěti závodů. Ve svých počátcích se podílel například na výstavbě Letenského tunelu, který byl zprovozněn v září 1953. Díky této náročné stavbě, ale i mnoha dalším, vyvstala potřeba kvalifikovaných manuálních pracovníků. Zásadními mezníky v historii podniku dále bylo sloučení s pražským podnikem Dopravní stavby v roce 1956 a rozšíření o podniky Baraba a n .p. Živičné vozovky, čímž vzniklo v roce 1958 tzv. „velké SSŽ“, které zaměstnávalo 8000 lidí a začalo se specializovat na stavby dopravní infrastruktury.¹²¹ Vzhledem k prudkému rozvoji techniky a stavebních technologií, počínající výstavbě dálnic a základního komunikačního systému v Praze se naplno projevil požadavek na kvalifikovanou pracovní sílu v dělnických profesích, které stavební podnik zaměstnával. Vedení podniku skrze své zkušenosti postupně docházelo k závěru, že „nejúčinnější cesta zvyšování kvalifikační skladby dělníků je vlastní příprava dělnického dorostu.“¹²²

Za počátek organizované učňovské výchovy u národního podniku Stavby silnic a železnic je považován rok 1958, kdy bylo přijato prvních 17 učňů, a to 9 zedníků, 6 provozních zámečníků, 1 soustružník a 1 elektromechanik. Zedníci se učili v učňovských zařízeních mimo podnik, ostatní byli formou individuálního vzdělávání vyučováni v dílnách podniku. U počátků vlastní odborné výchovy, jak uvádí Kronika, stál především František Mahovský, který byl dlouholetým pracovníkem úseku mechanizace, a dále Ing. František Kohout a Věra Borýsková, kteří pracovali na kádrovém úseku podnikového ředitelství.

Během pěti let vzrostly požadavky na vlastní přípravu dorostu natolik, že v roce 1963 bylo zřízeno učňovské středisko n. p. SSŽ. V učňovském středisku byli připravováni učni oborů automechanik, provozní a stojní zámečník a elektromechanik pro rozvodná zařízení. Učni

¹²¹ HÁJEK, Jiří: *ČSSI: Referenční list o stavební firmě*, Paměť firem, Český svaz stavebních inženýrů, [online] dostupné z: <http://www.cssi-cr.cz/images/stories/SS.pdf> [cit. 20.2.2020]

¹²² Kronika Středního odborného učiliště Ohradní, archiv SOU, Ohradní 57, Praha 4

stavebních profesí a tehdy zaváděný obor silničář byli i nadále připravováni v učňovských zařízeních jiných podniků po celém území republiky, a to v: SHD Litvínov pro zedníky a tesaře, OU n. p. Silnice v Zahradách u Rumburka pro silničáře, OU ČSAD Plzeň, US Komunální služby Kadaň a Učňovská škola Děčín pro automechaniky a US PRŮMSTAV Praha pro instalatéry.

Hlavním úkolem do dalších let bylo zvyšování plánu náboru, čemuž byla věnována značná pozornost zejména v 5. pětiletém plánu od roku 1970. Nábor dorostu, který byl jedním z nejdůležitějších úkolů v práci s mládeží se realizoval v okresech středočeského, jihočeského, západočeského, severočeského a východočeského kraje, ale po několik let se rozepisoval i do kraje středoslovenského a východoslovenského. Garanty náboru byli především Jiří Novák a Vladimír Lačný (v kronice zmiňován jako s. Lačný). Protože stavebnictví a doprava hrály velkou roli v extenzivním rozvoji socialistického hospodářství, snahou podniku bylo zajistit si nové kvalifikované pracovní síly, což koresponduje i se změnami ve společnosti, kdy v 60. letech rezonovala Chruščovova kritika stalinského principu, a hospodářství bylo charakterizováno odklonem od následování vzoru vývoje v Sovětském svazu a naopak snahou o zaměření na problematiku hospodářského rozvoje Československa.¹²³

Brzy po vzniku učňovského střediska začal pracovat jako mistr odborné výchovy František Bureš, který v roce 1969 převzal vedení učňovského střediska a později v období realizace nové školské soustavy se stal vedoucím SPV 2 (středisko praktické výuky 2), které bylo zaměřeno na strojírenské obory, a posléze působil jako vrchní mistr pro „černé obory“ (kovodělné obory jako strojní mechanik).¹²⁴ Počátky učňovské výchovy u n. p. SSŽ tedy spadají do období jednak konce pracovních záloh, ale na druhou stranu sjednocování standardů pro učňovské školství a stavebnictví, kdy se doprava a elektrotechnika stávaly preferovanými obory.

¹²³Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹²⁴Kronika Středního odborného učiliště v Praze 4. Archiv školy.

5.1.1 Plány a koncepce

Přelom 50. a 60. let se nesl v duchu polytechnizace školství. Přechod k 1. etapě ohlásil již v roce 1954 ministr František Kahuda, skutečná realizace však nastala až v roce 1959.¹²⁵ Součástí byla i podpora praktického vzdělávání. Počty učňů se rychle zvyšovaly:

Rok	Počet učňů
1958	17
1960	65
1970	277
1975	377
1980	535

Tab. 2 – Nárůst počtu učňů

Prosazování a realizace náboru se stala jedním z hlavních úkolů pro práci s mládeží u SSŽ a rovněž velmi sledovanou agendou.¹²⁶

Plán	Období	Plánovaný počet	Získáno
5. pětiletka	1970-75	513	579
6. pětiletka	1976-80	774	812
7. pětiletka	1981-83	553	533

Tab. 3 – Plán náboru a jeho plnění

¹²⁵ Kratochvíl Antonín *Žalují*. Praha: Česká expedice a Dolmen, 1977. 276 s. ISBN 80-85281-05-8

¹²⁶ Archiv SOU Ohradní, oddíl skartace, *Koncepce výchovy učňů*, A11, B 9

Snížení plánovaného počtu nabíraných uchazečů u 7. pětiletého plánu oproti předchozímu pětiletému období lze zřejmě přikládat realizaci dalších cílů v učňovském vzdělávání u n. p. Stavby silnic a železnic, především plánovanému vzniku samostatného odborného učiliště oproti dosavadnímu oddělení pro výchovu učňů, resp. učňovskému středisku. Provizorní umístění učiliště v budově domova mládeže mělo totiž za následek snížení ubytovacích kapacit¹²⁷.

V období zvyšování počtu učňů docházelo také ke změnám v náplni práce a řízení učňovské výchovy především ve směru nástupu nové koncepce¹²⁸. Rozhodující profesí se postupně stal obor silničář, ve kterém byli učni připravováni jako posádky stavebních strojů k jejich obsluze, a opravárenské obory, jakými byly automechanik a provozní zámečnick. Velkým problémem v tomto období však byla roztržičnost výuky, neboť více jak 75 % učňů bylo připravováno v cizích učňovských zařízeních. V roce 1969 bylo zřízeno Oddělení výchovy učňů (OVU) jako součást odboru pracovních vztahů podnikového ředitelství pod vedením Františka Černického, za jehož práci měl odpovědnost Ing. František Kohout. Do oddělení se postupně soustředila celá činnost učňovského střediska zahrnující péči o učně v cizích zařízeních a náborovou činnost.

Cíle tehdejší koncepce byly:

1. Postupná koncentrace výuky a výchovy v učňovském zařízení podniku, což obnášelo vytvoření podmínek pro ubytování a stravování mimopražských učňů, vytvoření podmínek pro výuku nových oborů (silničář, zedník, elektromechanik) a rozšíření počtu výukových míst stávajících oborů.
2. Kádrové doplnění učňovské výchovy dle platných norem.
3. Vytvoření vlastního učiliště.

¹²⁷ Zpravodaj SSŽ, 3/1981, vnitropodnikový zpravodaj

¹²⁸ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

5.2 Období tzv. normalizace – Učňovské středisko

5.2.1 Obsahová a organizační přestavba učňovského školství

Při reorganizaci podnikového ředitelství v roce 1971 bylo OVU včleněno do kádrového úseku a bylo krátce bez vedoucích. Počátkem roku 1972 nastoupil na oddělení Vladimír Lačný, který byl po půl roce jmenován vedoucím oddělení. Od tohoto roku se také datuje plánovitá činnost oddělení, která byla každoročně připravována v *Plánu komunistické výchovy učňů n. p. SSŽ*. Plány vycházely z dlouhodobé koncepce vytvoření vlastního odborného učiliště SSŽ a zahrnovaly všechny oblasti a úseky práce a řízení učňovského střediska, spolupráci s ostatními odbornými učilišti a učňovskými středisky, nábor a postupné vytváření podmínek pro vznik odborného učiliště.

Ve školním roce 1971/72 byly zřízeny nové dílny v Michli – MDS závodu 1 a v Hloubětíně - MDS závodu 4. V následujícím roce byla zahájena vlastní odborná výuka oboru silničář při staveništním zařízení závodu 1 v Mirošovicích, kde v té době končila výstavba dálnice D1. Pod vedením mistrů OV Zděnka Haranta a Karla Bláhy a vychovatele J. S. prošlo odborným výcvikem 20 učňů 1. ročníku. V následujícím roce byly výuka i ubytování přesunuty k závodu 4 do Hloubětína, kde již byli kromě silničářů ubytováni i zedníci 3. ročníku.

Příprava přestavby učňovského školství začala již počátkem 70. let. Pracovníci *Oddělení výchovy učňů (OVU)* se zúčastňovali seminářů s pracovníky ministerstva školství a školské správy NVP, kde byla nová soustava prezentována. Ruku v ruce s ní se neslo i posilování socialistických ideálů.¹²⁹ Následně byla v tomto duchu přepracována koncepce učňovské výchovy. V roce 1974 byl přijat podnikový dokument *Koncepce rozvoje podniku v letech 1975-80*¹³⁰, kde se v kapitole 8.2 *Perspektivy rozvoje učňovské základny* řeší výstavba odborného učiliště. Koncepce počítá s 180 až 200 učiteli v ročníku, ale ukládá pouze zajistit pozemek a vlastní výstavbu posunuje až do sedmého pětiletého plánu.

Podmínky pro ubytování se zlepšily v roce 1975, kdy byla dokončena ubytovna v Praze 4 - Michle, Ohradní ulici.¹³¹ Přímou ze seznamovacího kurzu v Dobronicích se mimopražští žáci přesunuli do dosud nezkolaudované ubytovny, kde pro ně bylo připraveno 80

¹²⁹Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹³⁰ Archiv SOU Ohradní, dokument – sekretariát – B23: *Koncepce rozvoje podniku v letech 1975-80*

¹³¹ Současný domov mládeže spadající pod SOU Ohradní. Pozn. autorky.

míst. Na ubytovně ještě nebyla dokončena jídelna, což se řešilo dovozem jídel a jejich výdejem v prostorách budoucí údržbářské dílny.¹³²

Díky novým ubytovacím možnostem se urychlilo navršení dalších dílenských kapacit a díky vstřícnosti závodu 2 byly zřízeny nové dílny na Vítkově, kam docházelo na výcvik až 120 učňů. Ve školním roce 1975/76 byla individuální výuka u MDS závodu 5 nahrazena skupinovou výukou v nové učňovské dílně v Chlumci. Další velkou pomocí pro zabezpečení odborného výcviku bylo přidělení areálu „Švábky“ pro tehdy již učňovskou správu v roce 1977. Navýšením dílenských kapacit bylo dosaženo optimální koncentrace učňů v podnikových zařízeních, kde bylo vzděláváno 80-85 % z nich. „Problémem zůstávalo nedostatečné vybavení dílen z hlediska pedagogických požadavků, ale tuto modernizaci se podařilo dohnat, takže v zápisu prověrek státního dozoru bylo učňovské středisko hodnoceno jako ‚velmi dobré‘.“¹³³

V roce 1976 byl přijat dokument „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy přijatý ÚV KSČ“¹³⁴. V jeho duchu bylo Oddělení výchovy učňů (OVU) přeměněno v Učňovskou správu (US), do jejíhož čela byl postaven Václav Krpata, dosavadní vedoucí MDS závodu 1. Vedení US se pustilo do rozpracování a realizace přestavby a zřízení SOU. Dne 1. 9. 1979 bylo zrušeno učňovské středisko a byla zřízena Střediska pro výcvik (SPV). Středisko 1, které zaštiťovalo stavební obory, vedl J. Hahn a středisko 2, které soustřeďovalo strojírenské obory, vedl František Bureš.¹³⁵

Oddělení učňovské správy procházelo v tomto období komplikacemi především v personálním oddělení, neboť vedoucí Václav Krpata těžce onemocněl, a nakonec musel odejít. Po nějakou dobu je vedl v zastoupení František Bureš, a nakonec bylo vedení svěřeno Vladimíru Lačnému, se kterým spolupracoval J. S., který byl uvolněn z funkce vedoucího vychovatele a byl zařazen jako pracovník pro kádrově personální práci.¹³⁶

¹³² Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹³³ Kronika SOU stavebního Ohradní. Archiv SOU Ohradní 57, Praha 4.

¹³⁴ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹³⁵ Kronika SOU stavebního Ohradní. Archiv SOU Ohradní 57, Praha 4.

¹³⁶ Rozhovor s J. S. vedla autorka 10. 2. 2020. Součást digitalizované verze DP.

5.2.2 Odborný výcvik a výchovná činnost

Ačkoli má tato práce název *Obraz učiliště v období tzv. normalizace a transformace*, tak jak bylo vysvětleno v minulé kapitole, v období tzv. normalizace se o učilišti z hlediska přesného termínu nedá hovořit. U podniku SSŽ bylo roku 1963 vybudováno učňovské středisko, které mělo na starosti pouze praktickou výuku učňů, jejich ubytování a volný čas. Jedním z těch, kteří tuto funkci plnili, byl Mgr. J. S., který k n. p. SSŽ nastoupil jako vychovatel v roce 1971¹³⁷. Z jeho vzpomínek vyplývá, že celé učňovské středisko tehdy tvořilo pět lidí: vedoucí, náborář, vrchní mistr, vychovatel a ekonomka. Učni se v té době za účelem odborného výcviku nacházeli na čtyřech závodech v Praze a ze závodu v Zahradách u Rumburka byl tehdy prestižní obor silničář, který připravoval posádky silničních stavebních strojů, přesunut do Mirošovic, kde se v té době dokončoval první úsek D1 a kde se v roce 1971 vyučilo 20 silničářů (z celkových cca 300 učňů spadajících pod SSŽ!)¹³⁸ V dalším roce se silničáři společně s 3. ročníkem oboru zedník přesunuli do Hloubětína. Díky nárůstu počtu učňů se zvýšil počet mistrů OV na tři a byl přijat i druhý vychovatel.¹³⁹ Po odborné stránce se tedy učňové připravovali pod dozorem mistrů a odpoledne, kdy se vrátili z výcviku se o jejich volný čas starali vychovatelé.

Jak vzpomíná pan J. S., práce vychovatele začínala v neděli večer a trvala celý týden, dokud žáci neodjeli na víkend zpět k rodinám, vychovatelé tedy na ubytovně se svými svěřenci i bydleli.¹⁴⁰ Úkolem vychovatelů bylo především vymyslet a zorganizovat náplň volného času. Kromě hromadných akcí, jakými byly návštěvy kulturních akcí, vycházky do přírody a sportovní utkání, sem spadalo i osobní volno. Zde pan J. S. zmínil i příhodu, která svědčí o rozdílných představách a možnostech trávení volného času v tehdejších standardech a dnes. „Kluci byli zvyklí, že jsme spolu chodili střílet ze vzduchovky, tak se mě zeptali, jestli by si nemohli jít o volnu zastřílet na plechovky...za půl hodiny na mě přilítnul hajnej, že mu v bažantnici střílejí na bažanty...“ Takto popisuje své zkušenosti z období, kdy sídlil se svými svěřenci na ubytovně závodu 4 v Hloubětíně.

Další posun nejen v oblasti péče o volný čas nastal otevřením budovy ubytovny v Ohradní č. 10 v Praze 4. V návaznosti na ni byly v jejím areálu vybudovány nové dílenské kapacity a koncentrace učňů v podnikových zařízeních dosáhla 85 %. Nová ubytovna byla nejprve užívána

¹³⁷ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹³⁸ Kronika SOU stavebního v Praze 4. Archiv školy.

¹³⁹ Kronika SOU stavebního v Praze 4. Archiv školy

¹⁴⁰ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

z jedné poloviny jako domov mládeže pro podnikové učně (cca 80 míst) a druhá polovina sloužila k pronájmu jako ubytovací zařízení. Postupem času a nárůstem počtu žáků učících se pro SSŽ byla ubytovna domovem mládeže pohlcena.

Z hlediska práce vychovatele vidí pan J. S. přínos nové budovy především v tom, že se prostory pro trávení volného času rozrostly o společenské místnosti s televizí, které byly na každém patře domova mládeže, takže zde vznikl prostor pro fungování různých kroužků a vešel se tam i stůl na ping pong. Tento stav však trval pouze do roku 1982, neboť při nástupu ředitele Václava Andrleho bylo rozhodnuto o ustavení vlastního podnikového středního odborného učiliště od školního roku 1983/4. Protože nebylo možné v tak krátké době postavit novou budovu školy, začalo se provizorně učit v horních dvou patrech domova mládeže, která byla během roku za tímto účelem adaptována. Toto opatření vedlo opět k rozdělení ubytovacích prostor do budov v Michli a Hloubětíně a podmínky pro mimoškolní činnost byly opět ztíženy.

5.2.3 Mimoškolní činnost – soutěže, výlety pobyty

„Ucelenost, komplexnost a cílevědomost – to byly hlavní rysy našeho systému“ – tak zní jedno z hesel ve školní kronice.¹⁴¹

Tradicí školy již od roku 1969 před začátkem školního roku v tzv. přípravném týdnu bylo organizovat seznamovací kurzy pro nově nastupující žáky, kterých se účastnili všichni zaměstnanci učňovského střediska. Hlavní slovo, tedy velení přípravného kurzu, měl vedoucí učňovského střediska. Jednotlivým družstvům veleli mistři odborného výcviku daného oboru a vychovatelé. Stravu většinou zajišťovaly a kuchyni měly na starost zaměstnankyně administrativy. Náplň kurzů byla převážně sportovní, soutěžilo se v různých disciplínách a chodilo na výlety.¹⁴² Kurzy byly v tomto období velmi kladně hodnoceny jak žáky, tak dospělými účastníky. To se poněkud změnilo v období středního odborného učiliště, čemuž se ještě ve své práci budu věnovat v další kapitole.

V rámci mimoškolní činnosti byly například uspořádány výchovné cykly „Uměním poznej město, ve kterém žiješ“, což byla výtvarná soutěž pro žáky učiliště nebo „Poznej díla

¹⁴¹ Kronika SOU stavebního v Praze 4. Archiv školy

¹⁴² Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

svých starších spolupracovníků“, což byl vzdělávací cyklus exkurzí po stavbách a navazujících besed s předními techniky seznamující nastupující učně se stavebními díly, které postavil či na kterých se podílel n. p. SSŽ.

V rámci tematických akcí se každoročně konaly zájezdy „Po stopách osvobození ČSSR“ a „Po stopách SNP a partyzánských bojů moravsko-slovenského pomezí“. Při těchto cestách byly také v jednotlivých městech organizovány besedy s významnými kulturními představiteli v zákulisí předních divadel a opakovaně se uskutečňovaly besedy s olympijskými reprezentanty Emilem Zátopkem a Jiřím Skoblou.¹⁴³

Protože podnik SSŽ byl součástí tzv. výrobní hospodářské jednotky Inžinierske stavby Bratislava, konala se v jejím rámci setkání učňovské mládeže, při kterých učni navštěvovali podniky po celé republice, které byly sdruženy v této VHJ. Při 4. setkání učňovské mládeže VHJ IS v Praze bylo také slavnostně otevřeno nové sportoviště na Bohdalci, které učni US SSŽ vybudovali vlastními silami.

Každoročně se také konaly zájezdy do maďarského Siófoku, kde se rekreovali nejprve silničáři coby adepti preferovaného oboru. Posléze byl změněn systém výběru a zájezd k Balatonu se stal odměnou pro nejlepší učně.

Je důležité si uvědomit, že v tomto období bylo učňovské středisko jednolitým celkem. Z pohledu genderového se zde nenacházely ženy s výjimkou THP, které s žáky přišly do styku minimálně, a rovněž žáci učiliště byli výhradně chlapci. Na pracovištích, na ubytovnách i na výletech vládli drsný chlapský přístup. Všichni pracovníci byli současnými a učni v podstatě budoucími zaměstnanci n. p. SSŽ. Výrazně zde fungovala sounáležitost s podnikem a hrdost na něj a jeho stavby.¹⁴⁴ Jakým zásahem do tohoto systému bylo rozšíření o teoretický úsek a ve kterých aspektech se tato změna odrazila, je pojednáno v následující kapitole.

Jak je vidět, období 70. let bylo provázáno především častými změnami v organizaci učňovského školství, které byly na základě dokumentu „Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy“ završeny přijetím zákona ČNR č. 63/1978 Sb. o opatřeních v soustavě základních a středních škol, kterým se stanovila osmiletá základní škola a desetiletá povinná

¹⁴³ Kronika SOU stavebního v Praze 4. Archiv školy

¹⁴⁴ Vaněk Miroslav. *Obyčejní lidé...?! pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 3.sv. Historie. ISBN 978-80-2001791-8

školní docházka.¹⁴⁵ Z jednotlivých záznamů v kronice můžeme vyčíst, že podnik, ač deklaroval zájem o zřízení vlastního odborného učiliště, se staral především o vybudování zázemí pro praktickou výuku, neboť nejdůležitějším požadavkem bylo mít kvalitní, kvalifikované a manuálně zručné pracovníky, kteří jsou schopni se okamžitě po vyučení ujmout na stavbách plnění úkolů daných jejich profesí. Snaha o začlenění teoretické výuky vázla. Nejproblematictější bodem byla stavba nové budovy odborného učiliště. Přes četná jednání s podnikovým náměstkem kádrové a personální práce byl termín zahájení výstavby (původně plánovaný na rok 1984) oddalován, takže realizace plánu na zřízení učiliště byla zahájena v prozatímních podmínkách. Nakolik to bylo vinou komplikované a stále se měnící legislativy, nakolik v tom hrálo roli tehdejší dvoukolejné řízení (jednak na úrovni národních výborů a také na úrovni stranických výborů) a nakolik to bylo ve skutečnosti nezájmem či liknavostí vedení podniku, nelze z Kroniky posoudit. Bodem obratu se staly změny v kádrovém obsazení, kdy na místo náměstka pro KPP v roce 1981 nastoupil Ing. Josef Řepa.¹⁴⁶

5.3 Otevření Středního odborného učiliště stavebního v Praze 4

V roce 1981 bylo jasné, že pokud má být dodržen termín pro zřízení středního odborného učiliště jako jediného zařízení pro výuku učňů ve školním roce 1984/85, není možné zřízení učiliště vázat na výstavbu nové budovy a nových dílen, jak bylo původně plánováno. „Z iniciativy Ing. Josefa Řepy byl termín zřízení učiliště stanoven k datu 1. 9. 1983. Zabezpečením a realizací tohoto úkolu byl pověřen PhDr. Václav Andrlé, CSc., který nastoupil na místo ředitele učňovské správy dne 2. 2. 1982.“¹⁴⁷

Během roku 1982 proběhly přípravné práce, a protože se nepodařilo sehnat prostory pro teoretickou výuku, byly za tímto účelem adaptovány prostory ubytovny v 5. a 6. patře domova mládeže v Michli, Ohradní ulici. To s sebou přineslo nutnost vyhledat ubytovací prostory pro žáky 2. a 3. ročníků, což obnášelo téměř 200 lůžek, a také vhodné prostory pro mimoškolní činnost. Nakonec bylo rozhodnuto o ubytování učňů n. p. SSŽ ve školním roce 1982/83 v areálu Hloubětín a vietnamští učni, které učiliště také připravovalo, byli ubytováni v areálu Stodůlky.

¹⁴⁵ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹⁴⁶ Kronika SOU stavebního Ohradní. Archiv školy.

¹⁴⁷ Tamtéž.

Tím pádem byly na podzim zahájeny adaptační práce v DM. Zároveň s tím vedení řešilo legislativní otázky, kádrové zabezpečení, spolupráci se školskou správou a vybavení nové školy nábytkem a učebními a didaktickými pomůckami. Na adaptaci prostor domova mládeže se podíleli formou brigády nejen pracovníci učňovské správy, ale i samotní učni.¹⁴⁸

Na úseku učňovské správy měl každý svůj úkol, například pan J. S. byl pověřen sháněním pedagogických pracovníků a zajištění učebnic. Jak vzpomíná ve svém vyprávění, obnášelo to především objíždění různých škol, kde bylo možné sehnat a uvolnit kvalifikované učitele teoretických předmětů a zároveň získávat poznatky pro zřízení budoucího středního odborného učiliště.¹⁴⁹ Toto se dělo ve spolupráci se školskou správou, která také posílala pedagogy, kteří u ní měli žádost o umístění po absolutoriu pedagogických fakult, jak ve svém rozhovoru zmiňuje jedna z narátorek.¹⁵⁰

Střední odborné učiliště zahájilo svou výuku dne 1. 9. 1983 v budově domova mládeže, kde byla pro jeho fungování adaptována 2 patra. Při zahájení se zde vyučovalo ve dvou třídách oboru *strojník pro stavební a traťové stroje SSTS* (silničář) v 1. -3. ročníku, v jedné třídě oboru *mechanik opravář silničních motorových vozidel MOSMV* (automechanik) v 1. – 3. ročníku, v jedné třídě *mechanik opravář pro stroje a zařízení MOSZ* (zámečnick) v 1. – 3. ročníku a ve dvou třídách 1. ročníků oborů *zedník* a *tesař*. Dále učiliště zajišťovalo odbornou výuku 2. a 3. ročníků oboru *zedník* a *elektromechanik rozvodných zařízení*, a to včetně provozního výcviku. V kompetenci SOU byla i nadále ponechána péče o vzdělávání v cizích zařízeních a nábor. Celkově se při otevření v učilišti vzdělávalo či absolvovalo provozní výcvik 611 učňů. Během školního roku nastoupilo dalších 36 učňů vietnamského původu.¹⁵¹

Slavnostní otevření Středního odborného učiliště se konalo 8. září 1983 a zúčastnilo se ho vedení podniku. Při této příležitosti byly předány odměny všem pracovníkům bývalé učňovské správy, která se definitivně přetransformovala v SOU.

Pro školní rok 1984/85 bylo naplánováno v rámci nástupu do 1. ročníků 150–170 míst pro nové učně a zároveň se v tomto roce otevřela i střední škola pro pracující (nástavba), která připravovala studující stavebních a strojních oborů. Zároveň v novém školním roce také začaly

¹⁴⁸ Večerní Praha: *Penězi k nezaplacení. V Praze 4 vyrostlo za sedm měsíců nové stavební učiliště*. Praha: 24. 8. 1983

¹⁴⁹ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10.2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁵⁰ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁵¹ Kronika SOU stavebního Ohradní. Archiv školy.

platit zákony č. 29/1984 Sb. o soustavě základních a středních škola, č. 48/1984 Sb. o státní správě ve školství a č. 49/1984 Sb. o školských zařízeních. Tyto další právní úpravy s sebou nesly především organizační změny a snažily se reagovat na vývoj v západních státech a napravit některé chyby, především v oblastech středního školství.¹⁵²

Období tzv. normalizace tedy z hlediska prosperity školského zařízení bylo obrovským krokem kupředu. Zdá se, že nejdůležitější hybnou silou bylo odhodlání Ing. Josefa Řepy a ředitele Václava Andrlého, kteří si uvědomovali nutnost skloubení teoretické i praktické přípravy pod jednou střešou, byť i za cenu určitého diskomfortu ohledně ubytování učňů. Velkou roli jistě hrály i jejich silné vazby na „vedení podniku a výš“¹⁵³, a tím pádem i ochota lidí v rozhodovacích pozicích naslouchat jejich argumentům. Pádným argumentem mohl být především rychlý rozvoj mechanizace a technologií, neboť s otevřením nového učiliště bylo naplánováno i otevření nástavbového studia pro stavební a strojní obory.

5.3.1 Nové radosti, ale také nové starosti

Po stránce zabezpečení provozu se tu v zásadě jednalo o dva problémy: otázka prostor pro soustředění teoretické výuky a otázka personálního a logistického zabezpečení tohoto nového útvaru. Zároveň je třeba říci, že již z duální povahy vzdělávání a výchovy učňů vyplývaly komplikace legislativního rázu, totiž do čí kompetence bude spadat a kdo jej bude řídit? Jen si zrekapitulujeme, že celé učňovské středisko (US), které se později změnilo na středisko praktické výchovy (SPV), nejprve spadalo pod odbor personálně-právní (OPP), později pod odbor výchovy učňů (OVU) a nakonec pod učňovskou správu (US) - a toto jsou změny jen v rámci jednoho podniku. Zásadní však je, že učňovské středisko spadalo pod daný podnik a všichni zaměstnanci střediska byli též zaměstnanci podniku. Celý podnik spadl do kompetence Ministerstva průmyslu a Ministerstvo školství vydávalo jen standardy k zajištění odborného výcviku (osnovy). Vznik odborného učiliště však vyžadoval připojení úseku teoretické výuky všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů. Toto s sebou neslo nejen požadavky na prostorové a materiální zabezpečení, ale také zabezpečení personální. V praxi to znamenalo implementovat do fungujícího organismu cizí prvek v podobě učitelského sboru.

¹⁵² Zounek J., Šimáně M., Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹⁵³ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

Učitelé ale nebyli zaměstnanci podniku, nýbrž školské správy, se kterou uzavírali pracovní smlouvu.¹⁵⁴ Zde se naplno začaly projevovat problémy duálního systému SOU, které s sebou vznik teoretického úseku nesl. Vznikalo mnoho otázek, které přestože se v období transformace učiliště od podniku oddělila, přetrvávají dodnes.

Pro dokreslení paradoxů, které touto situací po formální stránce vznikaly, uvádím vzpomínku pana J. S. Problém, který vyvstal, byl způsoben přechodem z funkce kádrového pracovníka pro zabezpečení SOU, kdy spadal pod n. p. SSŽ, do funkce zástupce ředitele pro teoretickou výuku, kdy přešel pod pravomoc školské správy městského úřadu Praha. Pan J. S. dostal v roce 1978 podnikový byt, přičemž se musel zavázat k odpracování 10 let pro podnik. Nicméně ačkoli fakticky nezměnil působiště, přechodem do funkce zástupce ředitele přestal být zaměstnancem podniku¹⁵⁵. Takže v roce 1985 musel vše řešit žádostí o „změkčení tvrdosti zákona“, což se mu zdárně povedlo a podnikový byt mu zůstal.¹⁵⁶ Na tomto případě je vidět, jak legislativa a uplatňování duálního principu mohlo komplikovat lidem život. Na druhou stranu je to příklad toho, jak si podnik vážil svých dlouholetých pracovníků a vycházel jim vstříc.

5.3.2 Pedagogická trojka? Učitel versus mistr odborného výcviku

Téměř všichni pamětníci zmiňují zákon tzv. pedagogické trojky, který byl na podnikových učilištích významným výchovným prostředkem. Jak na toto období vzpomíná pan J. P., velkou výhodou byla součinnost trojice mistr OV – učitel – vychovatel, přičemž pro žáky, kteří nebydleli v internátním ubytovacím zařízení, fungoval tzv. vychovatel pro neubytované.¹⁵⁷ Tato provázanost dávala podniku maximální kontrolu nad učněm a zároveň byla motivačním prvkem pro učně k dosahování co nejlepších výsledků.¹⁵⁸ Protože v zájmu podniku bylo vychovat kvalitní pracovníky, došlo-li k problému v kterékoli oblasti, záhy o něm věděly všechny tři úseky a společně pracovaly na jeho řešení. V roce 1985 byli vyhláškou MŠ

¹⁵⁴ Zákon č. 29/ 1984 Sb. o soustavě základních a středních škol.

¹⁵⁵ Zákon č. 29/1984 Sb. Zákon o soustavě základních a středních škol.

¹⁵⁶ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁵⁷ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁵⁸ Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.107, 181 s. 34-0-20

ČSR do všech učilišť zavedeni zástupci ředitelů SOU pro teoretickou výuku, praktické vyučování a pro výchovu mimo vyučování.¹⁵⁹ Tolik ke vztahu pedagogická trojka – učeň.

Jiná situace ovšem byla uvnitř učiliště mezi jednotlivými složkami. Problematické vztahy se projevovaly v několika rovinách. Úsek, který byl nejméně konfliktní a v podstatě ho nevraživost či spory nezasáhly, popř. nebyl vůbec narátory zmiňován, byli vychovatelé. Příčinu spatřuji hlavně v tom, že tlak na vzdělání vychovatele nebyl takový, jako na učitele a mistry. Ačkoli požadavkem bylo vysokoškolské vzdělání v oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů, později vychovatelství a učitelství, bylo v roce 1983/84 64 % vychovatelů s úplným středním vzděláním a pouze 14 % s vysokoškolským vzděláním. Navíc ve vztahu vychovatel – učitel (VŠ – SŠ) ani vychovatel – mistr OV (SŠ – vyučen) nebyl ohledně vzdělání takový rozdíl. Kromě toho vychovatel nebyl bezprostředním účastníkem vzdělávacího procesu, tudíž na něj v tomto ohledu nebyl vyvíjen žádný tlak. M. K., který nastoupil na SOU Ohradní jako vychovatel v roce 1988 ve svých vzpomínkách ke svému působení uvádí, že náplní práce bylo buzení, které probíhalo ve dvou fázích (ti, kteří šli na praxi a ti, kteří šli do školy). Toto byla práce nočního vychovatele, od 13 hodin pak nastupovali všichni. Náplní byli vycházky, společenské akce (nejčastěji v kině Radiopalác, kde se pořádalo promítání filmů pro mládež, besedy apod, jejichž nabídka na internát chodila každý měsíc). Ve čtvrtek byl hromadný úklid před pátečním odjezdem. V rámci mimoškolní činnosti působila řada kroužků, protože ředitel Václav Andrlé chtěl, aby každý učitel vedl ještě zájmový kroužek, takže fungovaly kroužky modelářství, malování, recitační, divadelní, hudební, šikovných rukou a později též programování.¹⁶⁰ Nutno říci, že tento požadavek nebyl výsadou pouze ředitele Václava Andrlého, ale byl obecným trendem té doby.

Mezi učiteli a mistry v počátcích zela vzdělanostní propast – mistru OV stačilo být vyučen v oboru, teprve v polovině 80. let nastal tlak na maturitní vzdělání. Ve školním roce 1983/84 mělo necelých 68 % mistrů úplné střední vzdělání v požadovaném oboru¹⁶¹. Zatímco učitel od počátku musel mít vystudovanou vysokou školu. Zásadní otázka ale byla: kdo a co je pro odborné vzdělání učňů důležitější? Učitelé měli pocit, že teoretická příprava i v oblasti všeobecně vzdělávacích předmětů je stejně důležitá jako praktické dovednosti. Mistři naopak

¹⁵⁹ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.91, s. 118

¹⁶⁰ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶¹ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.98, s. 118

měli pocit, že cílem je „naučit je makat rukama a vyučit se.“¹⁶² Problematický byl i způsob financování, kdy prostředky na platy učitelů poskytovalo ministerstvo školství, zatímco ostatní zaměstnanci spadali pod podnik. Jenže nejen základní platové ohodnocení učitelů státem a mistrů podnikem, ale i způsob rozdělování odměn dělal „zlou krev“. Učitelé na to vzpomínají rozporuplně. J. K. své pocity charakterizovala slovy, že „teorie byla jen jednou složkou, a ne nejpodstatnější“ a konstatovala „občas jsem měla pocit, že jsme trpění“.¹⁶³ Stejně se vyjadřovala i další učitelka všeobecně vzdělávacích předmětů A. O., která označila podnikové prémie za „minimální“.¹⁶⁴ „Učitelé tehdy měli mizerné platy,“ uvedl M. K. „a díky odměnám z podniku jsem měl třeba o šest stovek víc.“¹⁶⁵ Další učitel J. V. uvedl parafrázováno, že ředitel Václav Andrlé podporoval sportovní mimoškolní činnost a také to dovedl finančně ocenit.¹⁶⁶ Jak je vidět, problematika nesouladu mezi učiteli a mistry má kořeny nejen v kompetenčním sporu, ale i v oblasti financí. Rozhodující slovo měl v tomto případě ředitel učiliště, a z vyjadřování narátorů vyplývá, že mírně preferoval mistry a učitele odborných předmětů, pravděpodobně protože to byly skupiny, na jejichž výkonu závisela úspěšnost učňů u závěrečných zkoušek. Na druhou stranu v řadách učitelů upřednostňoval ty, kteří zvyšovali prestiž školy organizací různých soutěží a dobrým umístěním, což již ze zaměření žáků, kteří na učiliště nastupovali, dávalo větší šanci sportovním a branným soutěžím a jejich organizátorům než např. recitaci apod.

Vzájemnému problematickému vztahu těchto dvou skupin neprospěl ani požadavek na doplnění maturit u mistrů odborného výcviku.¹⁶⁷ V rámci cesty „nejmenšího odporu“ byli mistři přijati na nástavbové studium na SOU, kde tvořili součást běžné třídy. Jejich studium se sice odehrávalo individuálně, tudíž se nemuseli účastnit výuky s uční, které v minulých letech vyučili, nicméně je učili a při maturitách zkoušeli učitelé – jejich kolegové, což bylo pro obě strany ponižující a jen to prohlubovalo vzájemnou nevraživost těchto dvou skupin.¹⁶⁸ Díky tomuto trendu se ve školním roce 1988/89 počet mistrů s vysokoškolským nebo úplným středním vzděláním zvýšil na 83 %.¹⁶⁹

¹⁶² Rozhovor s V. P. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶³ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶⁴ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶⁵ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶⁶ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶⁷ Černošský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973. s.107, 181 s. 34-0-20

¹⁶⁸ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁶⁹ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.98, s. 118

Další třetí plocha se objevila ve vztazích učitelů s administrativními pracovníci, které již v podniku pracovaly dříve. Učitelé měli týdně 24 hodin výuky, takže „viděli (administrativa), že jdeme ve 2 hodiny domů“.¹⁷⁰ Ve snaze setřít tyto rozdíly pak bylo učitelům nařizováno setrvávat ve škole i mimo jejich přímou pedagogickou činnost, vykonávat práce jako odklizení sněhu před školou, zalévání kytěk o prázdninách, bylo jim zakázáno o vedlejších prázdninách odjíždět z Prahy a byla jim zadávána náhradní práce.¹⁷¹ Vzhledem k tomu, že tato rozhodnutí vycházela od zástupce pro teorii, tedy pana J. S., vnímali to učitelé často jako šikanu z vlastních řad a nedostatek respektu. Část z nich to zase brala jako jakousi „úlitbu bohům“ či prostředek k otupování hran mezi učiteli a administrativou. I toto se pak promítá do rozporuplného hodnocení osobnosti pana J. S. různými narátory.

Kořeny problematických vztahů mezi učiteli a mistry, popř. s administrativními pracovníky, lze tedy hledat v několika rovinách. V počátcích vzniku podnikových učilišť, která navazovala na tzv. učňovská střediska, šlo v první řadě o nevraživost mezi kmenovými zaměstnanci podniku a novým prvkem. Dále učitelé jakožto pedagogičtí pracovníci měli povinnost tzv. přímé pedagogické činnosti, při které musí být na pracovišti, stanovenou na 24 hodin týdně, zatímco ostatní zaměstnanci měli běžnou osmihodinovou pracovní dobu. V neposlední řadě šlo o otázku vzdělání, pojetí role jednotlivých složek pro přínos učiliště a reflexe těchto hodnot v odměňovacím systému. Ve všech těchto rovinách se projevoval typický rozpor doby, totiž vztah dělnické třídy a inteligence. Významným tlumícím či vyrovnávacím prvkem byla v tomto ohledu osobnost ředitele a jeho postoj k jednotlivým složkám vzdělávacího procesu.

5.3.3 Motivace učitelů a mistrů k nástupu na učiliště a reflexe jejich působení

Jak se vůbec podařilo personálně obsadit nově vzniklé učiliště? Základem byla práce tehdejšího odboru kádrově personální práce (KPP), ve kterém pracoval pan J. S. Ten ve svých vzpomínkách popsal, že nejdůležitější byla spolupráce se školskou správou hlavního města Prahy, od které dostával tipy na školy, které by mohly uvolnit některé učitele. Učitelé spadali do kompetence národních výborů, resp. školských správ při nich fungujících.¹⁷² Zároveň se

¹⁷⁰ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷¹ Rozhovory s J. K. a A. O. Soukromá sbírka autorky.

¹⁷² Zounek J., Šimáně M., Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

tímto způsobem sháněly i pomůcky a učebnice, které v té době učiliště svým učňům/ žákům zapůjčovalo na školní rok. Dalším personálním zdrojem pak byly žádosti učitelů, které měla školská správa k dispozici.¹⁷³

Motivace učitelů k nástupu na učiliště byly různé. PhDr. J. K. v rozhovoru řekla, že se tehdy přestěhovali do Nuslí, takže motivací byla blízkost učiliště, neboť měli malé děti. Navíc uvedla, že: „gymnázia byla v té době utlumována ve prospěch učilišť“ a ona sama již měla zkušenost z SOU U Vinohradských hřbitovů, kde učila se svým manželem. Kromě toho se z období svých vysokoškolských studií a pražského jara znala s ředitelem Václavem Andřem.¹⁷⁴ Mgr. A. O. zase pocházela z kraje, kde nebyla volná místa, proto si podala žádost na ŠS HMP. Když jí bylo nabídnuto místo na SOU Ohradní, vybrala si je, protože to byla „nová škola vybavená novými učebnicemi s mladým ambiciózním ředitelem a mladým kolektivem.“¹⁷⁵ V podstatě tentýž důvod, tj. nová škola s ambiciózním ředitelem a perfektním vybavením (nastupoval do nově otevřené budovy s novou tělocvičnou a moderním hřištěm jako učitel TV) uvádí i PaedDr. J. V. pro svůj přestup z Průmyslové školy železniční a dopravní, kde působil předchozích 5-7 let.¹⁷⁶ Důvody učitelů pro nástup právě na SOU byly různé, nicméně v rozhovorech s učiteli (kromě M. K., který chtěl původně na práva) se objevuje jednoznačné odhodlání věnovat se učitelské profesi ovlivněné především rodinným zázemím.

U mistrů odborného výcviku je situace jiná. Pouze narátor J. P. a pan Karel Dvořák (současný ředitel učiliště, který rozhovor odmítl) nastoupili jako mistři odborného výcviku ihned po absolvování učiliště u podniku, ve kterém se vyučili, protože jim to bylo tímto podnikem nabídnuto. Ostatní narátoři z řad mistrů mají za sebou několik let praxe v různých zaměstnáních. Společným rysem jejich životopisu je, že prošli učňovským vzděláním a posléze si dodělali maturitu večerním studiem na průmyslové škole.¹⁷⁷ Poté byli zaměstnáni v různých závodech či ve státní správě a práce mistra jim byla většinou nabídnuta ze známosti kolegy z předchozích zaměstnání. Dva z nich, současný technik BOZP V. K. a L. P. akceptovali tuto práci ze zdravotních důvodů (tedy jako nenáročnou) a další z nich (V. P.) po ní sáhl z důvodu nedostatku jiných příležitostí (nastupoval na učiliště až v roce 1990).

¹⁷³ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷⁴ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷⁵ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷⁶ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷⁷ Rozhovory s V. P., V. K. a L. P. Soukromá sbírka autorky.

Přes veškeré nesrovnalosti ohledně statutu a finančního ohodnocení jednotlivých úseků, hodnotí učitelé své působení na učilišti kladně. PaeDr. J. V. zejména oceňuje vybavení sportovního zázemí a také to, že mohl v období nedostatku učitelů odborných předmětů ve své pedagogické praxi využít své odborné způsobilosti, neboť jak uvedl v rozhovoru, musel se kvůli nedostatkům ve svém kádrovém profilu nejdříve vyučít obráběčem kovů.¹⁷⁸ Obě učitelky všeobecně vzdělávacích předmětů pak shodně tvrdí, že na učilišti nebyly pod tlakem striktního dodržování osnov a mohly si obsah svých předmětů přizpůsobit tak, aby předměty žáky bavily a byly jim užitečné. Konkrétně paní J. K., která učila češtinu, řekla, že: „...se probírala témata a autoři, které by si na gymplu nemohla dovolit vytáhnout“¹⁷⁹. Mgr. A. O. pak uvedla, že si náplň výuky ruštiny přizpůsobovala např. tím, že překládali návody k použití sovětské techniky, tudíž to bylo pro žáky užitečné a mohla tak udržet jejich zájem. Zároveň popsala hodiny tak, že nebyla nucena věnovat se ideologickému cíli (jak byla poučena z PedF HK), protože to vedení učiliště nezajímalo. V tomto ohledu byly problémy jen se školní inspekcí, která se více soustředila na učitele, kteří ve straně nebyli, a snažila se u nich hledat chyby.¹⁸⁰ K tomuto tématu přidala vzpomínku, kdy jí inspektor vytknul, že „na konci hodiny místo procvičování se měla zeptat, jestli nechtějí jít na oběd.“¹⁸¹

Mistři odborného výcviku, jak vyplývá z jejich vyprávění, byli zcela stranou tohoto dění. Soustředili se na praktickou přípravu učňů, která probíhala v týdenních cyklech. Pro učně 1. a 2. ročníků platilo, že byli připravováni ve školních dílnách, pokud to bylo možné, 3.ročníky pak vykonávaly svou praktickou přípravu na provozech, popř. stavbách. Jedinou problematickou záležitostí někdy bylo naplňování požadovaných osnov, zejména v případě práce v dílenských provozech či na stavbách. Mistři nebyli nijak koncentrováni, neboť i školní dílny byly rozesety po celé Praze. Hlavní kontrolní činnost probíhala ve sféře BOZ a vybavení dílen didaktickými pomůckami. K osobnímu kontaktu jak mezi mistry navzájem, tak mezi mistry a učiteli docházelo především při čtvrtletních pedagogických radách či schůzích ROH.¹⁸²

Co se týká výběru povolání a místa, kde je budou vykonávat, bylo ze strany učitelů učiliště vnímáno jako jakákoli jiná škola. Učiliště v 80. letech vzdělávalo 65 % středoškolské

¹⁷⁸ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁷⁹ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁸⁰ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹⁸¹ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁸² Rozhovor s L. P. vedla Ivana Cunninghamová. 17. 5. 2020, soukromá sbírka autorky.

mládeže, navíc tam byly zaváděny čtyřleté studijní obory a nástavbové studium, takže se kvalita žáků postupně zvyšovala.¹⁸³ Nižší úroveň žáků a menší důraz na teoretickou výuku zejména všeobecně vzdělávacích předmětů byla kompenzována větší volností v obsahu vyučovaných témat.¹⁸⁴ Mistři zase při nástupu cítili nejen zázemí velkého podniku, ale často také lepší pracovní podmínky než v běžných provozech.

5.3.4 Členství v KSČ a dalších organizacích

Ačkoli jsem původně neměla v úmyslu zařazovat otázku členství v KSČ jako jedno z témat, již při domlouvání rozhovorů se ukázalo, že minimálně období sklonku tzv. normalizace (řadím sem období 1983-85 tzn. počátky učiliště) a období přestavby (období 1986-89) byla tímto tématem značně determinována, neboť někteří narátoři cítili potřebu vůči tomuto zaujmout stanovisko. Většina učitelů také přiznává problémy s přijetím na vysokou školu, neboť v období normalizace byli adepti na učitelské povolání hodnoceni po stránce politické způsobilosti, neboť učitel byl deklarován jako „veřejný politický pracovník, aktivně prosazující politiku KSČ.“¹⁸⁵

Organizovanost v KSČ hodnotí předseda místní organizace (pan J. S.) jako zhruba okolo 50 %. Ačkoli on sám nemá pocit, že by byl vyvíjen tlak na vstup do strany, mnoho nečlenů to vnímá opačně. Uvážíme-li situaci do roku 1989, pak zde v této době působilo 7 z 10 narátorů. Ze sedmi narátorů, kteří učili na SOU Ohradní, již byli dva členy KSČ.¹⁸⁶ Zbylých pět narátorů dostalo návrh, resp. pokyn ke vstupu do KSČ. Dva z nich zvolili strategii vstupu do jiné strany a další tři byli z důvodů kádrových nedostatků pro členství nevhodní. Nicméně členství v KSČ s sebou neslo některé výhody, a proto se většinou lidé snažili tento „nedostatek“ kompenzovat.

Jednou z kompenzačních strategií bylo členství ve Svazu československo-sovětského přátelství či Svazarmu. Takovým příkladem je A. O., která získala špatný posudek z rodiště, pročež nebyla do strany přijata, ale měla možnost toto kompenzovat právě členstvím ve Svazu

¹⁸³ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.95, s. 118

¹⁸⁴ Katrňák Tomáš. *Odsouzení k manuální práci Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6

¹⁸⁵ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

¹⁸⁶ Rozhovor s J. S. a J. K. Soukromá sbírka autorky.

čs. sovětského přátelství, kde se jako ruštinářka účastnila Puškinova památníku, což byla soutěž pod záštitou SČSP, ale soutěžící byli vybíráni jednotlivými školami.¹⁸⁷

Jak už zaznělo, pro mnohé bylo členství v KSC nedostupné, což většinou kvitovali s povděkem, na druhou stranu jim to mnohdy znemožňovalo kariérní postup. Jak řekl pan J. S.: „vedení učiliště muselo být ve straně“¹⁸⁸. Stejně tak J. K., která v roce 1988 vystřídala na několik let pana J. S. ve funkci zástupce ředitele patřila do tzv. „kádrových rezerv“, na druhou stranu z jejich slov vyplynulo, že „ne všichni ve vedení museli být členy strany, třeba ekonom H. nebyl.“ Zde se patrně projevuje silné postavení ředitele Václava Andrleho, který si dokázal takové lidi nejen ve vedení obhájit. Své členství vnímala i tak, že byla „krytá“, tudíž k ní nechodila školní inspekce a ředitel Václav Andrle neměl ve zvyku na hospitace chodit. Paní J. K. si tedy byla vědoma své výhody, na druhou stranu se jí snažila využívat i ve prospěch výuky k rozšíření témat, jak už bylo zmíněno.¹⁸⁹

Další situace, která se promítala i do vzájemných vztahů úseku teorie a praxe, se týkala náplně ideologických cílů, které musely být formálně splněny na společných poradách. V tomto případě Mgr. A. O. i PhDr. J.K. uvádějí, že učitelům byly zadávány referáty z textu v rozsahu 10-15 stránek, které potom přednesli na schůzi, a tím pádem bylo splněno pro všechny.¹⁹⁰ Zdá se, že tímto způsobem byla opět vyvažována jakási menší „užitečnost“ učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů pro učňovském vzdělávání.

K dalším organizacím, které fungovaly na učilišti, patřilo ROH, které mělo silné postavení a v němž bylo organizováno více než 90 % zaměstnanců. V rámci schůzí se často organizovaly oslavy různých svátků (MDŽ, mikulášská apod) a životních jubileí. Důležitou roli hrálo ROH při rekreacích a dovolených. Učiliště přímo vlastnilo rekreační zařízení v Dobronicích, takže se zde pod hlavičkou ROH konaly rekreační pobyty a pionýrské tábory pro děti zaměstnanců. V rámci výrobní hospodářské jednotky IS Bratislava, pod kterou n. p. SSŽ patřilo, byla také právě přes ROH možnost rekreace v zařízeních VHJ, kam patřily čtyři slovenské (Slovnaft a Staving Bratislava, IS Košice a Váhostav Žilina) a tři české podniky

¹⁸⁷ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁸⁸ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁸⁹ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

¹⁹⁰ Rozhovory s J. K. a A. O. Soukromá sbírka autorky.

(SSŽ, Ingstav Brno a Dálniční stavby Olomouc). Zároveň ROH organizovalo výměnné pobyty pro zaměstnance v Bulharsku, letní zájezdy do Maďarska, zájezdy po Československu apod.¹⁹¹

Ohledně organizovanosti v KSČ lze říci, že prvotně byl ke vstupu do strany vyzván každý z nastoupivších pracovníků, nicméně po „naplnění kvót členství“ už další nátlak vyvíjen nebyl.¹⁹² Mezi straníky byli převážně mistři díky dělnické tradici vycházející z rodinného zázemí a učitelé, kteří se chtěli kariérně posunout, neboť do vedení školy byli nominováni lidé z tzv. kádrových rezerv.¹⁹³ Přesto členství ve straně nelze hodnotit jen negativně jako kariéristické rozhodnutí. Často za tím byla skutečná víra v komunistické ideály (pan J. S.) či pragmatismus a pochopení, že bez opory členství v KSČ nelze dosáhnout prospěšných cílů (pan Václav Andrlé). Obojí se pak projevovalo např. různými přístupy k prezentaci ideologie na schůzích.¹⁹⁴

5.3.5 Komplexní zázemí – vítězem je učeň

Od prvopočátků učňovské výchovy u n. p. SSŽ byl jednou z nejdůležitějších částí nábor. Referenti náboru jezdili získávat nové učně nejen po Čechách a Moravě, nábor byl prováděn i na Slovensku. Náboráři objížděli základní školy, pořádali besedy a rozdávali letáčky v typické žluté a zelené barvě, což byly tradiční barvy loga n. p. Stavby silnic a železnic, které učiliště používá doposud, ač se podnik dávno rozpadl a zaměření učiliště se změnilo. V období rozvoje budování dopravní infrastruktury se podnik mohl chlubit účastí na největších stavbách, jakými byly Nuselský či Barrandovský most, Mostecký koridor a další, takže se často objevoval na stránkách denního tisku a na televizní obrazovce, a pozornost tudíž byla věnována i jeho dorostu.¹⁹⁵ Učeň, který k podniku nastoupil, měl nejen „krásnou novou školu plně vybavenou nejmodernějšími pomůckami“¹⁹⁶, zdarma ubytování přes ulici v domově mládeže, zázemí bohatého podniku, který mu poskytl pracovní oděv a pomůcky, a navíc mu vyplácel kapesné, ale i jistotu zaměstnání. Navíc existovaly tzv. preferované obory, které se stát snažil zatraktivnit finanční podporou a nalákat tak mládež do odvětví, která bylo třeba posílit. Byly to právě

¹⁹¹ V rozhovorech s J. S., L. P. a V. K. Soukromá sbírka autorky.

¹⁹² Rozhovor s V. K. vedla autorka 10. 3. 2020. Soukromá sbírka autorky.

¹⁹³ V rozhovorech J. K. a J. S. Soukromá sbírka autorky.

¹⁹⁴ Konkrétně v kapitolách věnovaných obou zmíněným osobám. Pozn. autorky.

¹⁹⁵ Práce: *Tábor v proudech deště*. Praha, 31. 5. 1986, č. 126, roč. XLII

¹⁹⁶ Práce: *Před začátkem školního roku*. Praha, 30. 8. 1986, roč. XLII

(kromě hornictví a hutnictví) stavební obory, jejichž žáci dostávali k podnikovému kapesnému ještě preferenční příplatek od státu.¹⁹⁷

Učni začínali své působení seznamovacím pobytem v Dobronicích¹⁹⁸, kam vyjíždělo od roku 1983 okolo 200 adeptů prvních ročníků. pod dozorem mistrů, vychovatelů a učitelů. Účelem těchto kurzů nebylo jen vzájemně se poznat a „oťukat“, ale také zde proběhlo školení BOZ (bezpečnost a ochrana zdraví), ze kterého se po návratu dělala zkouška, neboť (a to platí dodnes) žádný z učňů nemohl nastoupit na odborný výcvik bez řádného proškolení.¹⁹⁹ Zde musím poznamenat, že ze strany učitelů jsou vzpomínky různé. Např. PaedDr. J. V. na tento kurz vzpomíná v dobrém, stejně jako M. K., neboť oba vyučovali tělesnou výchovu a podíleli se na sportovním programu a jednotlivých soutěžích, zatímco A. O. vzpomíná s nevolí, neboť tam „dělala kuchařku“.²⁰⁰ V květnu se na totéž místo vraceli žáci 2. ročníků, aby tu absolvovali branný kurz, při kterém se učili nejen základům první pomoci, ale také střelbě z malorážky na místní svazarmovské střelnici.²⁰¹ V průběhu školního roku se ještě v rámci výuky konaly již dříve zmíněné tematické zájezdy „Po stopách SNP“ a „Po stopách osvobození ČSSR“, při kterých spolupracovala další učiliště a pro ubytování se využívala rekreační zařízení podniků sdružených ve VHJ IS Bratislava. Součástí těchto zájezdů byla i beseda s účastníky bojů, např. plk. Illanovským.²⁰² Tyto akce společně se školou zaštiťovala základní organizace SSM, která se podílela především na hrazení dopravy, takže vše bylo opět pro žáky zdarma.

V zimě se pravidelně pořádaly lyžařské kurzy pro 1. ročníky, které byly povinné a hrazené podnikem. Škola vlastnila lyžařské vybavení, které si mohli žáci zdarma zapůjčit, a rovněž celý lyžařský kurz byl hrazen podnikem. Kurzy organizovali především V. K. a J. V. Obvykle se jezdilo do Krkonoš, do rekreační chaty některého ze závodů SSŽ či VHJ IS Bratislava. Pan V. K. při této příležitosti vzpomněl „handrkování“ o termín, neboť chata byla využívána také k podnikové rekreaci zaměstnanců.²⁰³ Učiliště proto v roce 1984 zakoupilo rekreační objekt na Bublavě, který svépomocí v rámci praxí začalo rekonstruovat za účelem

¹⁹⁷ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

¹⁹⁸ Mladá Fronta: *Hle, soustředění!* Praha: 28. 8. 1985

¹⁹⁹ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁰⁰ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁰¹ Sobotní Mladá fronta: *Branný kurz SSŽ*, Praha: 25. 5. 1985, ročník XLI

²⁰² Kronika SOU stavebního v Ohradní. Archiv školy.

²⁰³ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

pořádání lyžařských a branných kurzů.²⁰⁴ V dubnu 1988 bylo při učilišti, přímo v domově mládeže otevřeno zdravotní středisko s ordinacemi dorostové a zubní lékařky.²⁰⁵

Ani po skončení výuky či odborného výcviku učni nezůstali bezprizorní, nastával čas pro výchovnou činnost. Tato se částečně vyvíjela pod hlavičkou SSM a částečně v rámci výchovných plánů, které úsek domova mládeže každý měsíc vytvářel. Navíc ředitel Václav Andrle trval na tom, že každý učitel musí vést nějaký kroužek, takže výběr mimoškolní činnosti byl bohatý.²⁰⁶ Zároveň se po otevření nové školní budovy naskytly nové prostory v domově mládeže, odkud se škola přestěhovala. Základní organizace SSM, která byla na škole vedena placeným předsedou a sdružovala většinu žáků učiliště, většinou organizovala základní podniková, resp. učilištní kola soutěží, jakými byla např. společenská akademie, olympiáda pražské učňovské mládeže²⁰⁷ nebo celoučilištní štafetový běh.²⁰⁸ Nespornou výhodou bylo také organizování sportovních soutěží v rámci VHJ, kdy jednotlivé podniky dle svých podmínek a sportovního zázemí hostily soutěžící učně z ostatních závodů. SOU Ohradní obvykle zaštiťovala soutěž ve stolním tenisu, která nebyla organizována jen pro učně, ale konala se také na úrovni zaměstnanců veškerých stavebních podniků v Čechách a na Moravě.²⁰⁹ Další soutěže se konaly např. v lyžování, atletice či fotbale a účast byla vždy spojena s několikadenním výletem a návštěvou místních památek.²¹⁰ Kromě cenných trofejí si tedy učni přiváželi i nové mimoškolní a mimosportovní zážitky a vzpomínky. Kromě těchto soutěží byl v roce 1983 uskutečněn výměnný pobyt s družebním učilištěm ve Frankfurtu nad Odrou a v roce 1985 s učilištěm ve Francii. Toto reflektuje ve své vzpomínce pan L. P.: „tenkrát tam jel s elektrikáři a zámečníky jen L. B., protože byl ve straně, i když to byl zámečník. Nikoho jiného tam nepustili. Ale stejně když se vrátil, tak říkal, že tam sice mají vybavení, o jakém se nám nezdá, ale ti kluci jsou úplně leví a neumějí nic.“²¹¹

Od školního roku 1975/76 opouštělo učiliště každoročně zhruba 120 000 absolventů tříletých učebních oborů, navíc se v souvislosti s růstem náročnosti zvyšoval počet absolventů studijních oborů, který ve školním roce 1988/89 tvořil 13 279 absolventů, což bylo 11 %

²⁰⁴ Kronika SOU stavebního v Ohradní. Archiv školy

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Hájková Jana: *Varianta proti průšvihům*. Zadáno pro mladé. Praha: Svět práce, roč. VII, č 21, 1986

²⁰⁷ Večerní Praha: *Učňové v bazénu*. Výstřižek v Kronice SOU Ohradní

²⁰⁸ Mladá fronta: *Tři sta mladých v pohybu*. Praha: 3. 4. 1986

²⁰⁹ Zpravodaj SSŽ: *Zlatý a stříbrný stolní tenis*. Vnitropodnikový zpravodaj, č. 6-7, rok 1988

²¹⁰ Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²¹¹ Rozhovor s L. P. vedla Ivana Cunninghamová. 17. 5. 2020, soukromá sbírka autorky.

z celkového počtu absolventů.²¹² Vzhledem k tomu, že do prvních ročníků nastupovalo okolo dvou set žáků, přibližně stejný počet také skládal závěrečnou učňovskou zkoušku. Po jejich úspěšném absolvování se odehrávalo slavnostní vyřazení učňů za přítomnosti vedení školy i podniku a rodičů absolventů obvykle o tom, jak důležitou roli coby rituál vstupu do světa dospělých tato událost hrála, vypovídá i místo konání, kterým byl sál v Domě kovoprůmyslu na Smíchově. Tento závěrečný předěl je zpracován také v závěrečném díle televizního seriálu 3. patro. Jinak se většina akcí, jakými bylo setkání učňovské mládeže, otevření učiliště a další konala v sále U Jaurisů v Praze 4.²¹³ Vzhledem k tomu, že ve 3. ročníku se odborný výcvik odehrával na pracovištích jednotlivých závodů, učňové po vyučení často nastupovali do známého kolektivu, a tudíž do praxe, se kterou již byli obeznámeni.

Období tzv. normalizace tedy charakterizuje komplexní péče o učně počínaje nábořem a konče slavnostním vyřazením. Nábor učňů byl organizován podnikem, který měl zájem na výchově budoucích pracovníků a zároveň věděl kolik a jakých profesí bude potřebovat. Toto období je charakteristické silnými populačními ročníky, kdy v jednotlivých třídách zasedlo okolo třiceti žáků. Učni byli vázáni smlouvou s podnikem, který jim platil ubytování, stravu, kapesné a poskytoval pracovní oděv a nářadí. Na druhou stranu výměnou za poskytnuté zázemí měl podnik maximální kontrolu nad učni včetně toho, jakým způsobem tráví volný čas. Díky součinnosti všech tří výchovných složek měli učni příležitost kulturního i sportovního vyžití či realizace v různých kroužcích. Mnohá činnost se vykonávala pod hlavičkou SSM, které poskytovalo především finanční zdroje a dalo se pod ně „leccos schovat.“ Takže se častokrát pod ideologickou nálepkou skrývala běžná zábavní činnost, například výlety v duchu zakázaného trampingu, činnost hudební skupiny apod.²¹⁴ Spojením vzdělávací a výchovné funkce u různých volnočasových aktivit, zájezdů a soutěží a prezentací úspěchů žáků v médiích podnik a škola budovaly pocit sounáležitosti a hrdosti na podnik, u kterého budou jednou pracovat. Toto je jedním z nejdůležitějších rysů dělnické vrstvy.²¹⁵ Zároveň tato součinnost fungovala i v rámci prevence sociopatologických jevů.

²¹² Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

²¹³ Kronika SOU stavebního v Ohradní. Archiv školy

²¹⁴ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²¹⁵ Vaněk Miroslav. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 3.sv. Historie. ISBN 978-80-2001791-8

Největším problémem této doby tedy byla v podstatě nutnost být organizován v KSČ, pokud chtěl člověk prosadit své myšlenky na vedoucí pozici. Zároveň se do všech sfér života formalizovaným způsobem drala ideologie, ať už ve výuce, kontrole v rámci Školní inspekce, náplni osnov či povinných ideologických referátů v rámci různých schůzí. Paradoxní bylo, že právě učitelé - členové strany měli daleko větší možnosti, jak tento trend právě ve výuce obejít.

5.4 Nová školní budova a období přestavby

5.4.1 Otevření nové školní budovy a historie v letech 1986-89

Nejzávažnějším úkolem, který se poprvé objevil v úvahách o vlastním odborném učilišti již v roce 1974 a později se promítl i do *Koncepce rozvoje podniku v letech 1975-80*²¹⁶, byla výstavba nové budovy, která byla odsouvána kvůli nevstřícnému přístupu vedení podniku a neshodám s tehdejším vedením odboru výchovy učňů. Po nástupu Ing. Josefa Řepy a PhDr. Václava Andrleho na místo ředitele učňovského střediska a prosazení realizace plánu otevření vlastního podnikového učiliště během 7 měsíců²¹⁷ došlo i na výstavbu nové budovy učiliště.

V průběhu velmi krátké doby, tedy v letech 1984–86 si dokázala tato dvojice prosadit postavení nové budovy naproti budově internátu. Narátoři, kteří jsou pamětníky tohoto období, oceňují „osobní nasazení ředitele učiliště Václava Andrleho, jehož zásluhou se 1. 9. 1986 slavnostně otevřela brána nové školy.“²¹⁸

„Novou budovu postavily Pozemní stavby Gottwaldov a náklady na ni vynaložené přesáhly dvacet miliónů korun. V budově bylo osmnáct tříd, tělocvična, odborné učebny, vybavené kabinety, chemická a fyzikální laboratoř a později byla dokončena ještě stanice mladých techniků. Kapacita učiliště byla 700 učňů vzdělávajících se v oborech zedník, tesař, strojník pro stavební stroje, mechanik opravář pro stroje a zařízení, mechanik opravář pro silniční motorová vozidla a elektromechanik pro rozvodná zařízení. Učiliště však přijímalo učně i do jiných oborů (instalatér, kuchař, soustružník), ale ti se pro ně učili v jiných

²¹⁶ Archiv SOU Ohradní, dokument – sekretariát – uložení B23: *Koncepce rozvoje podniku v letech 1975-80*

²¹⁷ Večerní Praha: *Penězi k nezaplacení. V Praze 4 vyrostlo za sedm měsíců nové stavební učiliště*. Praha: 24. 8. 1983

²¹⁸ V rozhovorech s J. K., A. O., J. S. a J. V. Soukromá sbírka autorky.

organizacích. Kompletní péči o učně zajišťovalo 21 výchovných pracovníků, 42 mistrů a vrchních mistrů odborné výchovy a 20 učitelů.“²¹⁹

Z tohoto úspěchu se ředitel školy PhDr. Václav Andrle mohl radovat a úspěchy školy dále rozvíjet až do roku 1988, kdy byl dle vyjádření všech narátorů, kteří už v té době na učilišti působili (J. S., J. K., M. K., L. P., V. K., A. O. a J. V.) poněkud nečestným způsobem z místa ředitele SOU stavebního odstraněn. Panu V. Andrlemu a dalším významným osobnostem bude ještě věnována samostatná kapitola.

V období druhé poloviny 80. let se tedy učiliště dostalo na vrchol svého snažení. Nejen že ve velmi krátké době byla postavena nová budova školy, ale její kapacita byla naplněna nadoraz. Navíc podnik v součinnosti se školou a domovem mládeže poskytoval učňům i volnočasové vyžití, které koncem roku 1987 zahrnovalo i stanici mladých techniků a počítačový kroužek. Učitelé získali nové zázemí, obnovila se ubytovací kapacita domova mládeže a v areálu byly vybudovány nové dílny. Proč tedy v takto úspěšné škole došlo náhle k tak razantním změnám na vedoucích pozicích? Na vině jsou jednak problémy skryté ve specifické duální povaze učňovského školství a také lidský faktor projevující se vždy v období změn. A ty byly ve vrcholném období učiliště za dveřmi.

5.4.2 Osobnosti tzv. normalizace

Pan J. S., vychovatel, učitel a zástupce pro teoretickou výuku

Pan J.S. strávil v tomto zařízení nejdelší dobu ze všech narátorů, a to 39 let. Nastoupil k podniku SSŽ v roce 1971 po absolvování pedagogické fakulty UK. Celý svůj profesní život strávil na jednom místě, ač jak sám podotýká: „...na přelomu 80. a 90. let jsem během pár let podepisoval tři pracovní smlouvy na třech různých místech, aniž bych změnil působiště“.²²⁰ Od roku 1971 do 1981 pracoval jako vychovatel a hlavní vychovatel učňovského střediska. V tomto období zažil mnohá stěhování (začínal v Mirošovicích s dvaceti uční, po roce se stěhoval do Hloubětína, pak do Ohradní), v letech 1981-83 jako pracovník kádrově personálního útvaru, který měl na starosti kompletní zajištění úseku teoretické výuky včetně

²¹⁹ *Naše reportáž: Druhá směna pro SSŽ*, časopis Silniční obzor, 48. roč, 1987, str. 124-5

²²⁰ Kronika SOU stavebního v Ohradní. Archiv školy

personálního obsazení a materiálního zajištění učebnicemi a pomůckami pro nově vznikající střední odborné učiliště. V letech 1983-89 pracoval ve funkci zástupce ředitele pro teoretickou výuku, z této funkce dobrovolně odešel v roce 1989²²¹ a působil jako učitel matematiky a fyziky do roku 1993. V roce 1993 se vrátil do funkce zástupce ředitele, ve které setrval až do svého odchodu do důchodu v roce 2009. M. K. na něho vzpomíná jako na „výborného učitele, kterého kluci uznávali a když dal pětku, tak se neodvážili ani pípnout“, a zároveň na člověka, který se „snažil tlumit tlaky“ ať už z vedení nebo mezi jednotlivými složkami sboru.²²² PhDr. J. K. vzpomíná na jeho hospitační činnost coby zástupce ředitele slovy: „snažila jsem se vyvarovat nápadných pasáží a autorů.“ Učitelé tedy měli relativní volnost a mohli si upravovat obsah předmětu oproti osnovám, při formálních příležitostech se však snažili držet pravidel, ačkoli právě v tomto případě byli oba (J. S. i J. K.) členy strany.²²³ Mgr. A. O. zase měla výhrady k formálnosti jeho vztahu k podřízeným: „na konci roku jsme stáli ve frontě s proškrtanou třídnicí a katalogovými listy a kdo neuspěl, tak jel druhé kolo.“²²⁴ Tato vzpomínka nevypráví ani tak o samotné osobnosti pana J. S., ale spíše se projevoval jakýsi formalismus jako typický příznak doby, kdy „co je psáno, to je dáno“, takže kvalita školy byla hodnocena skrze správně proškrtané kolonky, a za to nesl zástupce ředitele plnou zodpovědnost. Zřejmě nejvíce negativní vztah vyjádřil J. V., který jej charakterizoval jako člověka „bez pedagogického taktu, bez kolegiality – prostě stranický kádr“. Ačkoli se v jeho vyjádření odráží komplikovaný vztah ke KSČ vyplývající z jeho životních zkušeností (komplikovaná cesta k vysokoškolskému vzdělání), oproti této charakteristice vztah k řediteli Václavu Andrlému, který byl také členem strany, není zdaleka tak negativní.

PhDr. Václav Andrle, CSc., ředitel US a SOU Ohradní

Pan Václav Andrle nastoupil na učiliště (tehdy ještě učňovské středisko) v roce 1982 poté, co v letech 1978-81 získal titul PhDr. a CSc. na FF UK. K zajímavým faktům z jeho života patří, že před nástupem na vysokoškolská studia oboru sociologie a etnografie na FF UK, strávil rok studiem malířství na soukromé škole ve Vídni a v roce 1968 v rámci studií na FF UK studoval opět soukromě v Paříži.²²⁵ Po nástupu do funkce tehdy ještě vedoucího učňovského

²²¹ Rozhovory s J. K. a M. K. Rozhovor J. K. vedla Ivana Cunninghamová 2. 2. 2020 a rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²² Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²³ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²⁴ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²⁵ Archiv výtvarného umění, Václav Josef Andrle. Dostupné z: <https://cs.isabart.org/person/136919> [cit. 28.12. 2020]

střediska se především díky jeho podpoře podařilo během jednoho roku adaptovat prostory domu mládeže tak, aby mohlo být dle plánu k 1. 9. 1983 nové učiliště otevřeno. Zároveň dokázal to, že během dvou let (1984-86) byla postavena nová budova školy, o jejíž výstavbu oddělení výchovy mládeže (OVU), resp. učňovská správa (US) marně usilovala od roku 1979. Tyto úspěchy stejně jako jeho výše zmíněná zahraniční studia nahrávala spekulacím o jeho spojení s StB.²²⁶

Jak na ředitele Václava Andrleho vzpomínají jeho tehdejší podřízení? Většinou ho vykreslují jako cílevědomého, tvrdohlavého a ambiciózního člověka, který si dokázal svoje myšlenky prosadit a obhájit. Toto se projevovalo i v tom, že při přijímání nehleděl na kádrový profil zaměstnance, ale zajímala ho jeho prospěšnost pro podnik. Paní J. K. přímo řekla: „byli tam schovaní lidé, kteří byli v rámci normalizace z různých postů odejiti.“ Co se týkalo politických témat na různých poradách a aktivech, pak to J. K. komentuje takto: „O politice se tam příliš nemluvilo... byly tam povinně nějaké aktivity, ale to bylo nedůležité pro školní život.“ Zároveň o jeho podpoře pedagogů a vztahu k učňům: „zjednával si kázeň všelijakými způsoby, tvrdšími...dnes by nemohl, ale tehdy to bylo možné...“²²⁷ Mgr. A. O. o něm říká, že balancoval a dělal, co uměl. O jeho jednání v rámci jakéhosi školení: „prosím tě, vykašli se na to, to si můžou přečíst všude, pojďme se bavit o děckách.“²²⁸ Podle M. K. na schůzích ROH řešil „směrování a změny“. K jeho zásluze o novou budovu: „Andrle někde posbíral ty milióny a postavil tehle barák šestipatrovej...“²²⁹ A zároveň L. P.: „Andrle tahal peníze z ISGRU²³⁰ a měl velké plány – hotel, stadion, chtěl zabrat ten prostor, kde je dneska Sue Ryder.“²³¹ V. K. zase na Václava Andrleho vzpomíná takto: „byl to takový ‚extenzivní ředitel‘ – dokázal spousta věcí zařídit, ale nedbal vždycky na zpětnou vazbu, nenechal si poradit. Byl to v určitém smyslu despota.“²³² Z pohledu PaedDr. J. V.: „byl to nadčasový manažer, nestíhal učení, věnoval energii shánění prostředků. Měl dobré kontakty s vedením a výše, takže dokázal vytvořit materiální i finanční zázemí.“ K jeho osobní charakteristice podotýká, že podle něj byla angažovanost ve straně nutnost, byl rázný, živelný, nezvládal emoce a byl tvrdohlavý. Snažil se být tlumícím

²²⁶ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²⁷ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²⁸ Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²²⁹ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²³⁰ VHJ. IS Bratislava, pozn. autorky

²³¹ Rozhovor s L. P. vedla Ivana Cunninghamová 17. 5. 2020, soukromá sbírka autorky.

²³² Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

prvkem ve vztahu učitelé – mistři, ale „preferoval učitele odborných předmětů a mistry, ačkoli nijak extrémně.“²³³

Střednímu odbornému učilišti bylo v té době věnováno hodně místa v denním tisku, neboť slavilo pod vedením Václava Andrleho mnoho úspěchů. Ve Večerní Praze ze dne 6. dubna 1987 se dozvídáme o dvou žácích, kteří byli vyznamenáni medailí za záchranu dětského života²³⁴, v deníku Práce z 2. 6. 1987 zase o dvou členech divadelního kroužku SOU Ohradní, kteří přišli zahrát dětem do mateřské školky²³⁵ a opět v deníku Práce pod titulkem „Pozvánka, která potěší“ o dokončení druhé části fotbalového hřiště a šaten v areálu Brumlovky.²³⁶ V srpnu 1987 byla zahájena výstavba polytechnických dílen v areálu Ohradní²³⁷ a v říjnu vyšla v Mladé frontě upoutávka na den otevřených dveří SOU, kde žáky lákají na jazykovou učebnu, praktické ukázky a práci na počítači. Zároveň oznamují, že do konce roku je v plánu otevřít stanici mladých techniků se sekcemi: motoristickou, výpočetní techniky, modelářskou, hifi a přírodovědnou.²³⁸ Zpráva o úspěšném dni otevřených dveří vychází vzápětí v deníku Práce.²³⁹ K diskuzi o směřování učňovského školství a problémech s ním spjatým se vztahuje článek Nalezneme rovnováhu teorie a praxe, ve kterém se kromě Václava Andrleho ke specifickým středních odborných učilišť vyjadřuje též Ing. Polák, zástupce pro praktickou výuku.²⁴⁰ V roce 1988 vychází velký rozhovor s Václavem Andrlem pod názvem PRAXE – TEORIE – VÝCHOVA aneb naše SOU, ve kterém je zmíněna již funkční stanice mladých techniků a ATARI klub.²⁴¹

Tolik tedy ke dvěma nejvýraznějším osobnostem období 70. a 80. let a o tom, jak je viděli jejich podřízení. Z jejich charakteristik je patrné, že oba pánové byli velmi silnými osobnostmi a měli velice dobré zázemí coby členové KSČ. Je evidentní, že bez podpory a konexí by zejména Václav Andrle takových úspěchů nemohl dosáhnout. Je zajímavé, že zatímco pan Václav Andrle ve vyjadřování narátorů méně kontroverzní osobou, byl z vedení školy „odejit“.

²³³ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²³⁴ Večerní Praha: *Skromní hrdinové*, Praha: 6. 4. 1987, ročník XXXIII, č. 67

²³⁵ Práce: *Vochomůrka z učňáku*. Praha: 2. 6. 1987, ročník XLIII, č. 126

²³⁶ Práce: *Pozvánka, která potěší. Učňovské ruce stavěly hřiště pro klukovské nohy*. Praha: 15. 8. 1987, roč. XLIII, č. 190.

²³⁷ Kronika SOU Ohradní. Archiv školy.

²³⁸ Mladá fronta: *Cesta k silnici*. Praha: 16. 10. 1987, roč. XLIII

²³⁹ Bartoš Aleš: *Přijďte mezi nás*. Práce, Praha: 19. 10. 1987, roč. XLIII

²⁴⁰ Pospíšil Vítězslav: *Nalezneme rovnováhu teorie a praxe?* Praha: ÚRO. Odborář, čtrnáctideník ROH, č. 9, 1988, roč. XLI, ISSN 0322-8800

²⁴¹ Zpravodaj n. p. *Stavby silnic a železnic: PRAXE – TEORIE – VÝCHOVA aneb naše SOU*. Vydávaný vedením podniku ve spolupráci s CZVKŠČ, PVROH a CZVSSM

Domnívám se, že tlaky období přestavby na změnu, se podepsaly právě na nejviditelnější a nejdůležitější osobnosti, kterou byl právě ředitel, k čemuž se přidalo i osobní vyřizování účtů a možná i vidina kariérního postupu. Pan J. S. se naopak po dvouleté epizodě učitele vrátil na post zástupce ředitele pro teoretickou výuku. Příkládala bych to zejména změnám, které nastaly především při nástupu nového ředitele, pana Karla Dvořáka, který prvními kroky dal najevo, jaké trendy ve vývoje učiliště hodlá sledovat. Pan J. S. pak byl logickou volbou těch, kteří v učilišti zůstali. K dalším osudům pana Václava Andrleho jen dodávám, že založil spolu s učiteli a mistry, kteří ho následovali, 1. soukromé odborné učiliště, ke kterému později přibýlo ještě gymnázium. Celý komplex funguje dosud pod vedením jeho dětí.

5.5 Období transformace – 90. léta

5.5.1 Tušení změn

Převrat na učilišti nastal daleko dříve, než přišel listopad 1989. Právě v souvislosti s přestavbou se začalo mluvit o potřebě změn na učilišti. Jak jsem zmínila v předchozí kapitole, ředitel Václav Andrle byl přístupný změnám a inovacím, pokud o nich byl přesvědčen. Často toto téma diskutoval na poradách a schůzích a jedním z jeho počinů bylo zakoupení počítače a otevření počítačového kroužku v součinnosti s Ing. Hebkého a pod jeho vedením.²⁴² Přestože škola fungovala, a navíc byla úspěšná, byl školní rok 1987/88 pro PhDr. Václava Andrleho posledním rokem ve funkci ředitele učiliště, které jak říkají mnozí narátoři „vydupal ze země“.

Dle vyprávění pamětníků se v tomto období začaly tzv. lámat charaktery či převlékat kabáty. „Lidé, kteří ještě včera podávali přihlášku (míněno do KSČ²⁴³), začali volat po lynčování komunistů,“ dle slov A. O. Ke změně byla zneužita situace, kdy byl Václav Andrle služebně v Německu a J. S. na horách. Byla svolána schůze ROH, na které byl vznesen požadavek výměny vedení. Náhle se vytvořily dva tábory. V. K. situaci nazývá jakýmsi „obecným referendem“, L. P. mluví o knihovnici a předsedovi SSM jako o těch, kteří organizovali sesazení ředitele²⁴⁴. Jak o těchto událostech vypovídají další svědci situace? J. K.: „byla svolána jakási schůze a začalo volání po proměně učiliště, takže ředitel Václav Andrle

²⁴² Odborná výchova. *IQ 151*. Časopis pro přípravu mládeže na dělnická povolání. Praha: březen 1987, č. 7, roč. 37

²⁴³ Pozn. autorky

²⁴⁴ V rozhovorech s V. K. a L. P. Soukromá sbírka autorky.

byl odejit...nevím, bylo to z ‚vyšších pater‘, ze strany mistrů a onoho placeného předsedy SSM.“²⁴⁵ Nejpodrobněji se k situaci vyjádřil J. V., jehož slova pro zachování autenticity budu uvádět v doslovném přepisu: „...ty, pro který tu vytvořil bezvadný podmínky... a ne vždycky to byli lidi na úrovni²⁴⁶...a dal jim dobrý místa, dobrý místa, na který neměli vzdělání, tak obecně řečeno ho podrazili, tzn. oni ho doslova vyšťípali tady z té funkce, vyšťípali ho z vedení a doslova ho vyhodili... Nevděk světem vládne, přetvářka a podpora naoko a podraz...nezájem ROH ho podržet, vyšplhali se po jeho zádech (odborní poradci)^{247 248}...“ Nakonec byl tedy ředitel Václav Andrlé sesazen a do jeho funkce byl zvolen Ing. Hebký.

Ing H. byl v té době mladý učitel, který neměl mnoho zkušeností, a ani sám Václav Andrlé neměl důvěru v jeho řídicí schopnosti. Do druhého pololetí se rozhodlo také o výměně zástupce pro teorii. Po změně, která nastala na postu ředitele, dal J. S. tuto funkci k dispozici a v následné volbě byla na místo zástupce ředitele zvolena J. K. Ing. Hebký vstupoval do funkce s entuziazmem a plánem na mnohé změny. Po necelém roce fungování došlo k tzv. „sametové revoluci“. Těžko říci, nakolik se na délce doby, kterou ve funkci ředitele Ing. H. strávil, podepsala nezkušenost v řízení tak velké jednotky, malá podpora a konflikty se zaměstnanci úseku praktického vyučování (upřednostňování teoretické části) či nabídka odchodu do řídicí funkce v soukromém sektoru, každopádně v roce 1992 z funkce ředitele odchází.

5.5.2 Atmosféra roku 1989 a let následujících

První změny se projeví už s odchodem ředitele Václava Andrlého, kterého následovali někteří mistři a učitelé odborných předmětů, pro jiné to byla šance ke kariérnímu postupu. Učitelé vkládali do nástupu Ing. Hebkého velké naděje, neboť předpokládali větší zastání. Ing. Hebký byl skutečně přísný a snažil se učiliště reformovat, ale „vstoupil do hierarchie mistrů, což vyvolalo velké protitlaky“.²⁴⁹ Změny, které se projevovaly ve společnosti však školu jako by míjely.²⁵⁰ Narátor L. P. řekl, že mezi lidmi vládlo mlčení. I J. K. atmosféru blízkého se listopadu popisuje takto: „Neuvědomuju si, že by se to projevovalo zrovna tam. Tam jsme se o

²⁴⁵ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁴⁶ Jak se později ukáže, jednalo se o budoucího ředitele Karla Dvořáka. Pozn. autorky

²⁴⁷ Václav Andrlé ustanovil Karla Dvořáka hlavním mistrem pro stavební obory

²⁴⁸ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Moree, Dana: *Učitelé na vlnách transformace Kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Praha: Karolinum, 2013, 185 s. ISBN 978-80-246-2298-9

aktuální politické situaci nebavili...nebyli jsme natolik důvěrní, že bychom se s tímhle tím svěřovali...“ Po listopadu pak situaci charakterizuje slovy: „třapkali jsme okolo sebe a čekali, co bude.“²⁵¹ J. V. o polistopadovém období říká: „člověk musel vzpomínat, jak se ti lidé chovali před revolucí. Byli tu převlékači kabátů. Učitelé, kteří sem nastupovali za ty, co odešli s Andřem, se často vymlouvali na politické důvody, ale my jsme mezi sebou věděli... byla narušená lidská soudržnost...“²⁵² Zdaleka se nejednalo jen o situaci na zdejší učilišti, neboť i pan J. P., který v té době působil na učilišti Tatrovka Smíchov o tomto období říká: „sundávaly se nástěnky, přestávalo se oslovovat „soudruhu mistře“, na lidi se házelo bahno, někteří se hroutili a jiní se vozili po jejich zádech...“²⁵³ Na druhou stranu M. K., který však v letech 1986-88 působil pouze na půl úvazku na pozici vychovatele a jako učitel nastoupil až v roce 1993, vnímal atmosféru na učilišti jako uvolněnou, schůze jako smysluplné a kreativní s cílem něco změnit.²⁵⁴ Rozporuplné vnímání atmosféry se nese zejména v rovině věku, životních zkušeností a politické angažovanosti. Obezřetný přístup převládá zejména u těch, kteří jsou pamětníky pražského jara 1968 a členy KSČ.

Nejdůležitější změnou byla volba nového ředitele.²⁵⁵ Volba proběhla na schůzi s podporou ROH. Zde se rozcházejí výpovědi některých narátorů. Na učilišti se doposud traduje historka, jak současnému řediteli chyběl do zvolení jeden hlas, a tak si vzpomněl, že na vrátnici sedí jedna zaměstnankyně, která se tím pádem nemohla hlasování zúčastnit. Nakonec pro ni bylo posláno a její hlas rozhodnul ve prospěch Karla Dvořáka.²⁵⁶ Jiný narátor tvrdí, že volba proběhla standardně.²⁵⁷ Snažila jsem se tento rozpor osvětlit dotazy u ostatních pamětníků, bohužel se odpovědi vyhnuli nebo tvrdili, že už si to „nepamatují“. Každopádně za volbou Karla Dvořáka ředitelem můžeme vidět dva důvody. Prvním z nich je, že Ing. Hebký, který byl učitelem teorie, se snažil na učilišti zavést maturitní obory a posunout je na úroveň střední průmyslové školy, což nebylo zcela v souladu s názory mistrů OV. Cílem mistrů tedy bylo zvolit do vedení někoho z jejich středu, což se rozcházel s názorem většiny učitelů, a proto byl

²⁵¹ Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁵² Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁵³ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁵⁴ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁵⁵ Zounek J., Šimáně M., Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

²⁵⁶ Toto je zřejmě to, co J. V. v rozhovoru nazývá „volbou uklízeček“. Pozn. autorky

²⁵⁷ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

výsledek volby tak těsný. Druhým důvodem pak byla osobnost druhého kandidáta, který byl sice zdatným pedagogem, ale do vedení byl tehdy potřeba „ranař“, což protikandidát nebyl.²⁵⁸

Po nástupu nového ředitele došlo během následujícího období k obměně zhruba dvou třetin personálu učiliště. Důvodem této velké změny však nebyl jen nástup nového ředitele, ale především na úseku praktického vyučování se někteří rozhodli zkusit své štěstí v soukromých firmách či podnikání.²⁵⁹

5.5.3 Osobnost nového ředitele Karla Dvořáka a výsledky jeho působení na učilišti

Především bych v rámci objektivity chtěla podotknout, že pan Karel Dvořák je ve funkci ředitele dosud, tudíž i já mám desetiletou zkušenost s prací pod jeho vedením. Ráda bych se proto v této části zaměřila především na komentáře, které k jeho osobě v rozhovorech s narátory zazněly.

Jak již bylo řečeno, narátor Mgr. M. K. v něm viděl především „ranaře“, tedy ráznou osobnost, která se dokáže vyrovnat s náročným obdobím, které v rámci překotných změn v učňovském školství nastávaly. Učitelé, kteří na učilišti již působili a měli s panem Karlem Dvořákem zkušenosti, hodnotili především jeho vztah k úseku teorie, popř. jeho charakterové vlastnosti. A tak uvedu několik citací z rozhovoru s J. K., která byla v té době zástupkyní ředitele pro teorii. J. K. viděla především jeho přístup, který se lišil od předchozího ředitele Ing. Hebkého, ale i od přístupu Václava Andrlého: „v teorii neviděl až tak důstojného partnera nebo tam viděl větší možnost kritiky, tak na nás pohlížel velmi obezřetně.“ K otázce personální politiky se vyjádřila takto: „jak byl v té funkci nový, tak viděl, že se těmi svými personálními změnami zbaví určitých lidí.“ Dále uvádí, že znala z pozice zástupkyně ředitele učitele a vážila si jich a když viděla, že: „ředitel chodil a bez milosti rozdával své výpovědi, tak jsem se rozhodla, že s ním dál spolupracovat nebudu a ke konci roku jsem dala výpověď.“ Po této výpovědi se vrátil do pozice zástupce ředitele pan J. S., který hodnotí spolupráci s panem Karlem Dvořákem jako dobrou. K tomu bych ráda podotkla, že J. S. je doposud zván na oslavy různých výročí, na které přestali být zváni nejen učitelé, ale také například bývalý ředitel Václav Andrlé, který pana Karla Dvořáka jmenoval do funkce hlavního mistra a otevřel mu bránu ke

²⁵⁸ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁵⁹ Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelů v Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

kariéře ředitele. Mgr. A. O., která z učiliště odešla již v roce 1990 řekla, že nechce osobnost pana Karla Dvořáka hodnotit. Posledním z učitelů, který se k osobnosti pana Karla Dvořáka vyjádřil, byl J. V. Jeho hodnocení se shoduje se slovy J. K. zejména v tom, že pan Karel Dvořák jednoznačně upřednostňoval mistry odborného výcviku. Tím, že se snažil „zacelit tabulková místa, udělal z učiliště průchodák.“ Mistři dle jeho názoru byli kvůli zachování pracovních míst ohebnější, zatímco na učitele byl vyvíjen tlak, aby slevovali ze svých nároků. „Kdo nechtěl slevit, byl v terčovnici...a tak raději odešli.“²⁶⁰

Z pohledu mistrů byla situace jiná, často nastupovali do učiliště ze známosti, a protože spolu chodili na „melouchy“, byla jejich soudržnost stvrzena i po linii finanční. Osobnost pana Karla Dvořáka zhodnotil především narátor V. K., který konstatoval, že jeho nevýhodou je nedostatečné vzdělání.²⁶¹ Na druhé straně jeho výhodou bylo, že prošel celým učilištěm, vyučil se zde a z pozice mistra se vypracoval až na hlavního mistra oboru zedník, který byl v roce 1987 stěžejním oborem čítajícím tři třídy po 30 žácích, a posléze zástupcem pro odborný výcvik.²⁶² Dalším pozitivem je, že v nelehkém období transformace se mu podařilo, že „jsme byli jedním z mála učilišť, které nechtělo dodatečné finance, protože jsme už tenkrát prováděli produktivní práci víceméně úspěšně.“²⁶³ Navíc je pan Karel Dvořák zakladatelem organizace Unie učňovského školství, díky které se mu dařilo získávat zejména finanční prostředky.

Poslední oblastí, kterou překvapivě nikdo z narátorů působících v učilišti dosud nezmiňuje, jsou ataky, které se na SOU Ohradní odehrály a které pan Karel Dvořák odnesl zdravotními problémy. Protože SOU Ohradní je poměrně malé učiliště (oproti například současné „Akademii řemesel“ dříve SOU Zelený pruh čítající cca 1400 žáků), existovaly už od 90. let snahy o jeho likvidaci. Podle Mgr. M. K.: „minimálně dvakrát tu byla snaha o likvidaci učiliště, učitelé vyhazov, žáci rozprášeni, do školy průmyslovka, kdy ředitel skončil v Krči na kapačkách.“²⁶⁴ Ze svých zkušeností mohu potvrdit, že tyto snahy probíhají dosud.²⁶⁵

²⁶⁰ Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁶¹ Pouze maturita na večerní střední průmyslové škole, což mu ovšem nebrání zůstat ve funkci dosud (?) Pozn. autorky

²⁶² Pozn. autorky.

²⁶³ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁶⁴ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁶⁵ Pozn. autorky

5.5.4 Konkrétní dopady transformace

Prvním a zásadním dopadem transformace bylo, že došlo k masové podpoře středoškolského vzdělání s maturitou a vzniku soukromých a církevních škol. V roce 1987 se v učňovských oborech vzdělávalo 65 % středoškolské mládeže. Rozšířením možností středoškolského studia a zároveň poklesem porodnosti došlo k tomu, že oproti 360 tisícům učňů v roce 1987 poklesl jejich počet na 165 000 v roce 1993.²⁶⁶ Další trendy, jako dehonestace manuálních profesí, propagace maturitního vzdělání, nekontrolované rozšíření čtyřletých a víceletých gymnázií, všech typů státních, soukromých a církevních škol, způsobily situaci, kdy si namísto žáků začaly navzájem konkurovat školy, a tudíž učiliště, která se ocitla na chvostu vzdělávání, byla nucena přijímat každého. Ve spojení s principem „peníze jdou za žákem“ došlo nejen k poklesu všeobecné vzdělanosti, ale i k velké konkurenci mezi učilišti navzájem, neboť tato nebyla regulována v návaznosti na podnik reálným požadavkem pracovníků v jednotlivých učňovských oborech.²⁶⁷ Stalo se nutností přijímat do běžných tříletých učebních oborů žáků, kteří by dříve šli na dvouletý učební obor s výstupním statutem „zaučen“, tedy kvalifikovaný pomocník²⁶⁸. K dalšímu poklesu kvality žáků v nedávné době neblahým způsobem přispěla i inkluze.²⁶⁹

Zhruba do tohoto roku se v učilištích z hlediska zaměstnanců nedělo nic. Teprve po roce 1993 se začaly projevovat důsledky odloučení učiliště a podniku. Velkým problémem byl nedostatek zájemců o učňovské obory. Logickým dopadem nedostatku učňů byla likvidace některých oborů. Ve chvíli, kdy podniky přestaly mít povinnost financovat odbornou přípravu učňů a zároveň učeň již nebyl vázán smlouvou s podnikem, podniky se snažily učilišť zbavit. Například provoz SOU Ohradní u tehdy již státního podniku SSŽ (statut byl změněn v 1. 7. 1988 nejspíš kvůli usnadnění následné privatizace²⁷⁰) vyšel tento podnik na cca 20 milionů korun za rok²⁷¹. Prvním v pořadí z oborů určených k likvidaci byl obor silničář neboli strojník pro silniční stroje. Důvod popsal L. P. jako „mašiny a nafta“. Hodnota mechanizace a její provoz šly do milionů korun, které podnik za těchto podmínek nechtěl platit a učiliště na ně

²⁶⁶ Veselý, A.: *Konceptuální rámec pro analýzu vzdělávací politiky*. Praha: FSV UK, 2007. s. 15. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-030. ISSN 1801-5999

²⁶⁷ Historie minulých vlád, Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolecnosti---oddil-4-2133/>, cit. [29.12. 2020]

²⁶⁸ Rozhovor s H. B. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁶⁹ Moree, Dana: *Učitelé na vlnách transformace Kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Praha: Karolinum, 2013, 185 s. ISBN 978-80-246-2298-9

²⁷⁰ Pozn. autorky.

²⁷¹ Zpravodaj SSŽ, vnitropodnikový časopis, č. 6-7, rok 1988

nemělo. Obory jako zedník či tesař z nabídky učiliště v průběhu let zcela vymizely, neboť o ně nebyl zájem, nebo byly transformovány, např. tesař v truhláře apod. praktická výuka, která byla často odkázána na dílenské prostory podniku, strádala. Pokud se obor udržel, mistři neměli žádné zázemí. „Sešli jsme se na stavbě, kluci se převlékli, já jsem zjistil, co je třeba a rozdělil práci,“ říká V. P. o organizaci odborného výcviku. Zajištění práce záleželo na mistrech a jejich známostech. „Ztrátou návaznosti na podnik se vytrácely i pracovní příležitosti. Nakonec jsem tam skončil, protože nebyli učedníci ani práce.“²⁷² Výsledkem změn bylo vymizení některých oborů a nahrazení obory jinými, zejména maturitními. Dosud přetrvávajícím problémem však je rozdíl v zájmu o některé vyučované obory a poptávkou na trhu práce.

Kromě klesajícího počtu uchazečů o odborné učňovské školství hraje velkou roli i vymizení finanční podpory podniku. V rámci transformace při vzniku učilišť přešly některé prostory tzv. „delimitačními smlouvami“ na učiliště.²⁷³ Podniky se tak zbavily majetku, ale zároveň ukončily financování jeho provozu. Učiliště sice tento majetek nabylo, ale nezískala prostředky na jeho provoz. Jediné, co existovalo, byla dohoda o doběhu praxe studujících, dále bylo vše na samotných učilištích.²⁷⁴

V důsledku rozprodeje podnikového majetku učiliště ztratilo možnost využívat objekt na Bublavě, zároveň s vyčleněním podniku z VHJ IS Bratislava v roce 1988 a následným rozpadem s. p. SSŽ skončily možnosti učňovských zájezdů ať už za poznávacími či sportovními účely. Kvůli neudržitelnosti financování se učiliště muselo zbavit i objektu v Dobronicích. Díky nutnosti financování lyžařských výcvikových zájezdů rodiči postupně skončila i tato aktivita.²⁷⁵ Učiliště sice získalo právní subjektivitu, ale jeho hvězda byla dávno za zenitem. Jediným pozitivním počinem pro školu bylo, když ve chvíli, kdy bylo rozhodnuto o likvidaci základní organizace SSM při učilišti, která měla na svém kontě poměrně značné prostředky, tak byla z těchto peněz nakoupeno vybavení pro posilovnu a některé kroužky, aby tak bylo zabráněno „zašantročení“ těchto financí.²⁷⁶

V období transformace, které se překrývalo s obdobím tzv. „divoké privatizace“ došlo dle všech narátorů ke zhoršení podmínek pro odborné školství. SOU Ohradní mělo pravděpodobně

²⁷² Rozhovor s V. P. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁷³ Zákon č. 92/1991 Sb., Zákon o převodu majetku státu na jiné osoby

²⁷⁴ Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁷⁵ Archivní materiály *Směrnice a informace*. Archiv školy, oddělení skartace, A 10, C 23

²⁷⁶ Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

i díky schopnostem Karla Dvořáka štěstí a získalo dobré zázemí. Výhody, kterými bylo zpočátku rozvolnění osnov, se změnilo v následné existenční problémy. Zachování učilišť se přestalo řídit jejich úspěšností či uplatnitelností jejich žáků na trhu práce. Kromě úbytku učňů v souvislosti s trendem maturitního vzdělávání začalo docházet i k plánovitému likvidování učilišť. Převládly osobní zájmy, nad kterými díky převedení pravomocí do regionálního školství ztratilo ministerstvo školství veškerou kontrolu.²⁷⁷ Některá učiliště dobíhala i tak, že: „přišli, učně odehnali od soustruhu, smetli třísky, vyrvali stroj z podlahy a odvezli.“²⁷⁸

Co se týká náplně studia, nějakou dobu ještě přetrvávaly rozvolněné osnovy. Prvním příznakem větší změny bylo vydání tzv. Bílé knihy²⁷⁹, ve které jsou nastíněny změny v jednotlivých oblastech školství. O tom, jaká role je přisouzena učňovskému školství, které ještě v roce 1987 tvořilo 65 % středoškolského vzdělávání,²⁸⁰ vypovídá fakt, že z celého dokumentu, resp. stran věnovaných strategii vzdělávání v jednotlivých stupních, jsou odbornému školství z celkových 47 stran věnovány pouhé 2 strany. Od roku 2000 se začalo přecházet na systém rámcových vzdělávacích programů, podle kterých měly školy povinnost vytvořit školní vzdělávací programy. Učitelé byli nuceni zabývat se tvorbou dokumentů, které dříve připravoval tým na ministerstvu školství. Navíc rámcové vzdělávací programy pro všechny učební obory nejsou zdaleka uzavřeny.²⁸¹ Přestalo být povinností škol poskytovat žákům učebnice, takže učitelé již jen doporučili studijní materiály, které si žáci museli na vlastní náklady zakoupit. Vzhledem k tomu, že na učiliště jdou převážně žáci ze sociálně slabších rodin, je i toto velký problém.

²⁷⁷Rozhovor s H. B. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁷⁸ Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová. 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

²⁷⁹ *Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelani-v-cr>

²⁸⁰ Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.95, s. 118

²⁸¹ Historie minulých vlád, Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolecnosti---oddil-4-2133/>, cit. [29.12. 2020]

6 Závěr

Na závěr rozhovorů jsem požádala všechny narátory o porovnání vývoje učilišť od období tzv. normalizace až po jejich transformaci a jejich reflexi obou etap. Všichni pamětníci se shodují na dvou pozitivních transformačních procesů: oproštění výuky od ideologického balastu a uvolnění prostoru novým směrům vývoje techniky. Ostatní závěry jsem shrnula v následujícím textu.

V oblasti péče o učně se od komplexní péče po celou dobu trvání učebního poměru a nástupu k podniku, tedy kontroly nad učňovým životem v období tzv. normalizace, přešlo do druhého extrému, kdy výsledkem transformačních změn je, žák je ponechán na pospas. Pro dělnickou třídu jsou charakteristické tzv. vzdělávací strategie zdola, pro které jsou typické nedostatečné zdroje a obtížnost volby. Hlavním motivem je co nejrychlejší návrat ekonomických prostředků vložených do vzdělání.²⁸² Děti hůře postavených rodičů vnímají školu jako nezbytnou součást života, ale mají k ní převážně negativní vztah.²⁸³ Tyto skutečnosti spolu s nedostatečným rodinným zázemím způsobují, že žáci učilišť často ve svém úsilí selhávají. Nejsou totiž schopni posoudit a unést odpovídající míru zodpovědnosti nutnou k úspěšnému absolutoriu. Toto vede k častějšímu výskytu sociopatologických jevů a neúspěšnosti ve studiu.

Co se týká pedagogického působení, oproti situaci v dobách tzv. normalizace, omezuje se po transformačních změnách na součinnost učitele a mistra. Konkrétní výhodou SOU Ohradní je, že se podařilo všechny dílny soustředit do areálu učiliště, tudíž má učitel či mistr možnost bezprostředního vzájemného kontaktu a rychlého řešení kritických situací. Toto působení však pokrývá pouze dobu vyučování nebo odborného výcviku. Ač je ve školním řádu zakotveno, že žák je povinen chovat se slušně i mimo vyučování, ve skutečnosti je podle zákona toto nevyhnutelné. Možnosti učitelů, mistrů OV, výchovného poradce či školního preventisty jsou omezené a formální. Díky navzájem si konkurujícím školám mají učiliště zájem si žáky udržet. V rámci kázeňských opatření lze operovat s formálními tresty, jakými jsou různé důtky,

²⁸² Matějů P., Straková J. a kol. *Nerovné šance na vzdělání*. Praha: Academia 2006. 411 s. ISBN 80-200-1400-4

²⁸³ Katrňák Tomáš. *Odsouzení k manuální práci Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6

snížené známky z chování apod., ale ve skutečnosti jsou tato opatření bezzubá, stejně jako pozitivní motivace ve formě pochval a ba i stipendií.

Další významnou oblastí je uplatnitelnost učňů na trhu práce. V období tzv. normalizace učeň splácel investice podniku do jeho vzdělání tím, že pro tento podnik pracoval, a tudíž měl po vyučení zajištěné zaměstnání. Zde se projeví dopady rozbíjení tzv. duálního systému, tedy odloučení učilišť od podniků v době transformace. V tomto ohledu je třeba si uvědomit, že jakékoli kompetenční spory uvnitř učiliště jsou jen žabomyšími válkami, protože v první řadě by mělo jít o cíl snažení všech složek školy. Výsledkem by měl být kvalifikovaný a v rámci možností všeobecně vzdělaný absolvent, který bude díky svým znalostem a dovednostem schopen zaujmout odpovídající místo ve společnosti. Odpoutání učilišť od podniků přineslo v tomto směru negativní dopady především v rozpolcení teorie a praxe, tedy ve smyslu nemožnosti a neschopnosti učilišť v rámci zařazení čistě do vzdělávacího systému a gesce MŠMT, potažmo regionálního školství, pružně reagovat na požadavky trhu práce, tj. možnosti a schopnosti učilišť otevírat nové obory. Učiliště nejsou schopná reagovat na požadavky trhu práce, neboť finanční náklady na pořizování nových strojů a zařízení, na kterých by se žáci mohli vyučit, jsou pro učiliště neúnosné, a to bez ohledu na to, zda se jedná o pouhou modernizaci vybavení pro obory na učilišti existující či zavádění oborů jiných.²⁸⁴

Ač se tato neutěšená situace v učňovském školství projevuje již zhruba 25 let, na důkladné a podrobné výzkumné šetření, stejně jako na následné koncepční řešení, tato oblast stále ještě čeká.

²⁸⁴ Veselý, A., Muralová, M.: *Vzdělávání v České republice: současný stav a vývojové trendy*. Praha. FSV UK, 2008. s. 12. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-035. ISSN 1801-5999

Seznam použitých zkratk:

- AHMP.... Archiv hlavního města Prahy
- BOZ bezpečnost a ochrana zdraví
- BOZP bezpečnost a ochrana zdraví při práci
- CZV celozávodní výbor
- ČNR Česká národní rada
- DP diplomová práce
- FF UK Filosofická Fakulta Univerzity Karlovy
- HMP hlavní město Praha
- KPP kádrově personální práce
- KSČ Komunistická strana Československa
- MDS Montáž dopravních staveb
- MDŽ Mezinárodní den žen
- MŠK Ministerstvo školství a kultury
- MÚP..... Městský úřad Praha
- N. P. národní podnik
- OH orální historie
- OPP..... oddělení právně-personální
- OV odborný výcvik
- OVU oddělení výchovy učňů
- PedF HK...Pedagogická fakulty Univerzity Hradec Králové
- PV podnikový výbor
- ROH Revoluční odborové hnutí
- RS rekreační středisko
- SČSP..... Svaz československo-sovětského přátelství
- SOU střední odborné učiliště

SPV středisko praktického výcviku
SSM Socialistický svaz mládeže
SSŽ Stavby silnic a železnic
SUspráva učňů
Svazarm.... Svaz pro spolupráci s armádou
StBStátní bezpečnost
ŠSškolská správa
US učňovské středisko
UŠ učňovská škola
VHJvýrobní hospodářská jednotka
VP výchovný poradce
ZO.....základní organizace
ZŘTV.....zástupce ředitele pro teoretickou výuku

Seznam použitých zdrojů

Literární prameny:

Andersson Kathryn, Jack Dana C.: *Learning to listen*. In Perks, Thomson (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

Blee Kathleen. *Evidence, empathy and ethics* (in Perks, Thompson) (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

Borland Katherine: That's not what I said. In: S. B. Gluck, D. Patai (eds). *Women's Words: The Feminist Practise of Oral History*. New York: Routledge.

Celostátní konference učitelů. Praha 8. – 9. září 1989. Závěry z jednání sekcí. Prohlášení účastníků. Praha, MŠMT, 42 s.

Cipro Miroslav. *Výchova k socialismu*. Praha, 1976, 195 s. ISBN nebylo přiděleno

Černohorský, Zdeněk. *Vývoj učňovského školství v Československu*. Praha: SPN, 1973, 181 s. 34-0-203

Devátá M., Olšáková D., Sommer V., Dinuš P. *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*. Praha: ÚSD AV ČR, 2010. 279 s. ISBN 978-80-7285-123-2

Disman Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 978-80-246-0139-7

Halbwachs Maurice. *Kolektivní paměť*. PhDr. Alena Mitová, 2010. 290 s. ISBN 978-80-7419-016-2

Hübnerová, Věra. *Učňovské školství*. Plzeň: Státní vědecká knihovna Plzeň, 1977.

Jelínková, Vladimíra, Smolka, Radovan: *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s.30, s. 118

Josselson Ruthellen: *On writing other people's lives*. In Josselson Ruthellen (ed.). *Ethics and Process Volume 4 of The Narrative Study of Lives*. SAGE Publication.

Katrňák Tomáš. *Odsouzení k manuální práci Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6

Keller J., Tvrđý L. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: SLON, 2008. 184 s. ISBN 978-0-86429-78-6

Knapík J., Franc M. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-67*. Učitel'ské noviny. Praha: Academia, 2011. 645 s. ISBN 978-802-0020

Kohout, Jan. *Učňovská mládež včera, dnes a zítra*. Praha: Práce, 1988, s. 13, s.200. 24-054-88

Kratochvíl Antonín *Žaluji*. Praha: Česká expedice a Dolmen, 1977. 276 s. ISBN 80-85281-05-8

Krumphanzlová, Hana. *Odborná učiliště a učňovské školy v ČSSR, ČSR a SSR od roku 1960 (retrospektivní studie)*, Praha: ÚŠI při MŠ ČSR, 1976

Matějů P., Straková J. a kol. *Nerovné šance na vzdělání*. Praha: Academia 2006. 411 s. ISBN 80-200-1400-4

Moree, Dana: *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation Struggling with Multicultural Education in the Czech Classroom*, Elman: 2008, 270 s. ISBN 978-80-86211-62-6

Moree, Dana: *Učitelé na vlnách transformace Kultura školy před rokem 1989 a po něm*, Praha: Karolinum, 2013, 185 s. ISBN 978-80-246-2298-9

Novotná, Miluše: *Soubor základních platných právních předpisů o výchově učňů*, Stavební závody Praha, 1979. Generální ředitelství, učební závod.

Portelli Alessandro: *What makes oral history different?* In Perks, Thomson (eds). 1998. The Oral history reader. London, New York.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ“ rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970. Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971.

Prudký L. a kol. *Inventura hodnot – výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009. 341 s. ISBN 978-80-200-1751-2

Průcha J., Walterová E., Mareš J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4

Rákosník J., Tomeš I. a kol. *Sociální stát v Československu, Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8

Valešová, Marie: *Učňovské školství*. Brno: Státní vědecká knihovna Brno, 1985

Vaněk Miroslav. *Obyčejní lidé...?! pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 3.sv. Historie. ISBN 978-80-2001791-8

Vaněk Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: ÚSSD, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

Vaněk Miroslav, Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníka: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015. 328 s. ISBN 978-80-2462-931-5.

Veselý, A., Mouralová, M.: *Vzdělávání v České republice: současný stav a vývojové trendy*. Praha. FSV UK, 2008. s. 12. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-035. ISSN 1801-5999

Veselý. A.: *Konceptuální rámec pro analýzu vzdělávací politiky*. Praha: FSV UK, 2007. s. 15. Pražské sociálně vědní studie. Veřejná politika a prognostika. PPF-030. ISSN 1801-5999

Věstník Ministerstva školství a Ministerstva kultury České socialistické republiky. Praha: SPN, 1969-1988. ISSN 0322-7936.

Yow Valerie Releigh: *Analysis and interpretation*. In Yow, Valerie R. (ed.). 2005 Recording oral history. A guide for the Humanities and Social Sciences. Lanham: Altamira Press, 398

Yow Valerie Releigh: *Do I like them too much?* In: Oral history review (Summer 1997): 55-7

Zounek J. a kol. *Normální život v nenormální době, základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Wolters Kluwer, 2017. 192 s. ISBN 978-80-7552-709-7

Zounek J., Šimáně M. Knotová D. *Socialistická základní škola očima pamětníků. Sonda do života učitelův Jihomoravském kraji*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. 204 s. ISBN 978-80-7552-493-5

Dobová periodika:

Mladá Fronta. Deník, Praha: 1985-87, roč. XLI-XLIII

Pospíšil Vítězslav: *Nalezneme rovnováhu teorie a praxe?* Praha: ÚRO. Odborář, čtrnáctideník ROH, č. 9, 1988, roč. XLI, ISSN 0322-8800

Práce. Deník Praha, 1986-87, roč. XLI-XLIII

Sobotní Mladá fronta. Příloha deníku vycházející v sobotu. Praha: 25. 5. 1985, ročník XLI

Svět práce. Zadáno pro mladé. Praha: Svět práce, roč. VII, č 21, 1986

Učitelské noviny. In Knapík J., Franc M. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-67*. Praha: Academia, 2011. 645 s. ISBN 978-802-0020

Večerní Praha. Deník. Praha: 1983-88

Filmové a televizní zdroje:

Housata, film, 1979, režie Karel Smyczek

My všichni školou povinní, televizní seriál, 1984, režie Ludvík Ráža, 13 dílů

Třetí patro, televizní seriál, 1985, režie Karel Smyczek, 6 dílů

Internetové zdroje:

Archiv výtvarného umění, Václav Josef Andrlé. Dostupné z: <https://cs.isabart.org/person/136919> [cit. 28.12. 2020]

Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelani-v-cr> [cit. 25. 3. 2020]

HÁJEK, Jiří: ČSSI: *Referenční list o stavební firmě, Paměť firem*, Český svaz stavebních inženýrů, [online] dostupné z: <http://www.cssi-cr.cz/images/stories/SS.pdf> [cit. 20.2.2020]

Historie minulých vlád, Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/%21-zprava-vlady-o-stavu-ceske-spolecnosti---oddil-4-2133/>, cit. [29.12.2020]

KELLER, Petr: *Střípky vzpomínek ze staveb a údržby železnic Libereckého kraje*, [online], dostupné z <https://www.yumpu.com/cs/document/read/59555355/> stripky-vzpominek-ze-staveb-a-udrzby-zeleznic-libereckeho-kraje, [cit. 20.2.2020]

KUŽNÍK, Jan: Retro: *Dnes se otevře Most Klementa Gottwalda a přijede Brežněv*, [online], dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/technika/v-praze-se-otevira-most-klementa-gottwalda.A110221_150848_tec_technika_kuz, 22.2.2011, idnes, [cit. 20.2.2020]

MENDLOVÁ, Zuzana: *Silnice, koleje, sítě i řeka. Unikátní koridor v Mostě slouží čtyřicet let*, [online], dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/unikatni-koridor-v-moste-silnice-koleje-site-reka-bilina-slouzi-uz-40-let-dopravni-logisticka-tepna.A190523_477582_usti-zpravy_pakr, idnes, 28.5.2019, [cit. 20.2.2020]

REDAKCE EURO.CZ: *Století infrastruktury*, [online] dostupné z: <https://www.euro.cz/archive/stoleti-infrastruktury-1416145>, Euro.cz, 6.8.2018, [cit. 20.2.2020]

Archivní zdroje:

Kronika Středního odborného učiliště stavebního Ohradní. Archiv SOU Ohradní 57, Praha 4

ZPRAVODAJ SSŽ, 6-7/1988, Praha. Zpravodaj pro vnitřní potřebu vydávaný vedením podniku ve spolupráci s CZV KSČ, PV ROH a CZV SSM. Tisk n. p. SSŽ. Součást kroniky. Archiv školy SOU Ohradní 57, Praha 4

Archiv SOU Ohradní, Dokument - oddíl skartace, *Koncepce výchovy učňů*, A11, B 9

Archiv SOU Ohradní, Dokument – oddíl skartace: *Koncepce rozvoje podniku v letech 1975-80*

Archiv SOU Ohradní: Dokument – oddíl skartace: *Směrnice a informace*, A 10, C 23

Silniční obzor: *Naše reportáž: Druhá směna pro SSŽ*, časopis Silniční obzor, 48. roč, 1987, str. 124-5. Součást Kroniky SOU Ohradní 57, Praha 4

Zákony a vyhlášky:

Zákon č. 63/1978, Zákon o opatřeních v soustavě základních a středních škol

Zákon ČNR č. 76/1978, Zákon o školských zařízeních

Zákon ČNR č. 77/1978, Zákon o státní správě ve školství

Vyhláška MŠ ČSR, kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 87/1970 Sb. o učebních oborech a organizaci výchovy učňů ve znění vyhlášek č. 68/1971 Sb. a č. 54/1972 Sb.

Zákon č. 29/ 1984 Sb. o soustavě základních a středních škol

Zákon č. 171/1990 Sb. Školský zákon

Zákon č. 92/1991 Sb., Zákon o převodu majetku státu na jiné osoby

Seznam rozhovorů:

Bergrová, Hana, Ing.: Rozhovor s H. B. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

Keller, Martin, Mgr.: Rozhovor s M. K. vedla Ivana Cunninghamová 18. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Kovář, Vladimír: Rozhovor s V. K. vedla Ivana Cunninghamová 10. 3. 2020, soukromá sbírka autorky.

Krejčová, Jarmila, PhDr.: Rozhovor s J. K. vedla Ivana Cunninghamová 4. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Ondráková, Alena, Mgr.: Rozhovor s A. O. vedla Ivana Cunninghamová 11. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Piloušek, Luděk: Rozhovor s L. P. vedla Ivana Cunninghamová 17. 5. 2020, soukromá sbírka autorky.

Pinc, Vladislav: Rozhovor s V. P. vedla Ivana Cunninghamová 24. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

Piskáček, Jiří: Rozhovor s J. P. vedla Ivana Cunninghamová 12. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Slavíček, Jiří, Mgr.: Rozhovor s J. S. vedla Ivana Cunninghamová 10. 2. 2020, soukromá sbírka autorky.

Vocetka, Jan, PaedDr.: Rozhovor s J. V. vedla Ivana Cunninghamová 22. 6. 2020, soukromá sbírka autorky.

